
Univerzitet u Beogradu
Terorizam, organizovani kriminal i bezbednost

Master rad

**ZAJEDNIČKI INTERES ZEMALJA ZAPADNOG BALKANA U
BORBI PROTIV TERORIZMA KAO OSNOVE NJIHOVOG
PRIBLIŽAVANJA**

Bojan Jovanović, 60/2014

Mentor: prof. dr Dragan Simeunović

Beograd, 2016.

SADRŽAJ

UVOD.....	3
1. DEFINISANJE TERORIZMA	5
1.1. Problem definisanja terorizma	5
1.2. Osnovne odlike termina terorizam	9
1.3. Klasifikacija terorizma	12
2. TERORIZAM NA ZAPADNOM BALKANU.....	16
2.1. Zapadni Balkan kao geografska odrednica.....	16
2.2. Zajedničke odlike sistema bezbednosti zemalja zapadnog Balkana	17
2.3. Ugroženost zapadnog Balkana terorizmom.....	22
2.3.1. Terorizam kao problem identiteta (nacionalnog, verskog, itd.)	23
2.3.2. Terorizam u vazdušnom prostoru	31
2.3.3. Agroterorizam.....	37
2.3.4. Ekološki terorizam.....	41
3. MOGUĆE POSLEDICE INTEGRACIJA ZEMALJA ZAPADNOG BALKANA U MEĐUNARODNE BEZBEDNOSNE ORGANIZACIJE NA SISTEM NACIONALNE BEZBEDNOSTI	50
3.1. Integracija u NATO.....	52
3.2. Integracija u EU	54
4. ZAŠTITA I SUZBIJANJE TERORIZMA NA ZAPADANOM BALKANU	58
4.1. Političko-diplomatska zaštita od terorizma	58
4.2. Međunarodne mere u suprotstavljanju terorizmu	61
4.3. Strategijski aspekti suzbijanja terorizma	64
4.4. Bezbednosna analiza terorističke pretnje	66
5. JAČANJE REGIONALNE SARADNJE KAO PRELAZNI PERIOD ILI ALTERNATIVA INTEGRACIJAMA U MEĐUNARODNE BEZBEDNOSNE ORGANIZACIJE	73
5.1. Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije	76
ZAKLJUČAK.....	84
LITERATURA	86
Knjige.....	86
Članci u časopisima	86
Zakonske odrednice i pravni akti:.....	87

UVOD

Terorizam predstavlja izražen izazov globalnoj bezbednosti i javlja se kao globalni bezbednosni problem. Tome su doprineli značajni geopolitički događaji i globalne društvene promene kao rezultat tih događaja. Zapadni Balkan, prostor koji obuhvata Srbiju, Crnu Goru, Albaniju, Makedoniju, Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu (BiH), pored brojnih i raznovrsnih izazova, rizika i pretnji, suočen je i sa jednom od najopasnijih, odnosno terorističkom pretnjom. Terorizam na ovom prostoru je prisutan vekovima, a posebno je eskalirao u periodu nasilnog raspada bivše Jugoslavije, i od tada do danas pokazuje sposobnost regenerisanja.

Evidentna je višestruka ugroženost bezbednosti zemalja na zapadnom Balkanu terorizmom, čiji su ključni nosioci lokalni teroristički kolektiviteti. Poslednjih godina došlo je i do intenziviranja terorističkih aktivnosti, a neki osujećeni slučajevi terorističkog djelovanja upozoravaju na odlučnost terorista na zapadnom Balkanu da verno slede strategiju i taktiku samoubilačkog oblika terorizma. Dakle, ukoliko protivterorističke mere na zapadnom Balkanu u što skorije vreme ne rezultiraju iskorenjivanjem ove opasnosti, može se očekivati ispoljavanje i ovog najopasnijeg oblika terorizma.

Rad se sastoji od pet celina. U prvom delu rada određen je pojam terorizma sa osvrtom na problem definisanja terorizma, zatim osnovne odlike termina terorizma. Na kraju je izneto nekoliko klasifikacija terorizma.

U drugom delu rada govori se o terorizmu na zapadnom Balkanu. Geografski je određen pojam zapadnog Balkana, analizirane su zajedničke odlike sistema bezbednosti zemalja na ovom području, kao i analiza ugroženosti zapadnog Balkana terorizmom. Posebno je objašnjen terorizam kao problem identiteta, terorizam u vazдушnom prostoru, agro i ekološki terorizam.

U trećem delu rada analiziraju se moguće posledice integracija zemalja zapadnog Balkana u međunarodne i bezbedonosne organizacije na sistem nacionalne bezbednosti. Posebno je bilo govora o integraciji u NATO i u EU.

Četvrti deo rada posvećen je zaštiti i suzbijanju terorizma na zapadnom balkanu. U okviru ovoga rada posebno je bilo govora o političko-diplomatskoj zaštiti, međunarodnim merama u suprotstavljanju terorizmu, strategijskim aspektima suzbijanja terorizma i bezbednosnoj analizi terorističke pretnje.

U poslednjem, petom delu rada, govori se o jačanju regionalne saradnje kao prelaznom periodu ili alternativni integracijama u međunarodne bezbedonosne organizacije. U okviru ovoga rada bilo je posebno govora o Strategiji nacionalne bezbednosti Republike Srbije.

1. DEFINISANJE TERORIZMA

Terorizam predstavlja višedimenzionalni društveni i politički fenomen i složeni oblik organizovanog, individualnog i institucionalnog političkog nasilja. To ga čini, pre svega, bezbednosnim problemom. Zbog socijalnih uzroka i posledica, terorizam ima i karakteristike društvene devijacije jer ugrožava bitne društvene vrednosti kao što su život ljudi, sloboda, imovina i politički sistem neke države. On je obeležen zastrašujućim fizičkim i psihološkim metodama političke borbe, kojima se sistematski pokušavaju ostvariti različiti politički i socijalni ciljevi.

U aktuelnom vremenu, reč „terorizam“ asocira na napad na Sjedinjene Američke Države 11. septembra 2001. godine i mnogobrojne žrtve tih dramatičnih događaja, ali i na: trodnevne tragične talačke krize u školi u Beslanu u septembru 2004. godine, miniranja pruge na železnici u Madridu 11. marta iste godine, bombaške napade u centru Istanbula tokom 2003. i 2004, upad terorista i uzimanje više od 800 talaca u moskovskom pozorištu 2002 godine, rušenja stambenih nebodera u Moskvi 1999, napad na predstavništva SAD-a u Keniji i Tanzaniji 1998, itd. Međutim, terorizam nije moderna pojava, već ima dugo istorijsko trajanje, ali je ovaj fenomen u savremenom društvu razvojem telekomunikacija i informacionih tehnologija dobio veliki medijski i politički prostor. Tehničko-tehnološki razvoj koriste i sami teroristi u svrhu sopstvene promocije, tako da u današnje vreme čovečanstvo terorizam doživljava kao jedan od najvećih društvenih rizika i socijalnih strahova [Živaljević, Jugović, 2014].

1.1. Problem definisanja terorizma

Terorizam je teško definisati i precizno odrediti jer je jedan od izraza koji se susreće u svakodnevnom životu veoma često. Skoro da nema dana da se na TV kanalima, radijskom programu ili na Internet portalima ne govori o terorizmu, terorističkim pretnjama, terorističkim aktovima. U poslednje vreme čuje se i izraz *teroristička država*.

Terorizam u današnjem smislu reči je fundamentalno-političke prirode. Neraskidivo je povezan sa rečju sila (moć) – traganjem da se postigne moć, sticanjem moći, upotrebom sile i sl., a sve to u cilju ostvarivanja političkih ciljeva. Terorizam je, takođe, nasilje ili pretnja

nasiljem, koja se koristi u direktnoj službi nekog političkog cilja ili postizanja političkog cilja [Petrović, 2014].

Definicije koje slede samo delom ilustruju sa koliko se problema određena lica, grupacije i organizacije suočavaju u pokušajima da dešifruju unutrašnju prirodu terorizma u savremenom svetu. Definicije koje slede navodi D. Petrović [2014]:

Pod terorizmom se podrazumeva strategija nasilja smišljena da izazove strah u određenom segmentu nekog društva [Bassiouni, 1981].

Terorizam predstavlja korišćenje nasilja protiv manjeg broja ljudi u cilju zastrašivanja većeg broja ljudi, ili što bi rekli drevni Kinezi: ubij jednog da bi zastrašio 10.000 drugih [Clutterbuck, 1986].

Za jednog terorista, za drugog sveti ratnik. Za jednog jeretik i nevernik, za drugog borac za istinsku veru [Cooley, 2000].

Terorizam je alat koji treba iskoristiti, sredstvo za postizanje ciljeva za mnoge vrste političkih aktivnosti.

Terorizam predstavlja sistematsko zastrašivanje upotrebom sile, obično da bi se postigli neki politički ciljevi. Koristi se da se stvori klima puna straha [Wieviorka, 1993].

Religiozni terorizam poprima transcendentalnu dimenziju, a njegovi počinioci nisu opterećeni političkim, moralnim ili praktičnim ograničenjima koja mogu uticati na druge teroriste [Williams, 2002].

Reč teror (strah, užas) je latinskog porekla i znači „zadavanje straha, izazivanje straha, trepeta, užasa, strave, jeze; primena nasilja sve do fizičkog uništenja protivnika... Terorizam je vršenje terora, vladanje zastrašivanjem, tiranija, uništenje protivnika najokrutnijim sredstvima (progoni, ugnjetavanje, ubijanje)“ [Klajn, Šipka, 2010].

Terorističke akcije su demonstrativne, spektakularne i teatralne, a žrtve su obični pioni u ovoj terorističkoj igri [Hacker, 1981].

Terorizam je korišćenje nasilja protiv civila od strane opozicionih snaga na domaćem, ili na međunarodnom nivou [Halliday, 2001].

Terorizam čine planirani činovi nasilja koji se upotrebljavaju isključivo u političke svrhe, koji su usmereni protiv ustanovljenih državnih ili organizacionih tela i koji uključuju relativno mali broj konspiratora [Hamilton, 1978].

Terorizam, u svakom slučaju, može da bude strategija, a ne samo taktika ili slučajan događaj. Terorizam je odabran u određene svrhe i predstavlja glavno sredstvo za postizanje političkih ciljeva [Harmon, 2000].

Nevladin terorizam predstavlja smišljenu i sistematsku upotrebu široko rasprostranjenog ofanzivnog nasilja, smrti i destrukcije usmerene na vladine službenike, opšte stanovništvo, javno i privatno vlasništvo u cilju primoravanja pojedinaca, grupa, zajednica, ekonomskih subjekata i vlada da promene svoje postojeće ponašanje i politiku i povinuju se političkim zahtevima terorista [Herman, Van der Laan, 1981].

Pod terorizmom se podrazumeva serija smišljenih aktivnosti direktnog psihološkog nasilja koje imaju za cilj da sistematski proizvedu efekat panike i haosa, a koje se sprovode u okviru neke političke strategije [Hess, 1981].

Terorizam predstavlja političko nasilje protiv istinskih demokratija (Heyman, 1998).

Terorizam je uvek i neminovno u vezi sa silom [Hofman, 1998].

Terorista za jednoga je terorista i za drugoga. Svi teroristički akti su zločini i predstavljaju kršenje pravila ratovanja, ukoliko je rat uopšte i prisutan [Jenkins, 1978].

Terorizam se može iskoristiti da kreira atmosferu očaja ili straha i da poljulja veru običnih građana u njihovu vladu i njene predstavnike [Leiser, 1977].

Na terorizam se gleda kao na pribegavanje nasilju u političke ciljeve od strane neovlašćenih i nevladinih aktera koji krše prihvaćene kodove ponašanja [Lodge, 1982].

Korišćenje ili pretnja korišćenjem straha koji bi bio izazvan izrazitim nasiljem u političke svrhe od strane bilo koje grupe ili pojedinca [Mickolus, 1980].

To je čin političkog nasilja, ali terorizam uspeva da izbegne ovu definiciju kada se ulepša dodavanjem političkog značenja prepunog priča o vrednostima [Miller, 1980].

U *Oxford English Dictionary* smisao i suština terorizma je određena na sledeći način: „Terorizam; sistemi terora. 1. Vladavina zastrašivanjem, kakvu je sprovodila partija na vlasti u Francuskoj za vreme revolucije 1789 – 1794. 2. Politika koja ima za cilj da terorom uništi one protiv kojih se primenjuje; upotreba metoda zastrašivanja; činjenica primene terora ili stanje podvrgnutosti teroru. Terorista je politički termin; primenjuje se za jakobince i njihove predstavnike i partijske pripadnike u Francuskoj revoluciji, posebno za one koji su povezani sa sudovima u toku vladavine terora; svako ko pokušava da nametne svoje stavove sistemom zastrašivanja.“

Terorizam podrazumeva protivzakonitu upotrebu sile i nasilja protiv osoba ili imovine u cilju zastrašivanja ili vršenja pritiska na vlade, civilno stanovništvo ili neki drugi segment društva radi postizanja političkih ili socijalnih ciljeva (FBI).

Terorizam je sračunato korišćenje nasilja, ili pretnje nasiljem, da bi se proizveo strah u cilju vršenja pritiska ili zastrašivanja vlada ili društava radi postizanja ciljeva koji su mahom političke, religiozne ili ideološke prirode (Ministarstvo odbrane SAD).

To je planirano, politički motivisano nasilje usmereno ka nevojnim ciljevima, izvedeno od strane paranacionalnih grupa ili tajnih agenata sa ciljem da se izvrši uticaj na javnost (američki State Department).

Terorizam predstavlja korišćenje sile radi postizanja političkog, religioznog ili ideološkog cilja u akcijama koje uključuju ozbiljno nasilje nad pojedincima ili imovinom (Vlada Velike Britanije). Član 1 Zakona o sprečavanju terorizma, 2000, Velika Britanija, daje širu i detaljniju definiciju.

1. U ovom zakonu terorizam označava upotrebu ili pretnju terorističkom akcijom kada:

- a) ta akcija spada u one opisane u podparagrafu 2;
- b) je korišćenje sile sračunato da utiče na vladu da pruži neke ustupke ili da zaplaši javnost;
- c) je korišćenje sile preduzeto u svrhu postizanja nekog političkog, religioznog ili ideološkog cilja;

2. Akcije koje spadaju u ovaj podparagraf su:

- a) akcije koje uključuju ozbiljnu upotrebu nasilja protiv pojedinaca;
- b) akcije koje uključuju ozbiljno uništavanje imovine i dobara;
- c) akcije koji ugrožavaju život drugih ljudi;
- d) akcije koje stvaraju rizik za zdravlje ili sigurnost ljudi;
- e) akcije koje mogu ozbiljno da ugroze rad telekomunikacionih i elektronskih sistema;

3. Korišćenje nasilja ili pretnja nasiljem koja podrazumeva upotrebu vatrenog oružja ili eksploziva;

4. Ovaj podparagraf obuhvata sve prethodno navedene akcije koje se vrše van teritorija Velike Britanije;

5. Ovaj podparagraf uključuje osvrt na akcije koje su izvršene radi sticanja koristi neke određene organizacije [Walker, 2002].

Pojedini autori, [Živaljević, Jugović, 2014], smatraju da pojam terorizma potiče iz razdoblja jakobinske diktature 1789. godine i latinske reči *terror (terror, terroris – strah)*, koja znači strah, užas, strahovladu, političko zastrašivanje. Pod terorizmom se podrazumevaju i strahovlada, nasilje i vlada nasilja (Mala enciklopedija, 1970), odnosno vladavina zastrašivanjem i način vladanja ulivanjem straha i nasilja; politička borba putem individualnog terora (Politička Enciklopedija, 1975). Takođe, pod terorizmom se podrazumeva i doktrina i metod borbe za određene ciljeve sistematskom upotrebom nasilja (Vujaklija, 1970).

Definisanje terorizma predstavlja naučni i politički problem oko kojeg još uvek nije moguće pronaći konsenzus. Problem se javlja u situacijama kada pojedinac, kojeg jedan deo društva naziva teroristom, postaje idol ili simbol borca za slobodu u drugom delu tog društva, što problem ostavlja otvorenim. Iz tog razloga, potrebno je definisati postupke koji su neprihvatljivi i protivzakoniti u kontekstu krivičnog zakonodavstva međunarodne zajednice u celini. To praktično znači daje potrebno razviti društvenu svest celog društva o tome da je terorizam zapravo zločin bez obzira kojoj društvenoj grupi njegovi počinioci pripadaju [Živaljević, Jugović, 2014].

1.2. Osnovne odlike termina terorizam

Analizirajući navedena određenja pojma terorizma, Petrović [2014] navodi da se u svim određenjima mogu pronaći pojedine zajedničke odrednice:

- terorizam je strategija nasilja smišljena da bi se postigli željeni rezultati širenjem straha i nesigurnosti;
- o nezakonitom korišćenju sile ili pretnje silom i kroz kontinuiranu kampanju ili putem sporadičnih incidenata;
- o smišljenoj upotrebi nasilja nad civilima i ne-vojnim ciljevima;
- moć i sila neraskidivo ukorenjeni u političko nasilje od njihovog sticanja, preko manipulisanja, do same upotrebe da bi se postigao efekat promena;
- revolucionarni terorizam ima za cilj da dovede do kompletne promene u državi;

-
- podrevolucionarne strategije imaju za cilj da dovedu do političkih promena, a da pri tome ne dođe do kolapsa političkog sistema;
 - ovde se, jednom rečju, radi o pritajenim aktivnostima koje su pažljivo planirane u pogledu ciljeva, sredstava za njihovo postizanje, meta napada i pristupa akcijama;
 - ciljevi mogu biti politički, društveni, ideološki ili religiozni – bez njih bi se teroristi smatrali običnim delinkventima i kriminalcima;
 - terorističke akcije obično izvode podnacionalne grupacije, a ponekad i usamljeni pojedinci posvećeni nekom cilju;
 - važan cilj ovih akcija je da se postigne maksimalan publicitet;
 - zone aktivnosti obuhvataju specifičnu državu, specifičnu lokaciju ili neki poseban segment društva; one brzo dobijaju transnacionalni karakter jer odec akcije prevazilaze granice neke zemlje [Petrović, 2014: 29–30].

Drugi autori su se takođe bavili ovim pitanjem, ali su izdvojili zajedničke odlike terorizma kao društvene devijacije. Polazeći od navedenih definicija mogu se prepoznati najčešći elementi terorizma iz kojih se ova pojava može sagledavati i kao bezbednosni problem i kao društvena devijacija [Vejnović, Šikman, Radulj, 2006]. To su:

- 1) nasilje kao metoda – primena ili pretnja primenom različitih oblika nasilja;
- 2) građani i vlada kao mete, neposredna i posredna žrtva;
- 3) izazivanje straha i iznuđivanje političkih i socijalnih promena;
- 4) ostvarivanje postavljenih terorističkih ciljeva – prinuditi vladu ili društvo na „nešto“ – postizanje političkih, religioznih ili ideoloških ciljeva;
- 5) veliki broj žrtava kome teže teroristi što ukazuje na spektakularnost terorizma;
- 5) protivzakonitost i društvena neprihvatljivost.

Holandski naučnici Aleks Šmit (Alex P. Schmidt) i Albert Jongman (Albert J. Jongman) izvršili su kvantitativnu analizu 109 definicija terorizma i došli su do zaključka da se u njima konstantno pojavljuju 22 elementa, i to [Živaljević, Jugović, 2014]:

- 1) upotreba sile ili nasilja – 83,5%
- 2) politički karakter – 65%
- 3) izazivanje straha ili užasa – 51%
- 4) pretnja – 47%

-
- 5) psihološki efekat i reakcija – 41,5%
 - 6) razlika žrtve i šire mete napada – 37,5%
 - 7) ciljano, planirano i organizovano delovanje – 32%
 - 8) metoda, strategija i taktika borbe – 30,5%
 - 9) „ekstranormalnost“ kršenja prihvaćenih pravila, odsustvo humanitarnih razloga – 30%
 - 10) ucena, prinuda i navođenje na poslušnost – 28%
 - 11) želja za publicitetom – 21,5%
 - 12) samovolja, bezličnost, nasumičnost i odsustvo diskriminacije – 21%
 - 13) žrtve, civili, neborci, nestrelci i lica bez veze sa samom stvari – 17%
 - 14) zastrašivanje – 17%
 - 15) naglasak na nevinost žrtava – 15,5%
 - 16) izvršilac, grupa, pokret ili organizacija – 14%
 - 17) simbolička priroda, pokazivanje drugima – 13,5%
 - 18) nepredvidivost i neočekivanost pojave nasilja – 9%
 - 19) tajnost, prikrivenost – 9%
 - 20) ponavljanje niza ili kampanje nasilja – 7%
 - 21) kriminalni, zločinački karakter – 6%
 - 22) zahtevi trećim licima – 4%

Analizom sadržaja definicija terorizma može se zaključiti da su u većoj ili manjoj meri zastupljeni sledeći pojmovi: pretnja; nasilje; sila; strah; politički aspekt – efekt – cilj; psihološki efekat i nekontrolisana reakcija; neselektivan izbor meta i žrtava; namerno isplanirana i sistematski organizovana akcija; način borbe i protivpravni akt. Iz navedenih ključnih elemenata terorizma može se zaključiti da je reč o nameravanoj upotrebi sile, pri čemu se terorizam koristi kao način borbe za ostvarenje pomenutih političkih ciljeva [Stanković, Stojaković, 2014].

Sve postavljene definicije moraju da razgraniče i sledeća pitanja: odnosa terorizma i drugih oblika nasilja, odnosa između terorizma posebno i gerilskog načina ratovanja u oslobađanja od okupacije, te pitanja razgraničenja terorizma od običnog kriminala. Pitanja razgraničenja terorizma i ličnosti teroriste od pitanja borbe za oslobođenje i boraca za slobodu premestila su pokušaje definisanja terorizma iz pravne oblasti na polje politike. Debate koje su vođene u *Ujedinjenim nacijama* oko pokušaja definisanja terorizma po pravilu su završavane bezuspešno, jer su države imale različite pozicije i shvatanja ne samo u odnosu na definisanje

pojma, već i kad je reč o izloženim primerima koji bi trebalo da posluže kao model [Stanković, Stojaković, 2014].

Navedene zajedničke odlike koje se nalaze u pokušajima određenja pojma terorizma idu u prilog činjenici da je u pitanju veoma složen i kompleksan pojam, kao i sam akt, pa ga je samim tim teško odrediti. Budući da lista nije mala, očito je da se radi o velikom problemu današnjice.

Jedno je sigurno – niko sa odobravanjem ne može da prihvati razaranje, nasilje, ljudske žtve, teror, strah, delovanje mimo zakona i slično.

Suočena sa nedostatkom jedne opšte prihvatljive, univerzalne definicije, svaka država može da potpiše *Deklaraciju protiv terorizma*, a da ne mora u potpunosti da izvršava i svoje preuzete obaveze u praksi. Države koje su potpisale *Konvenciju o borbi protiv terorizma* često definišu terorizam na različite načine (princip „dvostrukih standarda“). Ha primer, teroristička aktivnost u okviru svojih državnih granica se rigorozno kažnjava, dok se nasilne političke aktivnosti koje se dešavaju na teritorijama nekih drugih država ne smatraju fanatičnim, ili se čak ignorišu. sa druge strane, neophodno je obezbediti minimum osnovne saglasnosti (makar dati koordinate) bar oko okvirne definicije koja terorističke aktivnosti određuje kao namernu upotrebu nasilja van bojnog polja, usmerenog na civilno stanovništvo radi postizanja određenog političkog cilja [Petrović, 2014: 31].

Terorizam podrazumeva tri temeljna elementa: *uzroke* koji dovode do političkog nasilja koje prerasta u terorizam; *terorističke akte* koje najčešće izvide terorističke organizacije, ali neretko i države (državni terorizam) i *protivterorističku politiku* odnosno protivterorističko delovanje. Danas smo svedoci, kada je u pitanju protivterorističko delovanje nacionalnih država, ali i međunarodne zajednice, daje većina aktivnosti usmerena na sprečavanje izvođenja terorističkih akata, ali ne i na eliminaciju terorizma, odnosno uzroka koji do njega dovode. Efikasne borbe protiv terorizma nema ukoliko se konstantna pažnja ne posveti stvarnim uzrocima koji aktiviraju mehanizam terorizacije [Živaljević, Jugović, 2014].

1.3. Klasifikacija terorizma

Različiti autori navode različite klasifikacije terorizma. Edvard Mikolus (Edward Mickolus) govori o sledećim tipovima terorizma: internacionalni (grupe i pojedinci koji su pod kontrolom suverene države), transnacionalni (grupe i pojedinci koji nisu pod kontrolom suverenih država, domaći (uključuje samo građane određene zemlje i autonomne nedržavne subjekte) i državni terorizam (njegov nosilac je država unutar svojih granica) [Vejnović, Šikman, Radulj, 2006].

V. Dimitrijević govori o sledećim tipovima terorizma: država protiv nedržavnog subjekta, nedržavni subjekt protiv države, nedržavni subjekt protiv drugih nedržavnih subjekata i država protiv države – međunarodni terorizam (kada teroristički akti imaju elemenat inostranosti) [Živaljević, Jugović, 2014].

M. Mijalkovski terorizam klasifikuje prema sledećim elementima: 1) uzroku (objektivni i subjektivni), 2) društvenom statusu nosilaca (nedržavni, državni i međunarodni), 3) strategiji i taktici (posredni i neposredni), 4) sredstvima (konvencionalni, improvizovani i terorizam realizovan NBH sredstvima¹), 5) prostoru i vremenu (mikro, makro i planetarni), 6) ciljevima [Mijalkovski, 2003].

Prema prof. Milanu Miloševiću sa Policijske akademije, terorizam je moguće klasifikovati prema:

- elementu inostranosti na: unutrašnji (domaći), transnacionalni i međudržavni;
- sredstvima terora na klasični u koje spada: konvencionalni, improvizovani, hemijski, biološki i nuklearni;
- nominalnim ciljevima aktivnosti na: ideološki (kvazirevolucionarni ili levi poput akcija anarhističkih i prokomunističkih organizacija; nihilistički; reakcionarni ili desni poput akcija neofašističkih i sličnih organizacija; versko-politički i etnički), separatistički, iredentistički i unitaristički;
- objektu neposrednog nasilja na: individualni i masovni;
- načinu izbora žrtve na: selektivni i neselektivni;
- lokaciji napada nasiljem na: urbani (gradska gerila) i ruralni;
- projektovanim ciljevima i političkim posledicama na: antidržavni i pro-državni /prorežimski (Pod antidržavnim terorizmom podrazumeva se onaj koji primenjuju protivnici određenog državnog aparata, odnosno političkog režima, dok pod prodržavnim/prorežimskim podrazumeva se onaj koji neposredno ili posredno podržava organe konkretnog državnog aparata.);
- stepenu podrške stranih zemalja na: autohtoni (liberalni) i pokroviteljski (postmoderni) [Stanković, Stojaković, 2014].

¹ Nuklearno-biološko-hemijska sredstva.

Ha ovaj način, budući da su klasifikacije brojne, moguće je klasifikovati terorizam po različitim kriterijumima. Međutim, ovakve i slične klasifikacije terorizma nisu metodološki precizne, jer njegovo klasifikovanje otežavaju upravo ti razni mešoviti oblici terorizma. Ovo možemo videti iz primera terorističke organizacije OVK (Oslobodilačka vojska Kosova), koja je u početku delovala u ruralnim područjima i predstavljala oblik ruralne varijante terorizma, pošto nije imala podršku stanovništva, nije nosila javno oružje i nije imala teritoriju, ali je ujedno bila i etnoseparatistički orijentisana jer je težila otcepljenju teritorije. Kao sledeći primer ovakvog otežanog i metodološki nepreciznog klasifikovanja jeste i to što neka teroristička organizacija može imati i etnoseparatistički cilj, a ujedno biti i levičarski orijentisana, poput terorističke organizacije IRA² ili ETA³, kojima su ideje poput marksizma decenijama bliske.

Upravo zbog ovakvog šarolikog klasifikovanja najcelishodnija, najpreciznija i najsveobuhvatnija klasifikacija terorizma jeste ona koju je dao prof. Dragan Simeunović sa *Fakulteta političkih nauka* u Beogradu.

Prema prof. D. Simeunoviću, klasifikacija terorizma jeste ona koja se vrši prema: glavnim ciljevima, odnosno programsko-ciljnoj orijentaciji; sredstvima i metodama delovanja; i prema tipu aktera – subjekta terorizma. Uopšte, klasifikaciju je moguće napraviti samo ako se poštuje načelo pretežnosti i ustanovljavanja nekog svojstva kao najbitnijeg, a ne ako se traga za čistim modelima terorizma [Simeunović, 2009: 80].

Prema svojim glavnim ciljevima, prema Draganu Simeunoviću, terorizam se može podeliti na sledeće vrste [Simeunović, 2009]:

– ideološki motivisan terorizam:

– levičarski i

– desničarski terorizam;

– etno-separatistički terorizam i

– verski fundiran terorizam:

– terorizam fundiran na interpretacijama velikih religija i

– terorizam sekti.

² Irska republikanska armija.

³ Euskadi ta Askatasuna – Baskija i sloboda.

Prema sredstvima i metodama delovanja na:

– sredstvima:

- klasični (konvencionalni),
- biohemijski i
- nuklearni terorizam;

– metodima:

- klasični (konvencionalni),
- samoubilački,
- sajber terorizam (upotreba interneta u terorističke svrhe) i
- narkoterorizam.

Klasifikacija terorizma prema akterima – subjektima terorizma je najcelishodnija kada je urađena prema više povezanih kriterijumima: njihovoj brojnosti, stepenu organizacione povezanosti i institucionalnoj dimenziji. Tako, primenjena na savremene i moguće pojavne oblike terorizma ova podela izgleda ovako:

- individualni,
- terorizam organizacija i ilegalnih grupa i
- institucionalni terorizam (državni i sl.).

Ha ovaj način moguće je određenu terorističku organizaciju precizno i sveobuhvatno klasifikovati. Ako kao primer uzmemo terorističku organizaciju ETA, videćemo da je ona po programskoj ciljnoj orijentaciji etnoseparatistička, klasična prema sredstvima, metodama delovanja, a prema tipu aktera – subjekta terorizma terorizam organizacija i ilegalnih grupa. Ili, ako kao primer uzmemo terorističku organizaciju PKK⁴, videćemo da je ona po programsko-ciljnoj orijentaciji etnoseparatistička, prema sredstvima klasična, metodama delovanja klasična i samoubilačka i prema tipu aktera – subjekta terorizma terorizam organizacija i ilegalnih grupa [Stanković, Stojaković, 2014].

⁴ Parti Karkaren Kurdistan – Kurdistanska radnička partija.

2. TERORIZAM NA ZAPADNOM BALKANU

2.1. Zapadni Balkan kao geografska odrednica

Zapadni Balkan se najmanje spominje kao geografska odrednica. Naime, pojam *zapadni Balkan* vezan je za geopolitičku podlogu. Đurić [2011] navodi da je zapadni Balkan prostor koji obuhvata Bosnu i Hercegovinu, Srbiju, Crnu Goru, Albaniju, Makedoniju i Hrvatsku.

Slika 1: *Zapadni Balkan – starije određenje*⁵

Međutim, u literaturi se pojam *zapadnog Balkana* vezuje za članstvo zemalja u *Evropskoj uniji* (EU). Budući da je Hrvatska postala članica EU, slika zapadnog Balkana danas bi izgledala kao na narednoj slici.

Slika 2: *Zapadni Balkan danas*⁶

⁵ Fotografija preuzeta sa: <http://www.slakopreis.nl/2015/07/naar-de-westelijke-balkan-de-westelijke.html>, posećen 15. oktobra 2015.

⁶ Fotografija preuzeta sa: <http://www.dw.com/en/top-stories/from-the-balkans-to-germany/s-32508>, posećen 15. oktobra 2015.

Prostor zapadnog Balkana je, kako se uočava, geografski i površinski sužen, što ne umanjuje probleme i pretnje od terorizma. Možda će u budućnosti još neke od ovih zemalja biti primljene u EU, ali je jasno da će jedan od bitnih uslova za prijem u EU biti odnos i borba sa terorizmom.

2.2. Zajedničke odlike sistema bezbednosti zemalja zapadnog Balkana

Sistem nacionalne bezbednosti u zemljama zapadnog Balkana, u širem smislu, čine najviši organi zakonodavne, izvršne i sudske vlasti: parlament, predsednik države, odnosno monarh, savet za nacionalnu bezbednost, vlada, sudovi i tužilaštva. U užem smislu, sistem nacionalne bezbednosti čine: sistem odbrane, snage ministarstva unutrašnjih poslova, bezbednosno-obaveštajni sistem i privremeno formirani organi i koordinaciona tela za pojedine krize [Vasić, 2014].

Sistem odbrane predstavlja jedinstvenu, strukturno uređenu celinu snaga i subjekata odbrane čiji je osnovni cilj zaštita države od oružanog ugrožavanja spolja. Vojska je osnovni subjekt sistema odbrane. Oružane snage, kao glavni nosioci odbrambene delatnosti, dobile su nove zadatke, pre svega zbog promene bezbednosne situacije nakon okončanja hladnog rata. U poslednjih dvadeset godina oružane snage pretežno izvršavaju određene misije i zadatke, To su:

- zaštita nezavisnosti, suverenosti i teritorijalne celovitosti zemlje;
- učešće u međunarodnim misijama očuvanja ili nametanja mira;
- pružanje pomoći civilnom stanovništvu u nesrećama;
- pomoć civilnim organima vlasti u izvršavanju unutrašnjih bezbednosnih zadataka u izuzetnim slučajevima;
- učešće u izgradnji društva (društvena funkcija) [Vasić, 2014].

Stepen ostvarivanja zadataka unutar odbrambene delatnosti različit je od zemlje do zemlje, zavisno od pravnog okvira i poimanja bezbednosne situacije. Uprkos novim bezbednosnim rizicima i pretnjama, najvažniji zadatak oružanih snaga i dalje je ostao odbrana zemlje od oružanog napada spolja. Međutim, od kraja hladnog rata nosiocima odbrambene delatnosti postalo je jasno da nacionalnoj bezbednosti ne prete samo strane oružane snage, nego i nove nevojne pretnje, poput terorizma, građanskih ratova, organizovanog kriminala, „sajber“

napada i korupcije. Da bi odbrambena delatnost mogla efikasno da odgovori na sadašnje i buduće izazove bilo je nužno da se ova delatnost reformiše.

Osnovni ciljevi reforme odbrambene delatnosti, kako navodi Vasić [2014] najčešće su: proces dovođenja u odgovorniji položaj pred legitimno izabranim organima političke vlasti, prilagođavanje brojne veličine i budžeta oružanih snaga ekonomskim mogućnostima društva i novim bezbednosnim pretnjama, pripremanje oružanih snaga za novu vrstu angažovanja u multinacionalnim operacijama van nacionalne teritorije i povećanje interoperabilnosti oružanih snaga kako bi mogle efikasno da deluju sa inostranim oružanim snagama u oblasti kompatibilnosti sistema opreme, obuke, jezika, obaveštavanja, komande i kontrole.

Zbog potencijalnih opasnosti da se oružane snage stalno upliću u društvo, privredu i politiku, ili da budu zloupotrebljene za civilno održavanje javnog reda i mira, neophodno je da budu pod stalnom demokratskom kontrolom i nadzorom od strane civilnog društva.

Većina zemalja zapadnog Balkana je, uz uvažavanje specifičnosti, strukturu osnovnog dokumenta iz oblasti nacionalne bezbednosti definisala na sličan način. Opisano je bezbednosno okruženje, identifikovani izazovi, rizici i pretnje bezbednosti i promovisani nacionalni interesi i ciljevi. Redosled navođenja zavisi od metodologije koja je korišćena tokom izrade strategija nacionalne bezbednosti, koncepcija nacionalne bezbednosti ili sigurnosne politike, dokumenata koji su samo po nazivu različiti dok im je suština ista. Komparativnom analizom strategija nacionalne bezbednosti zemalja zapadnog Balkana mogu se identifikovati tri metodološka pristupa [Vasić, 2014]:

Prvi pristup podrazumeva definisanje nacionalnih vrednosti, interesa i ciljeva na prvom mestu, a zatim percepciju bezbednosnog okruženja i identifikaciju izazova, rizika i pretnji. Prema literaturi, ovakav pristup je karakterističan za ekonomski, politički i vojno moćne zemlje. U kreiranju strategije nacionalne bezbednosti primenile su ga Republika Crna Gora i Republika Makedonija.

Drugi pristup je svojstven malim, nedovoljno razvijenim zemljama koje svoje nacionalne interese i ciljeve definišu tek pošto izvrše detaljnu analizu bezbednosnog okruženja i identifikaciju bezbednosnih izazova, rizika i pretnji. Takav pristup primenile su Republika Albanija i Republika Srbija.

Treći pristup predstavlja, u suštini, kombinaciju prva dva i podrazumeva percepciju bezbednosnog okruženja na prvom mestu, a zatim definisanje nacionalnih vrednosti i interesa.

Na kraju se identifikuju bezbednosni izazovi, rizici i pretnje. Ovakav, pomalo neuobičajen pristup primenile su Republika Hrvatska i Bosna i Hercegovina.

Za sve zemlje može se naći određeno opravdanje za izbor primenjene metodologije, izuzev za Republiku Crnu Goru i Republiku Makedoniju, koje su ekonomski, politički i vojno slabe, a pri tom nisu ni članice NATO-a niti EU. Dalja komparativna analiza strategija nacionalne bezbednosti zemalja zapadnog Balkana podrazumevaće analizu njihovih strukturnih elemenata, odnosno uočavanja specifičnosti, sličnosti i razlika u načinu percepcije i definisanja nacionalnih vrednosti, interesa i ciljeva.

Veliki broj zemalja zapadnog Balkana se u svojim ustavima i strategijama nacionalne bezbednosti, prilikom definisanja nacionalnih interesa, pozivao na nacionalne vrednosti koje su, u stvari, opšteprihvaćene vrednosti zasnovane na evropskoj istoriji, kulturi i tradiciji. U sledećoj tabeli prikazane su vrednosti koje su kao svoje prepoznale i najčešće definisale države zapadnog Balkana.

Tabela 1: Vrednosti koje kao svoje prepoznaju države zapadnog Balkana⁷

Земља Национална вредност	Хрватска	БиХ	Црна Гора	Албанија	Македонија	Србија
Демократија	+	+	+		+	+
Слобода	+		+			+
Равноправност	+	+	+			+
Владавина права	+	+	+		+	+
Основна људска права и слободе	+	+	+		+	+
Приватно власништво	+		+		+	+
Суверенитет		+				+
Социјална правда	+	+	+			+
Очување животне средине	+		+		+	+

Kao izraz dostizanja proklamovanih nacionalnih vrednosti, zemlje zapadnog Balkana definisale su određene nacionalne interese. U narednoj tabeli prikazani su nacionalni interesi koji su zajednički za većinu država regiona.

⁷ Tabela preuzeta iz: Vasić, S. S. [2014]. Uticaj međunarodnih bezbednosnih subjekata na bezbednost zemalja zapadnog Balkana. *Vojno delo*, 66(3), str. 15.

Tabela 2: Nacionalni interesi država zapadnog Balkana⁸

Земља Национални интерес	Хрватска	БиХ	Црна Гора	Албанија	Македонија	Србија
Чланство у ЕУ	+	+	+	+	+	+
Чланство у НАТО	+	+	+	+	+	
Територијални интегритет	+	+	+	+	+	+
Независност	+	+	+	+		+
Суверенитет	+	+	+	+		+
Национални идентитет	+		+		+	+
Стабилност и економски развој	+		+	+	+	+
Мир и безбедност	+	+	+		+	+
Демократија	+	+	+		+	+
Очување и заштита жив. средине	+		+	+	+	+
Заштита живота и имовине грађана			+	+	+	+

Iz ove tabele može se zaključiti da su sve zemlje regiona privržene demokratiji, miru i bezbednosti. Očuvanje teritorijalnog integriteta predstavlja jedinstven nacionalni interes, uz javno deklarisanje da ne postoje teritorijalne pretenzije prema susedima. Poštovanju nacionalnog identiteta, suvereniteta i nezavisnosti, bez obzira na neznatne razlike u formulacijama, posvećena je posebna pažnja kao krucijalnim nacionalnim interesima. Takođe, sve zemlje, izuzev Republike Srbije, definisale su članstvo u EU i NATO-u, kao svoj primarni nacionalni interes i cilj.

Pored navedenih nacionalnih vrednosti i interesa koji su zajednički za većinu zemalja, određene zemlje su jasno iskazale određene specifičnosti u definisanju nacionalnih interesa i viđenju svog mesta i uloge u međunarodnoj zajednici. Republika Hrvatska iskazuje uočljivu zabrinutost za sopstvene sunarodnike u susednim državama. Republika Crna Gora prenaglašava zalaganje za članstvo u EU i NATO-u. Republika Albanija zastupa tezu da je albanski faktor od primarnog značaja u regionu, čime se promoviše u nezaobilazan faktor u stvaranju harmonične atmosfere suživota. Kao najveći rizik po bezbednost Republike Makedonije naznačena je mogućnost iskazivanja ekstremnog nacionalizma, rasne i verske mržnje koji mogu bitno uticati i na opstanak države.

⁸ Tabela preuzeta iz: Vasić, S. S. [2014]. Uticaj međunarodnih bezbednosnih subjekata na bezbednost zemalja zapadnog Balkana. *Vojno delo*, 66(3), str. 16.

Veoma je interesantno da se u *Strategiji nacionalne bezbednosti Republike Srbije* nijednom rečju ne pominje vojna neutralnost, čak se u preambuli iskazuje spremnost Republike Srbije da u okviru UN, evropskih i drugih međunarodnih organizacija i regionalnih struktura, doprinosi izgradnji i unapređenju sopstvene, regionalne i globalne bezbednosti. Takođe, ističe se i sledeći stav da će, polazeći od uverenja da je nacionalna bezbednost Republike Srbije usko povezana sa bezbednošću regiona jugoistočne Evrope i kontinenta u celini, Republika Srbija unapređivati odnose sa članicama EU, kao i članicama i partnerima NATO-a na osnovama neposredne, bliske i dugoročne saradnje i zajedničkog delovanja.

Komparativnom analizom strategijskih dokumenata dolazimo do zaključka da su politike odbrane zemalja zapadnog Balkana zasnovane na integralnom i sveobuhvatnom pristupu pitanjima bezbednosti. U skladu sa tim, njihove strategije nacionalne bezbednosti usmerene su na razvoj političkih i vojnih sposobnosti neophodnih za očuvanje nacionalnih interesa, ali i davanje doprinosa međunarodnoj bezbednosti, kroz stvaranje uslova za njihovu interoperabilnost sa sistemima odbrane država uključenih u evroatlantske integracije. Samim tim, možemo reći da su bezbednosni trendovi zemalja zapadnog Balkana:

- 1) obezbeđenje punog spektra odgovora na sadašnje i buduće bezbednosne izazove, vojne i nevojne prirode;
- 2) demokratski razvoj i unutrašnja stabilnost i bezbednost svih zemalja regiona;
- 3) doprinos u izgradnji stabilnog i bezbednog okruženja;
- 4) razvijanje partnerstva i saradnje sa zemljama regiona;
- 5) dalje priključenje zemalja regiona Evropskoj uniji, ali i NATO-u [Vasić, 2014].

Podizanje ukupnog nivoa razvijenosti zemalja zapadnog Balkana, uspešno sprovođenje procesa demokratizacije i tranzicije, zaštita ljudskih prava unutar državnih granica i izvan njih, kao i iznalaženje prihvatljivih načina za prevazilaženje, u prvom redu, političkih i ekonomskih problema, doprinosi stabilnosti, a time i većoj bezbednosti u regionu, a istovremeno i u svetu. Činjenica da u svim državama regiona postoje demokratski izabrane vlasti koje imaju jako političko opredeljenje da što brže uđu u osnovne evroatlantske integrativne procese, a pre svega u *Partnerstvo za mir, Evropsku uniju* i NATO, predstavlja snažnu garanciju stabilnosti regiona zapadnog Balkana.

Ha osnovu svestrane analize može se zaključiti da su nacionalni interesi zemalja zapadnog Balkana u velikoj meri usaglašeni, što predstavlja bitan kvalitet u smislu otklanjanja

potencijalnih nesporazuma i sukoba u regionu. To je verovatno rezultat činjenice da su sve zemlje članice NATO-a ili programa *Partnerstvo za mir*, odnosno članice *Evropske unije* ili kandidati za članstvo. U prilog tome govori važna i nesporna činjenica da svim zemljama regiona upravljaju demokratski izabrane vlasti, što u velikoj meri pospešuje svaki vid saradnje, uključujući i saradnju na polju bezbednosti.

2.3. Ugroženost zapadnog Balkana terorizmom

Zapadni Balkan je, kako je navedeno, prostor koji obuhvata Bosnu i Hercegovinu, Srbiju, Crnu Goru, Albaniju, i Makedoniju koji pored brojnih i raznovrsnih izazova, rizika i pretnji suočen je i sa jednom od najopasnijih, odnosno *terorističkom pretnjom*. Terorizam na ovom prostoru je prisutan vekovima, a posebno je eskalirao u periodu nasilnog raspada bivše Jugoslavije i od tada do danas pokazuje sposobnost regenerisanja. Mnogi ratovi vođeni na ovom prostoru, sukobi religija, civilizacija, kultura i imperija u prošlosti su nosili pečat terorizma [Đurić, 2011].

Čak ni kratki periodi mira nisu bili lišeni nasilja i terora. Ni bivša Jugoslavija, koja je pola veka posle Drugog svetskog rata važila za jednu od najbezbednijih i najprosperitetnijih država socijalističkog društvenog uređenja, nije bila pošteđena terorizma. Slučajevi podmetanja eksplozivnih naprava, ubacivanja terorističkih grupa, atentati na diplomatske predstavnike, politička ubistva, zloupotrebe rada humanitarnih organizacija, kampovi za obuku, povezanost domaćih i transnacionalnih terorističkih kolektiviteta i sl. ukazuju da je zapadni Balkan i danas povezan sa terorizmom.

Ugroženost zapadnog Balkana terorizmom vidljiva je i iz analize *Centra za mir na Balkanu*⁹ (*Centre for Peace in the Balkans*), koja je izvršena septembra 2003. godine, a u kojoj se navodi da je u albanskim džamijama u Makedoniji i na Kosovu zabeleženo povećanje broja stranaca, posebno Turaka, Pakistanaca i Iranaca. Prema toj analizi, najverovatnije se radi o pridošlicama koje će kao vojnici pod okriljem „Albanske nacionalne vojske“ obučavati Albance za obavljanje terorističkih napada na Zapadu. Obuku obavljaju u najvećem broju slučajeva upravo oni pojedinci koji su se povukli iz BiH i uključili se u *Al Kaidu* [Đurić, 2011].

U pomenutoj analizi se još navodi da se podrška albanskim teroristima vrši pod nadzorom Muhameda al Zavahirija, brata Ajmana al Zavahirija, drugog čovjeka po značaju u *Al Kaidi*, i

⁹ Videti na linku: <http://www.balkanpeace.org/index.php?index=article&type=&timeinterval=2003-04>.

da će ta pomoć prvenstveno biti uslovljena njihovom obavezom u kontinuiranom vršenju terorističkih akata. sa tim u vezi se ističe da bi određeni kadrovi, uglavnom bosanski veterani, trebalo da obuču hiljade Albanaca u kampovima u blizini Prizrena, u albanskim gradovima Kukešu i Tropoji, a i u okolini Tetova, te delu zapadne Makedonije sa većinskim albanskim stanovništvom.

2.3.1. Terorizam kao problem identiteta (nacionalnog, verskog, itd.)

Terorizam je veliki (možda i najveći) problem savremenog društva. Možda je bolje reći da je terorizam prepreka na putu razvoja savremenog sveta kao globalnog društva. On je postao pojava, pojam, misao i termin koji je ušao u svakodnevni život savremenog čoveka. Uporedo sa razvojem i napretkom čovečanstva, u tehničkom, materijalnom i kulturnom pogledu, razvija se i terorizam, samo još bržim tempom. Terorizam se stalno menja po formi, sadržini, tipovima i oblicima organizovanja, načinima delovanja, tehničkoj opremljenosti i slično. Postavlja se pitanje (opravdano i sa strahom): *da li smo ušli u eru terorizma?*

Sticanje identiteta za pojedinca podrazumeva pitanja: „Ko sam?“ „Odakle potičem?“ „Kome pripadam?“ „Šta mogu da učinim?“ i slično. To su ujedno i prva ontološka, semantička i semiotička pitanja koja su vezana za saznanje o vlastitom identitetu (samoidentitetu) povezanom i naslonjenom na integritet, ali i deo nesvesnog u čovekovom biću. Pojedinaac nastoji da sazna po čemu je on jedinstven, poseban, različit od drugih, šta su njegove prednosti, šta nedostaci i slabosti. Saznanje o vlastitom identitetu je jedan od najvažnijih, psiholoških i socijalnih, pokretača čovekove delatnosti i egzistencije. Identitet je povezan sa osećanjem sigurnosti, pouzdanosti, pripadanja i poverenja. Poverenje u druge uvek je povezano sa dozom sumnje, praćeno zatvaranjem i neuključivanjem, a to stvara uslove za nestabilan identitet. U traganju za novim identitetom ljudi ponekad žive bez „identiteta“, odriču se onog što im je dato, dostupno, svakodnevno, „obično“, odbacuju „mali“ lični identitet, beže u usamljenost, izolovanost od spoljašnjeg sveta, uvereni da su odabrani za „posebnu misiju“, da stiču „veliki“, mnogima nedostupan, identitet. Na taj način se identitet ispoljava kao „aspekt emotivnog i psihološkog sklopa pojedinca; on je, sledstveno tome, nerazdvojan od očuvanja ličnog integriteta i sigurnosti, i može biti izuzetno otporan na promenu“ [Dženkins, 2001: 84].

Etnički identitet. U traganju za odgovorom na pitanje o pripadnosti pojedinac ili neka grupa prvo se vežu za svoje etničko poreklo. U slučajevima kada proces socijalizacije i emancipacije ne ide dalje od etnosa ta veza je „pupčana“. Pojedinci ili njihove grupe ne vide smisao i mogućnost postojanja izvan svoga etnosa. Njihov rad, ambicije, želje, težnje, pa i celokupan život stavljeni su u službu

etničke zajednice. Oni nude više nego što etnos od njih traži. Sve što čine usmereno je na stvarno ili imaginarno poboljšanje stanja etnosa kojeg oni idealizuju. Opsesivna i posesivna vezanost za etnos proizvodi takvo angažovanje pojedinca koji upotrebljava sva sredstva za ostvarenje „sreće“ i promociju svoje etničke grupe ili nacije, a među njima i nasilje, što predstavlja klicu terorizma [Šijaković, 2002].

Etnički identitet je proizvod socijalizacije možda više nego neki drugi kolektivni identitet. Od najranijeg detinjstva pojedinci se upućuju da moraju da uoče razlike „nas“ i „njih“, jer „deca znaju ko su uglavnom zato što im to drugi kažu“ [Dženkins, 2001: 85]. Pojedinci se upozoravaju da budu oprezni i sa rezervom prihvataju sve što dolazi od „drugih“, da ističu i čuvaju te razlike, da uočavaju nove, kako bi se stalno odvijao proces ukorenjivanja razlika u vlastitu kulturu, svest i svakodnevni život. To je stalna interakcija između ličnog, unutrašnjeg doživljaja i spoljašnjih zahteva, nametanja (od strane „svojih“ ili „njihovih“) što može biti spontano i mirno, ali i kroz tenzije i konflikte, posebno kada „nama“ oni „drugi“ nameću identitet. Kroz etnički identitet se traži takva vrsta lojalnosti i odanosti grupi koja zanemaruje, često i potiskuje, sve druge kolektivne pripadnosti. Nacionalni identitet se smatra čoveku datim po rođenju, tu nema slobode izbora, čak i onda kada se pojedinac nalazi prostorno udaljen od glavne etničke grupe (matice, zajednice). Kroz nacionalni identitet stalno se traži od pojedinca da otkriva svoju kulturu, da sazna i pamti „ko smo mi“ bili u prošlosti i u sadašnjem okruženju, da pronalazi sebe i svoje mesto u tome, da se samospozna i samoodredi. To je nekada dug proces, nije uvek bez teškoća, kako za pojedinca tako i za naciju, što izaziva nestrpljive reakcije kod „samospoznatih“ i „samoosvešćenih“ čuvara nacionalnog identiteta. „Traganje za nacionalnim ja i odnos pojedinca prema njemu ostaju najzagonetniji element u nacionalističkom projektu“ [Smit, 1998: 34].

Pomenuti stavovi uzrokuju pojavu nacionalne homogenizacije gde se pojedinci odriču vlastite individualnosti, specifičnosti, samobitnosti, slobode i duhovnosti u ime kolektivnog, nacionalnog identiteta. Oni su spremni da potisnu sve druge oblike kolektivne identifikacije u korist nacije, ali to traže i od ostalih pripadnika svoje nacije, a kada se postigne unutrašnja homogenizacija i identifikacija, i ostvari većinska podrška za proklamovani nacionalni identitet, onda se počinje ispoljavati namera da se ograniči sloboda i samostalnost kod „ostataka“ u svojoj naciji koji nisu prihvatili „jednodimenzionalni identitet“, zatim se težnja širi na sužavanje slobode i prostora kod drugih etničkih grupa u okviru iste političke zajednice ili u užem i širem okruženju. Proces se dalje širi do pojave nacionalizma kao „doktrine koja naciju postavlja za cilj svakog političkog pregnuća, a nacionalni identitet za meru svake

ljudske vrednosti“ [Smit, 1998: 35]. Nacionalizam postaje moć koja privlači pojedince i grupe koji tu „doktrinu“, obogaćenu etničkim mitovima, herojima i zajedničkom sudbinom, nose kao borbeno geslo: „nacija važnija od ličnog života.“ *Dakle, nacionalni identitet može egzistirati bez nacionalizma, on je tada tradicija koja ne pritiska i ne sputava pojedinca, a nacionalizam je iskrivljeni, jednostrani, instrumentalizovani (sredstvo manipulacije i zloupotrebe), otuđeni identitet* [Šijaković, 2002].

Instrumentalizacija etničkog identiteta kroz nacionalizam stvorila je širom sveta brojne terorističke grupe i pojedince koji u ime nacije oduzimaju tuđe živote i „daju“ svoje. Sve je počelo sa terorističkim akcijama grupa i pokreta 50-tih godina XX veka koji su nastojali da na elementima nacionalizma ostvare široku mobilizaciju masa u antikolonijalnoj borbi (Kipar, Alžir, nešto ranije borba jevrejskih grupa protiv engleske uprave u Palestini). Tu se sada u nacionalni identitet uvodi paradigma večitog fronta, stalne borbe protiv „njih“, biti u sukobu, nastojanje da se „oni“ potisnu, eliminišu, tako da i kada je kolonizator otišao (isteran) ostaje potreba da se nacija drži na okupu, homogenizuje i instrumentalizuje kroz poziv i poklič „biti na frontu“, na „braniku“. Matrica ostaje ista, samo se akteri menjaju: Izraelci protiv Palestinaca, Grci protiv Turaka, Indusi protiv Muslimana.

Kroz terorizam etnički identitet se razvija kao *identitet u apsurd* jer se „upotrebljavaju“ nedužni kao žrtve za sticanje i očuvanje svog identiteta. Meta terorističkog napada postaju svi članovi one „druge“ strane (etničke grupe) bez obzira na njihovu neutralnost, nezainteresovanost, neuključenost u sukob, tolerantnost, a često stradaju i pripadnici „treće“ strane koji se tu zateknu. Nekada se čak i biraju najznačajniji predstavnici druge strane kako bi se postigao što veći efekat. Bez obzira ne efekte ili neuspehe terorističkih akcija (osujećen pokušaj, usledila odmazda), njihovi planeri računaju na poruke koje preko njih šalju „drugoj“ strani i svetskoj javnosti. Važna je svest o efektu koja se postiže kod „nas“ i strah koji obuzima „njih“. Važno je svoje probleme staviti u fokus pažnje svetske javnosti a potisnuti druge događaje. Strah se ovde javlja kao poluga instrumentalizacije i homogenizacije, kao oblik raspodele etničke moći [Šijaković, 2002].

Ideološki identitet. Tokom 60-tih i 70-tih godina XX veka dominirao je ideološki terorizam, pre svega u zemljama Zapadne Evrope. On je imao svoj koren u ideološkom identitetu. To je bilo vreme „revolucionarnog levičarskog pokreta“ u Zapadnoj Evropi i SAD koji se borio protiv nejednakosti u društvu, rata u Vijetnamu, eksploatacije i dominacije nad zemljama „trećeg sveta“. Svoj lični i kolektivni identitet pojedinci (obično mladi ljudi) pronalazili su u „antiimperijalizmu“, u zahtevu za više društvene pravde, u ukazivanju na ekonomsku

eksploataciju i socijalnu nejednakost, u zahtevu za reformama u politici, kulturi i obrazovanju. Nagomilana revolucionarna, levičarska energija usmerila se u dva pravca. Jedan je vodio ka stvaranju brojnih kontrakulturnih pokreta (hipi, pank, rok, pop, bit) a kasnije i novih društvenih pokreta (studentski, feministički, mirovni), a drugi pravac je vodio ka stvaranju raznih ideoloških, „revolucionarnih“ i „levičarskih“ terorističkih grupa i pokreta. Dok su jedni tražili identitet kroz alternativne kulturne tokove, nenasilnim putem zahtevali da budu shvaćeni, uvaženi i uključeni u društvo, drugi su krenuli da putem nasilja, rušenja i ubijanja pronađu svoj „levičarski“ i „revolucionarni“ identitet i da, inspirisani idejama „marksizma“, „čegevarizma“ i drugih revolucionarnih i komunističkih ideja i pokreta, kroz stvaranje straha i haosa zahtevaju promene u društvu i u tome nađu smisao života i delovanja [Šijaković, 2002].

Ovo pokazuje kako je moguć različit odgovor na teskobu svakodnevnog života, stvorenu ekonomskom, socijalnom i duhovnom krizom. Dakle, jedni su identitet tražili i nalazili u „novoj“ muzici, odevanju, nonkonformističkom ponašanju, prkošenju tradicionalizmu i kulturnim tabuima, a drugi kroz terorizam.

Ideološki terorizam nije inspirisan samo levičarskim i revolucionarnim idejama već i „desničarskom“ ideologijom, koju obeležava neravnopravnost polova, netolerancija prema novim kulturnim tokovima, suprostavljanje abortusu, ignorisanje siromaštva i socijalne nejednakosti, povećanje naoružanja, težak položaj imigranata i slično. „Nova desnica“, „moralna većina“ i terorizam uzajamno se podstiču, deluju po zakonu „spojenih posuda“: desnica, na jednoj strani, svojim idejama inspiriše terorističke akcije, kao u slučaju imigranata, a na drugoj strani sputava pluralizam, toleranciju i multikulturalnost, sumnjiči određene ideologije i verske pokrete što izaziva terorističke akcije sa ciljem odbrane identiteta. Potom „desnica“ pokreće kampanju za obračun sa teroristima i njihovim pristalicama, teroristi odgovaraju na to i tako se stvara začarni krug straha, nesigurnosti, neizvesnosti i frustracija.

Krajem 80-tih i početkom 90-tih godina XX veka nastupa kriza i potom ekonomski i politički krah socijalističkih zemalja i komunističke ideologije, kao i prestanak „hladnog rata“, što dovodi do krize ideološkog („levičarskog“ i „revolucionarnog“) identiteta. To je pokazalo da ideološki identitet nema veliku trajnost i moć prilagođavanja poput etničkog ili verskog identiteta. Pošto su ostali bez svog oslonca, ideološke terorističke grupe počinju da se raspadaju. Međutim, događaj u Italiji u martu 2002. godine (kad su pripadnici „Crvenih brigada“ priznali su da su oni ubili Marka Bjadija, glavnog savetnika u Ministarstvu za rad Italije, kao odgovor na izmene Zakona o radu koje je vlada usvojila,

preuzevši tako na sebe pravo da arbitriraju u ime radnika Italije i „brane“ njihove interese) pokazuje da ideološki terorizam još uvek postoji i da može da se revitalizuje u „pogodnim“ društvenim uslovima.

Kao što je ranije „antiimperijalizam“ podstakao pojavu ideološkog terorizma, tako postoji mogućnost da ta uloga danas pripadne veoma snažnim i brojnim „antiglobalističkim“ pokretima. Ovi pokreti mobilisu veliki broj raznovrsnih socijalnih, kulturnih, političkih i ideoloških grupa i pojedinaca među kojima često ima onih koji koriste nasilje kao sredstvo da skrenu pažnju na sebe i probleme globalnog siromaštva. Od toga je samo jedan korak do trenutka kada će pojedinac ili grupa posegnuti za terorističkim akcijama kako bi pokazali svoj novi identitet – „borac“ protiv globalizma i mondijalizma.

Verski identitet i terorizam. Verski identitet je snažniji od svih drugih identiteta jer je vezan za božiju „pravdu“ i milost. Bog je neka vrsta poslednjeg (konačnog) utočišta čovekovog, „azil“ posle iskušenja i neuspeha. Pojedinac sve radi u ime Boga i po „naređenju“ Boga. Zbog toga je i verski terorizam snažno ukorenjen u pojedinačni i kolektivni identitet, bezobziran i surov po izboru ciljeva i izvršenju akcija i veoma rasprostranjen. On je istovremeno i najstariji oblik terorizma, a često je povezan sa etničkim terorizmom (uzajamno se podstiču) [Šijaković, 2002].

Na primer, jevrejska sekta poznata pod imenom zeloti (ili ziloti), što je imalo značenje „fanatični ratnik“, „neumereni borac“, borila se 60-tih godina prvog veka posle Hrista protiv Rimskog carstva ubijajući pred očima izbezumljene mase na javnim mestima (obično na pijacama) pripadnike nejevrejske vere, ali i Jevrejina koga bi ta grupa proglasila izdajnikom.

U Indiji je u VII veku n. e. postojao verski kult „siledžija“ koji je vršio teror ritualnim ubistvima ljudi žrtvujući ih u čast hinduističke boginje straha Kali. U XI i XII veku u Siriji i Iranu postojao je verski teroristički pokret „asasin“.

Uspon savremenog verskog terorizma povezan je sa iranskom islamskom revolucijom iz 1979. godine. Od tada se stalno povećava broj grupa i organizacija koje šire ideje islamskog fundamentalizma, podstiču na borbu protiv „nevernika“, pokazuju gotovo bezgranični fanatizam u odbrani čistote islamskog identiteta. Tako je verski terorizam potisnuo (zamenio) ideološki terorizam, a u etničkom i nacionalnom terorizmu zauzeo centralno mesto i postao osnovni mobilisajući faktor. Pošto je širenje vere i odbrana verskog identiteta „božiji zadatak i cilj“, to se nasilje i terorizam u svesti verskih fundamentalista pojavljuje kao sredstvo „božijeg cilja“ a na putu do „božijeg cilja“ nema prepreka, niti ima onih koji nevino stradaju.

Tu nema praštanja za onoga ko se ohrabri da „vređa“ ili ospori verski identitet [Šijaković, 2002].

Čuvena *fatva* koju je izdao ajatolah Homeini (njom se osuđuje na smrt književnik Salman Ruždi) obavezuje svakog muslimana da je izvrši čim mu se ukaže pogodna prilika. Ubica izraelskog premijera Jicaka Rabina odlučno je izjavio da se ne kaje jer je „delovao po naređenjima Boga“.

Koreni verskog terorizma nalaze se i u raznim vidovima frustriranosti, osećanju potčinjenosti, progonjenosti i ugroženosti, u prisustvu različitih teorija zavere i neprijateljskih namera „onih drugih“, u mističnom i iracionalnom poimanju „božije zapovesti“, u motivima očuvanja „svetih mesta“, u ideologiji „krvi i tla“, u želji da se eliminiše zamišljeni neprijatelj.

Oreol „mučenika“ je metafora koja ukazuje na dubinu korena verskog terorizma i njegovu pokretačku i mobilisuću snagu u jednoj verskoj zajednici.

Metafora „božija zapovest“ postaje izgovor za različite akcije i planove čiji su subjekti pojedinci i grupe. Takva mistična predstava o tajnosti i zapovesti otvara različite mogućnosti izbora vremena, mesta i ciljeva terorističkih akcija, ona dalje znači da „zapovest“ može biti na različit način primljena i shvaćena da svako ima pravo da na sebe preuzme obavezu izvršenja „zapovesti“ i odabere instrumente za njeno izvršenje, da svako ima alibi za posledice takve akcije jer potiču od nekoga u čiju „ispravnost“ nema sumnje ni upitnosti.

On zavodljivo ostavlja privid jedinog sredstva koje je preostalo slabijima, manjima, beznačajnima, nesposobnima i prezrenima. A u stvari, ako se pažljivije pogleda „mučenik“ je onaj koji ne želi da napreduje, već nastoji da eliminiše bolje, sposobnije, jače, naprednije. „Mučenik“ je postao glavni elemenat verskog identiteta i poželjna vrlina u delu savremenog islama. Smrt kao vrlina suprotstavlja se životu kao najvišoj vrednosti koju je potvrdila ljudska civilizacija i koju ističu gotovo svi pogledi na svet, pa i religija.

„...Oni vole džihad, oni se bore za islam, oni su ljudi koji vole da umru“, prenosi novinaru svoje utiske o avganistanskim fanaticima jedan vojni instruktor iz Pakistana. „...Moja sudbina je da postanem ljudska bomba zato što sam Palestinac“, ističe u oproštajnom pismu jedan bombaš samoubica pre polaska na izvršenje zadatka. „...Musliman voli smrt i mučeništvo kao što Jevreji vole život“, poručuje jedan palestinski muftija, navodi Šijaković [2002].

Ovde se treba prisetiti mišljenja Karla Popera koji kaže da je verovatnoća da će se život naći na drugim nebeskim telima u odnosu jedan prema milion i da je upravo zbog toga život velika tajna i ujedno dragocenost. Sa stanovišta ljudskih prava, pravo na život je osnovno ljudsko

pravo, ono je iznad svega, iznad svake ideje, akcije, programa, namere i težnje. Poštovanje života (podjednako svog i tuđeg) pokazatelj je kulturnog napretka i emancipacije čoveka, društvene zajednice i društva uopšte. Život je kroz ceo ljudski rod simbolizovao izvor, polet, nadahnuće, a smrt je značila usahnuće, konačnost, neumitnost.

Zašto se činom „mučeništva“ uzdiže smrt kao centralni deo verskog identiteta? Razloga može biti mnogo, ali se dva posebno ističu. Prvo, vreme i prostor, ukupan društveni milje u kome se „mučenik“ nalazi stvaraju osećaj životne teskobe, promovišu fatalizam i ozlojeđenost iz koga treba pobeći u „večnost“ kao apstraktnu i metafizičku kategoriju koja negira pojam vremena, sadašnjosti, stvaralaštva i mogućnosti, koja negira čoveka kao stvaraoca i kreatora, a promoviše Boga kao jedinog stvoritelja. Drugo, versko obrazovanje i verske institucije, kao dominantan (negde i isključivi) oblik socijalizacije, veličaju samoubilački čin kao najveći domet u verskoj posvećenosti (odanosti Bogu) i način koji obezbeđuje "mučeniku" direktan put u raj a njegovoj porodici poštovanje i zasluge. Manipulacija je postigla tako snažan identitet sa smrću da "mučenik" odlazi iz tegobnog, besmislenog i praznog života sa osmehom uveren da ga tek čeka pravi život i smisao (označen poznatom sintagmom – *raj*) i da je to mogao zaslužiti samo činom žrtvovanja. Tako ukorenjeni terorizam postaje sve snažniji, bezobzirniji, mobilisajući i trajniji.

„Mali“ identiteti i terorizam. Do sada smo govorili o identitetima koji podrazumevaju pripadnost velikim društvenim grupama i kolektivitetima, ali postoje i manje ukorenjeni identiteti, koji mobilisu manje grupe, zauzimaju manje prostora, iako mogu biti snažan pokretač i motivisati pojedince i grupe da nasiljem i terorističkim akcijama stižu, održavaju, učvršćuju i brane takav identitet. Ovde ću naznačiti nekoliko takvih „malih“ identiteta i njihovu vezu sa terorizmom [Šijaković, 2002].

Često neposredno vezan sa verskim identitetom i njime produkovanim terorizmom jeste *rasni identitet* i sa njime povezan rasni terorizam (Najpoznatiji primeri rasnog terorizma koji se naslanja na verski jesu „Američki hrišćanski beli gospodari“, „Hrišćanski patrioti“, „Finijevo sveštenstvo“). Kao i kod verskog terorizma, i ovde se postavlja imperativ „čistote“ i odvajanja od onih „drugih“, stvaranje „čiste“ bele (ili možda neke druge) rase, bele nacije, a to se, često, povezuje sa božijim nalogom i očekivanjem. Pripadnici druge rase se smatraju kao „prljavi“, „zli“, „deca Satane“, neko ko nepotrebno zauzima „naš“ prostor i ugrožava „naš“ mir i prosperitet, a njihovo uklanjanje i „čišćenje“ opravdava terorističke akcije i razaranja.

Danas se sve češće pojavljuju grupe i pojedinci čiji se *identitet* nalazi u *mističnom, okultnom, transcendentalnom i iracionalnom nadahnuću*. Kod njih ponekad nije jasan onaj „drugi“, za

njih su svi izvan njihove grupe neprijatelji, njihova borba za prostor i afirmaciju je grčevita i surova, izbor ciljeva i grupa kao žrtava njihove akcije sa ciljem potvrđivanja vlastitog identiteta često je sasvim iracionalan i nasumice izabran, samo da izazove efekat. Razni kultovi i sekte, predvođeni prorocima, misticima, magovima, mesijama i guruima, uspevaju da pridobiju sledbenike koji se potpuno i bezrezervno identifikuju sa njima, spremni da u terorističkim akcijama potvrde svoju vernost i identitet. Ove grupe su često ograničenog vremenskog trajanja i prostornog dosega jer veliki psihološki naboj, neselektivnost ciljeva borbe, izolovanost, otkriće da je sve to obično vezano za nameru vođe da dođe do velikog materijalnog bogatstva, izraženog u nekretninama i „debelom“ finansijskom kontu u svetski poznatim bankama dovode do rasturanja a nekada i samouništenja grupe [Šijaković, 2002].

Postoje takođe pojedinci koji koriste terorizam kao sredstvo da dospeju u medije, da šokiraju javnost. Izbor ciljeva i razloga za akciju mogu biti veoma različiti, specifični, neočekivani, a ponekad i vrlo obični, koji mogu biti zamenjeni normalnom građanskom inicijativom ili nekim društvenim pokretom. Nekada je i sama opčinjenost medijima, magijska privlačnost publiciteta, kao i oponašanje junaka iz kriminalističkih i horor filmova motiv da se izvede teroristička akcija. Ovakva vrsta terorizma može se označiti kao terorizam zbog potvrđivanja ili traganja za *identitetom u egzibicionizmu i avanturizmu*.

Postoje primeri koji ukazuju da se terorističke akcije izvode, uglavnom, radi sticanja novca i pratećih vidova nelegalnog bogatstva. Teroristička grupa poznata kao *Japanska crvena armija* (JRA) izvodila je terorističke akcije u Libanu 80-tih godina isključivo za novac. Terorističke akcije koje izvode mafijaške grupe i krijumčari drogom u Kolumbiji imaju za cilj sticanje ogromnog novca i bogatstva od trgovine drogom. Isti motiv je prisutan i u onim terorističkim akcijama koje imaju kao posledicu likvidaciju neke ličnosti koja se zalagala za sprečavanje širenja kriminala, sive ekonomije ili drugih nelegalnih tokova novca.

Stvarna moć novca (prikrivena ili otvorena), koja je odavno predmet socioloških i psiholoških analiza, privlači ljude da ostanu što više u „njenoj blizini“, da učine sve da steknu tu moć. Novac je snažno (ponekad i jedino) motivaciono i pokretačko sredstvo. Svojom višeznačnošću i gotovo neograničenim mogućnostima on „tera“ ljude da mu bez ostataka „veruju“, da mu se posvećuju i predaju. Novac tako postaje smisao, svrha i cilj delovanja i egzistencije neke ličnosti. Ličnost se sa njim identifikuje i potiskuje ostale identitete, *novac* ostaje *jedini identitet*. Takva „jednodimenzionalna ličnost“ vidi terorizam kao jedino sredstvo sticanja i očuvanja identiteta.

Sam terorizam postaje identitet time što svako ko se oseća ugroženim, nezadovoljnim, u stanju teskobe i konfuzije, ličnog doživljaja nepravde može posegnuti za terorističkom akcijom i tako „pronaći“ svoj prostor delovanja, učiniti sebe „značajnim“, skrenuti pažnju, izazvati reakcije javnosti, „uzeti pravdu u svoje ruke“. Ovaj tip terorizma (a slično je i sa terorizmom radi novca) ne ostavlja direktnu političku poruku kao etnički, verski ili ideološki terorizam, ali upućuje na razmišljanje o različitim, novim uzrocima i motivima terorizma, njegovoj ukorenjenosti u svesti pojedinaca i grupa, o strahu, strepnji i nesigurnosti savremenog čoveka [Šijaković, 2002].

2.3.2. Terorizam u vazдушnom prostoru

Pojava vazduhoplova predstavljalo je za čovečanstvo događaj od prvorazrednog značaja. Da bi „osvojili nebo“ ljudi su najpre napravili leteće sprave lakše od vazduha, poznatije kao aerostati ili baloni. Prvi balon konstruisali su braća Žozef i Žak Mongolfje i njime poleteli 5. juna 1783. godine. Balon je napravljen od hartije, u obliku ptelo prečnika 16 metara i napunjen toplim vazduhom. Nakon braće Mongolfje, Francuz Žifar uspeo je da izgradi vazdušni brod sa parnom mašinom, dirizabl i njime prvi put poleteo 24. septembra 1852. godine [Grujić, 1997]. Kako je kretanje balona zavisilo od pravca i snage vetra, što je ograničavalo njegovu upotrebu i bezbednost, tragalo se za načinom upravljanja letećim spravama. Prvi uspešan let spravom težom od vazduha sa sopstvenim pogonom nazvanom aeroplan ili avion, izvela su braća Orvil i Vilbur Rajt 17. decembra 1903. godine u Sjedinjenim Američkim Državama [Grujić, 1997]. To je početak ere aviona, koji postepeno, a u Prvom svetskom ratu i potpuno potiskuje balone i dirizable. Pored njih, konstruisane su i upotrebljavane i druge leteće sprave teže od vazduha sa sopstvenim pogonom poput helikoptera i letećeg zmaja. Pronalaskom letećih sprava počela je velika trka u smislu – leteti što duže, što više, što brže, sa većim teretom, bezbedno i za ljude koji lete i za one koji su na zemlji. Međutim od tih do današnjih dana, vazduhoplovi su pored neosporne koristi u službi čoveka, ljudskom rodu doneli i određene probleme jer su omogućili terorističkih kolektivitetima da sprovedu terorističke akte u vazдушnom prostoru.

Teroristička pretnja u vazдушnom prostoru kao fenomen naročito u poslednje vreme, pobuđuje povećano interesovanje šire javnosti, stručnih i naučnih radnika i time je postala nezaobilazna tema stručnih rasprava i analiza snaga protivterorističkih sistema država, kao realna pretpostavka mogućih ubojitih dejstava terorističkih kolektiviteta. Ovo posebno proizilazi iz činjenice da, usled neizuzet mogućnosti koje pružaju vazduhoplovi u smislu brzog prebacivanja iz jednog mesta u drugo i senzacionalnih efekata koji se postižu pretnjom

bezbednosti vazduhoplova i putnicima, predstavljaju vazdušni saobraćaj kao sve interesantniju i češću metu napada terorista i interesantnu oblast drugih kriminalnih i nezakonitih aktivnosti.

Ako terorizam u vazdušnom prostoru sagledavamo kao pojavu u celini, onda se ovde ne može podrazumevati samo ugroženost vazdušnog prostora, a time i vazdušnog saobraćaja, već se u obzir moraju uzeti i ljudi, objekti i sredstva koji su u neposrednoj vezi sa vazdušnim saobraćajem. Iz navedenog možemo reći da je teroristička kriminalna aktivnost u vazdušnom saobraćaju kombinovani i motivisani oblik nasilja, čiji je cilj nanošenje straha, panike i pritisaka radi oslobađanja političkih zatvorenika i iznuđivanje finansijskih sredstava u zamenu za taoce i vazduhoplov ili terorizam u vazdušnom saobraćaju jeste primena nasilja i ispoljavanje moći nad nedužnim taocima, koji su privremeno lišeni slobode, odnosno koje zastrašuju radi iznuđivanja nekakve koristi za onoga ko teroriše ili za nekoga ko iza njega stoji [Pejanović, 2008].

Terorizam u vazdušnom prostoru kao deo opšteg međunarodnog terorizma može da se ispolji u različitim oblicima: otmica vazduhoplova; postavljanje minsko-eksplozivnih, radioloških, hemijskih i bioloških sredstava i agenasa u vazduhoplov ili na njega ili njihovo izbacivanjem (u smislu bombardovanja) iz vazduhoplova na određene ciljeve; samoubilački napada lica koja su u vazduhoplovstvu ili vazduhoplovom na određeni cilj (metu); raketiranje vazduhoplova sa zemlje [Stanković, Stojaković 2014].

Mada je svaki od ovih oblika terorizma u vazdušnom prostoru izuzetno opasan, izdvojio bih onaj u kome se primenjuju minsko-eksplozivna sredstva (bombe) jer podmetanjem eksploziva unutar vazduhoplova ili na njemu može da odnese „više“ života nego podmetnuta eksplozivna naprava u automobilu. Iako postoje rigorozne mere kontrole ulaska u putničke vazduhoplove, desi se da teroristi primenom novih metoda podmetanja bombi, posebno podmetanjem plastičnog eksploziva u tehničke uređaje, vodu, namirnice i slično, uspeju da ostvare nameravani plan i time ugroze veliki broj ljudskih života i nanesu ogromnu materijalnu štetu. Naime, plastični eksplozivi su bez mirisa, nemaju metalnu sadržinu koja se kao kod drugih eksploziva i naprava otkriva pomoću metalnog detektora, te ih je tako lakše i prokrijumčariti. Mada u današnje vreme avio-kompanije koriste savremene uređaje i sredstva za detekciju svih vrsta eksploziva i da postoji veliki broj onih koji u potpunosti nisu tehnički opremljeni, te je i otkrivanje ovakvih naprava otežano.

Radi sprečavanja ovakvih pokušaja unošenja i postavljanja eksplozivnih naprava u vazduhoplove, aerodromske objekte i uređaje, većina avio-kompanija donela je i određene

propise u smislu šta je dozvoljeno i na koji način nositi od prtljaga. Tako je i Direktorat civilnog vazduhoplovstva Republike Srbije na osnovu Zaključaka *Komiteta za vršenje poslova vezanih za bezbednost civilnog vazduhoplovstva Republike Srbije*, a sa ciljem ispunjavanja preporuka međunarodne organizacije civilnog vazduhoplovstva ICAO¹⁰ – usvojio ograničenja i uslove za dozvoljen prenos tečnosti, gelova i aerosola u ručnom prtljagu kao i način obavljanja bezbednosnog pregleda ručnog prtljaga. Ova ograničenja stupila su na snagu 10. marta 2007, i kako se kaže u informatoru koji se svakom putniku daje, primenjuju se sa ciljem sprečavanja mogućih terorističkih aktivnosti u civilnom vazduhoplovstvu upotrebom eksploziva u tečnom stanju. Ova ograničenja odnose se na sve putnike koji počinju putovanje ili su u transferu sa aerodroma u Republici Srbiji i glase:

Tečnim artiklom smatraju se sledeći proizvodi [Stanković, Stojaković 2014]:

- voda i druge vrste pića, supe i sirupi,
- parfemi,
- maskare, sprejevi, kreme, losioni i ulja,
- gelovi, uključujući i gelove za kosu i tuširanje,
- paste, uključujući i paste za zube,
- artikli koji su u bočicama pod pritiskom, uključujući kreme za brijanje, ostale pene i dezodoranse i
- ostali artikli slične gustine, čvrstine i konzistencije .

Izuzetno se dozvoljava [Stanković, Stojaković 2014]:

- prenos tečnosti, gelova i aerosola kupljenih u *duty free shop*-u u bezbednosno-restriktivnoj zoni aerodroma, koje su upakovane u providnu kesu, koja je zapečaćena i koja ne sme biti otvarana do krajnje destinacije; u kesi, zapečaćenoj u *duty free shop*-u, mora da se nalazi fiskalni račun za kupljenu robu, isključivo sa datumom dana putovanja;
- u slučaju da putnik sleće na neki aerodrom u EU ili Švajcarskoj i treba da put nastavi nekim drugim letom, neće moći da unese u vazduhoplov u ručnom prtljagu tečnosti, aerosole i gelove pojedinačne zapremine preko 100 ml, kupljene na aerodromu van EU ili avionu JAT-a;

¹⁰ International Civil Aviation Organization.

-
- putnici sa bebama prenos hrane za bebe u tečnom ili kašastom stanju i mleka u odgovarajućoj količini u zavisnosti od dužine trajanja leta;
 - prenos lekova u obliku tečnosti, gelova ili aerosoli putnicima koji ih koriste isključivo uz lekarski nalaz izdat od nadležne medicinske ustanove ili ovlašćene lekarske ordinacije;
 - prenos medicinskih aparata kao što su insulin, krvna plazma i slično putnicima isključivo ako poseduju potvrdu nadležne medicinske ustanove ili ovlašćene lekarske ordinacije;
 - svi električni uređaji sa kablovima (notebook računari, digitalne kamere, fotoaparati i slično) moraju se odvojiti iz ručnog prtljaga da bi se pregledali u slučaju da se putnik ne pridržava ovog postupka, sadržaj će biti oduzet prilikom bezbednosne kontrole.

Sem klasične primene postavljanja minsko-eksplozivnih sredstava na vazduhoplov ili u njega, kao sofisticirani model terorističkog akta u zadnje vreme teroristi (samoubice) koriste i same vazduhoplove kao „avion-bombu“ na napad na određene ciljeve. Kao jedan takav klasičan primer jeste i teroristički akt 11. septembra 2001 u kome su po zvaničnom izveštaju *Komisije 9/11* napadači pripadnici *Al Kaide*, otevši avione izvršili najubitačnije napade ikad počinjene protiv Sjedinjenih Američkih Država, u kome je stradalo blizu 3.000 ljudi.

Tokijska konvencija usvojena je 1969. godine i odnosi se na krivična dela predviđena krivičnim zakonima i na akte koji bez obzira na to da li predstavljaju krivična dela ili ne, mogu da ugroze ili ugrožavaju bezbednost vazduhoplova ili lica i dobara u njemu ili u njemu remete dobar red i disciplinu. U *Konvenciji* je prvi put utvrđen okvir pravnog odnosa policije i vođe vazduhoplova u odnosu na izvršioca krivičnog dela i drugih protivpravnih akata koji ugrožavaju bezbednost vazdušnog saobraćaja, ali nije na najbolji način rešeno pitanje same otmice vazduhoplova kao posebnog i teškog krivičnog dela. Naime, *Konvencijom* su konkretnije regulisana pitanja u vezi sa otmičarima, otetim vazduhoplovom, pravom vođe vazduhoplova, pravom države čiji je vazduhoplov, zatim pravo države čiji su građani otmičari i slično, dok na druge oblike terorističkih akata u avio-saobraćaju poput onih koji su izvedeni dok se vazduhoplov kreće po stajanci, rulnoj stazi leta do ponja, kao ni posle sletanja u pravcu ka stajanci, konvencija ne primenjuje.

Tako u glavi III *Ovlašćenja zapovednika vazduhoplova* član 6. kaže se da „Kad zapovednik vazduhoplova ima osnova da poveruje da je neko lice počinilo ili izvršilo ili da će neposredno izvršiti u vazduhoplovu, dok je ovaj u letu, krivično delo ili akt on može da preduzme protiv učinioca razumne mere, podrazumevajući i tu i prinudne mere koje su potrebne radi garantovanja bezbednosti vazduhoplova ili lica van dobara u njemu; održavanja dobrog reda i

discipline u vazduhoplovu ili omogućavanja predaje učinioca nadležnim vlastima ili njegovog iskrcavanja prema odredbi ove glave. Zapovednik vazduhoplova može zahtevati pomoć drugih članova posade ili ih na to ovlastiti, a takođe može, bez prava na zahtevanje zamoliti za pomoć ili ovlastiti na to putnike radi primene prinudnih mera koje ima pravo da preduzme. Svaki član posade kao i svaki putnik može, takođe i bez tog ovlašćenja preduzeti sve razumne preventivne mere, ako ima osnova za verovanje da su one hitno potrebne radi garantovanja bezbednosti vazduhoplova ili lica ili dobara u njemu“ [Stajin, 2005].

Odredbe Konvencije se ne primenjuju na politička krivična dela kao ni na dela verske i rasne diskriminacije, što znači da se prepušta svakoj državi da prirodu krivičnih dela u vezi sa otmicama vazduhoplova odredi sama svojim krivičnim zakonom. Ta odredba dobra je osnova za donošenje pozitivnih normi u nacionalnim krivičnim ili protivterorističkim zakonima, ali samo za države koje osuđuju terorizam. Međutim, vlade koje organizuju ili podržavaju terorizam opet imaju mogućnost da ovaj problem reše kako njima odgovara.

Uverivši se da *Tokijska konvencija* samo parcijalno reguliše problem otmice aviona na međunarodnom planu, Međunarodna organizacija za civilno vazduhoplovstvo inicirala je donošenje **nove Konvencije o suzbijanju nezakonitih otmica aviona**, koja je usvojena 1970. godine u Hagu. Za razliku od Tokijske, *Haška konvencija* ima univerzalni karakter jer je otvorena za pristupanje i drugih država, bez obzira na članstvo u *Organizaciji ujedinjenih nacija*, odnosno u specijalizovanim organizacijama za vazdušni saobraćaj. Ovom konvencijom učinjen je značajan pomak, jer su iza nje stale velike države sa najvećim vazduhoplovnim flotama i autoritetom u svojim regionima. Ono što je veoma bitno jeste da je tim aktom definisan problem otmice aviona kao delikt međunarodnog prava i podvrgnut principu represija, jer pravno reguliše problem otmice vazduhoplova kojom se dovodi u pitanje bezbednost osoba i imovine [Stanković, Stojaković 2014].

Član 1. *Haške konvencije* reguliše da krivično delo vrši svako lice koje na vazduhoplovu u letu nezakonito i nasilno ili pod pretnjom silama zapleni vazduhoplov ili vrši kontrolu nad njim ili pokuša da izvrši jedan od ovih akata ili je saučesnik nekog lica koje vrši ili pokuša da izvrši jedan takav akt.

Kako bi se sankcionisala krivična dela koja su izvedena dok se vazduhoplov kreće po stajanci, rulnoj stazi do poletanja, kao i u fazi posle sletanja u pravcu ka stajanci, u članu 3. *Konvencije* određeno je da se vazduhoplov smatra u letu kada su po završetku ukrcavanja sva spoljna vrata zatvorena, pa sve do trenutka kada jedna od ovih vrata budu otvorena radi iskrcavanja. Međutim, ova konvencija se primenjuje samo ako se mesta uzletanja ili mesta stvarnog

sletanja vazduhoplova na kome je učinjeno krivično delo nalazi van teritorije države registrovanja tog vazduhoplova, bilo da se radi o vazduhoplovu u međunarodnom ili u unutrašnjem saobraćaju [Stajin, 2005].

Ha osnovu navedenih članova *Haške konvencije* proizilazi da se krivično delo može izvršiti samo „u vazduhoplovu u letu“, to jest u okviru određenog prostora, što automatski isključuje primenu Konvencije na krivična dela izvršena sa zemlje (na primer, mogući slučajevi saučesništva od službe kontrole letenja) ili otmice izvršene zahvaljujući upotrebi drugih, recimo vojnih vazduhoplova (s obzirom na to da se *Konvencija* ne primenjuje na slučajeve otmice kada je vazduhoplov upotrebljen u vojne, carinske ili policijske svrhe).

Iz ovoga vidimo da je i *Haška* kao i *Tokijska konvencija* nekompletna i da ima dosta nedostataka, te i ovaj dokumenat daje osnovu za različite analize, primedbe i komentare.

Donošenjem **Montrealske konvencije** o suzbijanju nezakonitih akata uperenih protiv civilnog vazduhoplovstva učinjen je pokušaj da se zaokruži jedna pravna celina koja se odnosi na bezbednost međunarodnog civilnog vazdušnog saobraćaja. Budući da je *Haška konvencija* bila ograničena samo na napade izvršene u samom avionu (otmice aviona), proistekla je potreba da se izradi još jedna konvencija koja bi pokrila i neke druge napade na civilni vazdušni saobraćaj. Tako je nastala *Montrealska konvencija*, usvojena 23. septembra 1971. godine.

Član 1. *Montrealske konvencije* smatra da svako lice čini krivično delo ako nezakonito i namerno izvrši akt nasilja usmeren protiv lica na vazduhoplovu u letu i time dovede u opasnost bezbednost vazduhoplova; ako uništi vazduhoplov u saobraćaju ili prouzrokuje štetu koja dovodi do toga da vazduhoplov ne može da leti pri čime takođe dovodi u opasnost bezbednost njegovog leta i ako postavi ili prouzrokuje da se na vazduhoplovu koji je u saobraćaju na bilo koji način postavi sprava ili supstanca koja bi mogla da uništi vazduhoplov ili prouzrokuje štetu koja bi takođe dovela u opasnost bezbednost njegovog leta. Član 1. takođe za krivična dela tereti i lica koji su saučesnici, a koji pokušavaju da učini takva krivična dela [Stajin, 2005].

Montrealska konvencija takođe smatra u članu 2. da je vazduhoplov u saobraćaju od započinjanja njegovih pretpoletnih priprema koje obavlja zemaljsko osoblje ili članovi posade za određeni let, pa sve do isteka 24 časa posle bilo kog sletanja.

Pored svega izloženog, primećujemo da *Montrealska konvencija*, posle *Tokijske* i *Haške*, predstavlja potvrdu daljeg napretka bilateralne međunarodne intervencije i saradnje u borbi

protiv akata međunarodnog terorizma u oblasti vazdušnog civilnog saobraćaja [Stanković, Stojaković 2014].

Samo postojanje mogućnosti upotrebe terorističkih aktivnosti u vazdušnom prostoru i iz njega za sobom povlači i pravilno i pravovremeno angažovanje snaga i sredstava sa ciljem zaštite i bezbednosti celokupnog sistema odbrane i vitalnih državnih interesa. Za njihovu samu zaštitu stvaraju agens koje poseduju takvu moć da njene tehnološke mogućnosti, nivo uvežbanosti i brojno stanje materijalnih i ljudskih resursa nadmašuju sve potencijale protivnika.

Ako se vratimo u prošlost, videćemo da nijedna imperija nije dostigla takav stepen moći kakav danas imaju moćne sile poput SAD ili Rusije, a koja se posebno ogleda u angažovanju snaga (bilo civilnih, vojnih ili policijskih struktura) u zaštiti sopstvenog vazdušnog prostora, koji kao ambijent daje mogućnost ostvarenja slobode manevra i snagama i sredstvima.

Ovo je posebno od značaja jer vreme u kome živimo je vreme naglog razvoja vazdušnog saobraćaja i vreme napretka u pogledu ormansiperf civilnih i vojnih vazduhoplova koji pred sistem bezbednosti vazdušnog saobraćaja i zaštite vazdušnog prostora nameću ozbiljne probleme na usklađivanju različitih zahteva u smislu bezbednosti i zaštite vazdušnog prostora.

2.3.3. Agroterorizam

Agroterorizam se može definisati kao oblik bioterorizma, koji namernom indukcijom bolesti biljaka ili životinja ima za ciljeve stvaranje ekonomskih gubitaka, straha i narušavanje unutrašnje stabilnosti napadnute zemlje. Podrazumeva namerno ili preteće korišćenje virusa, bakterija, gljivica ili toksina živih organizama (prirodnih ili genetski modifikovanih) u svrhu izazivanja smrti ili oboljenja životinja ili biljaka. U širem smislu, sredstva za izvođenje agroterorističkih napada mogu biti hemijska sredstva ili bilo koji namerno izazvani uticaj koji ugrožava poljoprivrednu proizvodnju. Kao oružje agroterorizma pominje se i mogućnost kontrolisanog uticaja na klimatske promene, odnosno na atmosferske prilike koje su posebno značajne u pojedinim fazama razvoja biljnih kultura (klijanje, cvetanje, zrenje itd.). Ovakav oblik agroterorizma mogu primenjivati samo ekonomski i tehnološki razvijene države (neke se u javnosti predstavljaju kao zakleti borci protiv bilo kog oblika terorizma) [Radosavljević i sar., 2010].

Ciljevi agroterorizma. Poljoprivredna proizvodnja koja zadovoljava potrebe države za sirovinama i proizvodima biljnog i životinjskog porekla garancija je mira i prosperiteta. Stoga, poljoprivreda čini kritičnu tačku nacionalne bezbednosti. Suočavanjem javnosti sa

realnošću asimetričnog ratovanja i globalnog terorizma, nove mete i ranjiva mesta treba tražiti sa šireg gledišta u odnosu na kritične delove nacionalne infrastrukture. Poverenje nacije u vlast može biti narušeno ukoliko državni organi nisu u stanju da preventiraju jedan takav napad, odnosno da zaštite snabdevanje populacije hranom.

Ciljevi agroterorizma su dvojaki [Radosavljević i sar., 2010]: direktni (biljke, životinje) i indirektni (ekonomski gubici, strah, politička nestabilnost). Kada se izvrši agroteroristički napad na domaće životinje, napadnuta zemlja mora sprovesti mere karantina i masovnih klanja i spaljivanja zaražene stoke. Sve se odvija pod budnim okom televizije, što zajedno sa ogromnim finansijskim gubitkom zbog međunarodnog embarga, predstavlja upravo ono što teroristi žele da vide.

Komponente agroterorizma su izvršioci i agensi. Nosioci agroterorističkih dejstava mogu biti pojedinci, terorističke grupe (političke organizacije, udruženja zasnovana na rasnoj, verskoj ili nekoj drugoj osnovi) i pojedine države ili vojni savezi. sa obzirom na to da se u agroterorizmu prvenstveno radi o uništavanju biljaka i životinja, etička barijera za jedan takav napad mnogo se lakše prelazi nego da su u pitanju masovne ljudske žrtve. Irak je bio poznat po postrojenju za proizvodnju žitne gari kao biološkog oružja 1985. i 1988. godine. Žitna gar može da uništi kompletan prinos i izazove ekonomsku katastrofu.

Posebnu pogodnost teroristima predstavlja činjenica da za proizvodnju velikog broja bioloških agenasa nije potrebna posebno sofisticirana oprema kao za neke vrste oružja za masovno uništenje (npr. atomska bomba), a da su efekti koje proizvode po razmerama slični ili čak i veći. Na primer, 100 kilograma spora antraksa rasejano iznad Vašingtona, uz povoljne uslove, ubilo bi isti ili čak veći broj ljudi nego hidrogenska bomba [Velić i sar., 201]. U odnosu na hemijsko oružje biološki agensi mnogo su potentniji, jer se toksična doza bioloških agenasa meri u pikogramima (10^{-12} g), a kod hemijskih agenasa u mikrogramima (10^{-6} g) .

Uzročnici zoonoza za koje je poznato da su uzgajani i testirani kao biološko oružje su *B. anthracis* (antraks), *Y. pestis* (**bubonska kuga**), *Brucella abortus* (**bruceloza**), *F. tularensis* (**tularemija**), *Cl. botulinum* (**botulizam**), *Cox. burnetii* (**Q-groznic**a), *Burkholderia* spp, *Fusarium* spp, *Morbillivirus* spp, *Staphylococcus* spp, **venecuelanski virus encefalomijelitisa** konja kod i nekoliko virusa izazivača hemoalegijskih groznica (Ebola, Marburg, Lassa, Rift Valley). Uzročnici antropozoonoza (kuge, tularemije i antraksa) i kultivisani uzročnici bolesti životinja (slinavke i šapa, bruceloze i goveđe kuge) ozbiljna su pretnja za domaće i divlje životinje, kao i za ugrožene vrste. Naročito su opasni virusi bolesti Njukasla, ptičjeg gripa, afričkih svinja, afričkih konja. Danas poznajemo i prepoznajemo pet

puta više uzročnika alimentarnih intoksikacija i toksiinfekcija, nego pre pola veka, koji su sposobni da prežive uobičajene postupke procesuiranja hrane kao što su povišena temperatura i kiselost [Radosavljević i sar., 2010].

Virus slinavke i šapa najinfektivniji je poznati virus. Njegova infektivnost je 20 puta veća od virusa malih boginja, otporan je i preživljava u kostnoj srži leševa životinja mesecima. Australijska studija iz 1995. godine dokazala je prisustvo virusa u formi aerosola na vuni ovaca i posle 48 dana, na temperaturi od +4° C. Virus se može lako proizvoditi i širiti sa minimumom tehnoloških zahteva. Životinja koja je preležala bolest ili je vakcinisana, pa potom zaražena virusom, može dugo nositi virus u grlu i biti izvor zaraze za druge životinje. Ako se ne otkrije, virus slinavke i šapa može se proširiti na sve raspoložive životinje širom zemlje. Postoji sedam različitih tipova virusa slinavke i šapa i oko 70 podtipova, a vakcina protiv jednog tipa ne štiti protiv drugog tipa [Radosavljević i sar., 2010].

Iako se u literaturi kao biološki agensi pogodni za agroterorističke napade u stočarskoj proizvodnji najčešće navode bolesti sa A i B liste OIE¹¹, teroristima je pored njih na raspolaganju veliki broj retkih i egzotičnih oboljenja čija detekcija i identifikacija predstavlja poseban problem. Sličan je slučaj i sa izazivačima oboljenja biljaka. Kontrolisanje osobina živih bića putem genetskog inženjeringa otvara Pandorinu kutiju mogućnosti za zloupotrebe i primenu ovih znanja u agroterorizmu. Ovaj oblik terorističkih pretnji verovatniji je od strane krupnijih i bogatijih terorističkih organizacija ili država nego od terorističkih grupa trećeg sveta, jer takva istraživanja i njihov razvoj traže ogromna ulaganja u opremu i kadar sa usko specijalizovanim znanjima. Genetskim inženjeringom moguće je proizvesti uzročnike raznih bolesti koji su otporniji prema poznatim sredstvima za lečenje ili imaju veću virulenciju. Činjenica da su mnoge štetočine ili bolesti iskorenjene u zemlji može značiti da veterinari ili naučnici imaju malo ličnog iskustva sa ovim bolestima. To može dovesti do zakasnelog prepoznavanja simptoma u slučaju njihove pojave. Broj smrtonosnih zaraznih bioloških agenasa mnogo je veći za biljke i životinje nego za ljude. Mnogi od tih agenasa su otporni na uslove spoljne sredine, endemski su i nisu patogeni za ljude, što olakšava teroristima nabavku, rukovanje i distribuciju patogena.

Mete u agroterorizmu. Agroterorizmu su podložne sve zemlje bez obzira na stepen razvoja. Razvijene zemlje kao i zemlje u razvoju imaju neke zajedničke predispozicije koje ih čine atraktivnim metama za agroterorističke napade: povećanje broja terorističkih grupa kojima su ciljevi razvijene zemlje kao i zemlje u razvoju; zavisnost ekonomija velikog broja zemalja od

¹¹ Office International des Epizooties.

uvoza i izvoza poljoprivrednih proizvoda; poljoprivredna proizvodnja zauzima velike površine zemljišta. Zemlje u razvoju dodatno su ugrožene zbog malih kapaciteta za praćenje potencijalnih poljoprivrednih štetočina i bolesti (male sposobnosti ekspertske procene rizika i donošenja odluka, niskog nivoa bezbednosnih mera i loše ekonomske situacije).

Za procenu rizika od agroterorističkih napada može se koristiti *TCV analiza*¹². Potpuna analiza rizika od agroterorističkih napada na jednu zemlju mora uzeti u obzir sva tri faktora kao i njihov međusoban odnos. [Radosavljević i sar., 2010].

Poljoprivreda ima nekoliko karakteristika koje postavljaju jedinstvene probleme za prevenciju agroterorizma. Geografski je difuzna i u neobezbeđenom okruženju (polja i pašnjaci širom zemlje). Neke domaće životinje moguće je gajiti u obezbeđenim objektima, ali poljoprivreda, generalno, traži velika prostranstva koja je teško obezbediti od napadača što je čini „mekom metom“ ili „lakim ciljem“ (*soft target*). Domaće životinje često su koncentrisane u zatvorenim objektima, kao što su hranilišta sa hiljadama komada stoke u otvorenim oborima, farme sa desetinama hiljada svinja ili živinarnici sa stotinama hiljada pilića. Koncentrisanje prilikom klanja, obrade i distribucije daje velike mogućnosti za enormnu kontaminaciju. Živa stoka, žitarice i prerađena hrana rutinski se transportuju i ukrštaju tokom procesa proizvodnje i prerade. Ovi činioци narušavaju prirodne barijere koje imaju za cilj da uspore diseminaciju patogena. Čak i samo prisustvo ili glasina o prisustvu pojedinih štetočina ili bolesti u zemlji može brzo da prekine svaki izvoz prehrambene robe, a povratak na prethodno stanje može trajati mesecima ili godinama. Reakcije javnosti na agroteroristički napad mogu dodatno povećati ekonomski gubitak bojkotom poljoprivrednih proizvoda.

Prevencija agroterorizma. Odbrana od agroterorizma može se podeliti na pet nivoa. Prvi nivo odbrane je sam organizam sa svojom otpornošću prema bolestima. Širi nivo odbrane je farma odnosno prostor na kome se uzgajaju biljke ili životinje i na kome se sprovode mere za prevenciju širenja bolesti. Sledeći nivo odbrane je sektor poljoprivredne proizvodnje koji propisuje procedure detekcije i preduzimanja mera u slučaju pojave bolesti. Nacionalni ili državni nivo odbrane obuhvata mere koje minimizuju socijalne i ekonomske troškove pojava bolesti. Peti nivo odbrane je globalni, tj. međunarodni nivo jer je to globalna pretnja.

Na osnovu procenjenih potreba usmerava se razvoj potencijala nacionalne logistike (specijalističke laboratorije i oprema) za ranu detekciju i identifikaciju agroterorističkih napada. Sistem javljanja i obaveštavanja mora da povezuje sve elemente sistema i da

¹² Threat, vulnerability and consequence: pretnja, ranjivost i posledica.

pravovremeno obezbedi informacije o mogućem agroterorističkom napadu. Svi elementi sistema na osnovu propisanih mera i obaveza pripremaju protokole i postupke koji olakšavaju donošenje odluka i postupanje u slučaju agroterorističkih napada. Nakon detekcije i identifikacije agensa koji je korišćen za napad, svaki element sistema pokreće propisane mere i postupke predviđene za taj tip agensa. Prvo se obezbeđuje ugrožena lokacija u smislu zabrane kretanja, formiraju se bezbednosne zone (zaraženo i ugroženo područje) i preduzimaju propisane biosigurnosne i druge mere. U slučaju da se radi o naročito opasnim zaraznim bolestima biljaka ili životinja najčešće se preduzima njihovo uništavanje (*stamping out*) i neškodljivo uklanjanje [Radosavljević i sar., 2010].

Oblast zdravstvene zaštite životinja i biljaka kod nas regulisana je odgovarajućom zakonskom regulativom. Propisane su mere i postupci koji se primenjuju za sprečavanje pojave i širenja zaraznih bolesti biljaka i životinja. Kontrolom, prilikom uvoza i prevoza biljaka i životinja preko naše teritorije, kao i praćenjem zdravstvene ispravnosti proizvoda biljnog i životinjskog porekla bave se nadležne republičke inspekcije (sanitarna, veterinarsko-sanitarna i fitosanitarna), specijalističke i naučno-obrazovne ustanove. Sve informacije od značaja za zdravstveno stanje biljaka i životinja i zdravstvene ispravnosti proizvoda biljnog i životinjskog porekla dostavljaju se *Ministarstvu poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede* i *Ministarstvu zdravlja Republike Srbije*, a ova ministarstva nadležna su da u slučaju agroterorističkog napada propišu, organizuju i angažuju sve elemente sistema na sprovođenju preventivnih i protivepidemijskih mera, kao i otklanjanju posledica napada.

2.3.4 Ekološki terorizam

Jedno od mogućih određenja *eko-terorizma* jeste ono koje ga opisuje kao terorizam ili sabotazu koji se izvršavaju u ime ekoloških pitanja; nasilje sprovedeno u cilju ostvarenja političkih ili društvenih ciljeva ekologa. Sledeća definicija ukazuje na višeznačnost analiziranog pojma. Naime, u pitanju je sabotaza namenjena ometanju aktivnosti koje se smatraju štetnim za životnu sredinu; međutim, navedeni termin može se odnositi i na oblik političkog terorizma usmeren na oštećenje protivnikove prirodne sredine. Sledeća formulacija na prilično precizan i obuhvatan način određuje ovu pojavu. Po njoj, *eko-terorizam* predstavlja uništenje ili pretnju uništenjem životne sredine od strane država, grupa ili pojedinaca u cilju zastrašivanja ili prinuđivanja vlade ili građana; takođe, skup krivičnih dela počinjenih protiv kompanija ili vladinih organizacija sa namerom sprečavanja ili ometanja aktivnosti koje se mogu smatrati štetnim po prirodnu sredinu. Ovako postavljen, termin *eko-terorizam* može označavati tri različite vrste aktivnosti [Matković, 2013].

Prva je tzv. *antisistemska nasilje* (odnosno, nasilje upereno protiv aktuelnih političkih struktura), poznato i kao bioterorizam, čiji karakteristični oblici mogu obuhvatiti, na primer, kontaminaciju vode, vazduha i zemljišta, upotrebu bioloških agenasa, odnosno biološkog oružja i slično.

Drugi oblik, uobičajeno nazivan i *ekološki rat*, podrazumeva namerno i protivpravno uništavanje, eksploataisanje i modifikovanje prirodne sredine kao strategijsko sredstvo u ratu i drugim oružanim sukobima, uključujući i građanske ratove. Ovoj odrednici zamerili bismo to što prevazilazi okvire terorističkih akcija i zahvata forme ratnih sukoba, koje svakako ne bi trebalo mešati sa prvopomenutima.

Konačno, treće moguće značenje termina *eko-terorizam* obuhvata aktivnosti nasilnog karaktera pojedinih ekoloških organizacija i udruženja. FBI¹³ je ovu pojavu definisao kao upotrebu ili pretnju upotrebom nasilja kriminalne prirode, najčešće simboličkog karaktera, protiv ljudi i imovine, od strane ekološki orijentisanih, podnacionalnih grupa, radi ostvarenja ekološko-političkih ciljeva.

Kao što se lako da primetiti, pojam *eko-terorizam* je obuhvatan i njegova značenja mogu biti veoma različita, a ponekad i protivrečna. Za nas on predstavlja samo onaj aspekt *protivpravnih akata koji je uperen protiv organizacija i lica odgovornih za narušavanje ekosistema i remećenje njegovog prirodnog balansa, prema pokretnoj i nepokretnoj imovini povezanoj sa navedenim licima, organizacijama i njihovim delatnostima, te prema svim aktivnostima koje za posledicu imaju ugrožavanje životne sredine*. Stoga, ograničivši na ovaj način polje delovanja rada *Proekološki kriminal*, izneta formulacija može biti ponuđena i kao definicija ukupnosti ovde proučavanog fenomena [Matković, 2013].

Na ovom mestu potrebno je izvesti kritičku analizu samog termina *eko-terorizam*. Iako je ovaj naziv široko prihvaćen za sabotaze i diverzije navedenog tipa, čini se da je njegova upotreba često nedovoljno osnovana. Radikalne akcije ekoloških aktivista, u najvećem broju slučajeva uperene su isključivo prema imovini, dok ubedljiva većina organizacija i pojedinaца izričito osuđuje ugrožavanje ljudskih života. Štaviše, priroda izvršenih imovinskih delikata veoma često svojim karakterom i obimom ne dopušta klasifikaciju ove vrste. Otuda se sa razlogom može postaviti pitanje da li je opravdano izjednačavati sve diverzantske akcije ovoga tipa sa pojedinim ekstremnim slučajevima masovnog ugrožavanja života, zdravlja i opšte sigurnosti velikog broja ljudi, koji se uobičajeno podvode pod okrilje terorističkih akata uopšte. Aktivisti

¹³ Federalni istraži biro.

ekoloških organizacija ističu i sledeći argument koji, barem delimično, nije bez osnova. Oni ukazuju na činjenicu da je pravi *eko-terorizam* zapravo bespoštedno uništavanje prirodnih resursa i eko-sredine, protiv dobrobiti čitave populacije i na uštrb celovitog ekosistema, u cilju zadovoljenja ličnih interesa veoma uskog broja lica, a ne odbrana i sprečavanje degradacije prirodne sredine u svrhu zajedničkog dobra. Nastavljajući kritičku analizu, treba primetiti da je nauka iznedrila posebnu odrednicu – *environmentalni terorizam*, kojom se označavaju terorističko-sabotažne aktivnosti koje imaju za cilj oštećenje ili uništenje prirodne sredine i njenih resursa, čime je, čini se, prikazana terminološka konfuzija i višeznačnost već u dobroj meri kultivisana. Ta okolnost sasvim sigurno predstavlja dodatni razlog za preispitivanje osnovanosti dalje upotrebe prvopomenute, široko i nedovoljno precizno postavljene odrednice. Sledeći, izuzetno značajan argument tiče se same prirode delikata koji potpadaju pod okrilje ekoloških radikalnih aktivnosti. Iako eko-teroristički akti upereni protiv života i zdravlja ljudi jesu mogućnost koja stoji na raspolaganju radikalnim eko-aktivistima, dosadašnja kriminalna praksa je pokazala da su oni u ubedljivoj manjini spram ostalih oblika nedopuštenog ponašanja ovoga tipa. Dalje, dok pojedina krivična dela izvršavana u ime ekoloških pitanja svojom prirodom i obimom mogu biti kvalifikovana kao dela koja ugrožavaju sigurnost i bezbednost većeg broja lica, te samim tim (uz određene rezerve) eventualno i kao teroristička dela, ne treba zaboraviti da velika većina prestupa ove vrste ne prelazi profil lakših oblika krivičnih dela manjeg obima delovanja i nižeg stupnja društveno-pravne opasnosti. Konačno, veliki broj akcija radikalnih ekoloških aktivista svojim karakteristikama ne prevazilazi pozitivno-pravni opseg prekršaja. Na osnovu svega rečenog, može biti zaključeno da je upotreba termina eko-terorizam samo delimično osnovana i, uopšte uzev, nedovoljno precizna. Stoga će u ovom radu biti ponuđen drugačiji model definisanja, ostvaren putem pojma *pro-ekološkog kriminala*. Osim toga, za drugi osnovni aspekt eko-kriminalnog dejstvovanja uopšte, odnosno za ponašanje koje obuhvata ugrožavanje životne sredine i prirodnog balansa ekosistema, takođe može biti formulisana nova odrednica – *antiekološki kriminal*. Ovakvom terminološkom specijalizacijom i polarizacijom ključnih modela eko-kriminalnog ponašanja stvaraju se osnovane pretpostavke za izbegavanje dosadašnje konfuzije i prevazilaženje nejasnoća u razumevanju i proučavanju ukupnosti predmetnih pojava.

Oblici ispoljavanja. Dosadašnja praksa protivpravne, ekološki motivisane borbe pokazuje raznovrsne pristupe i metode diverzantskog delovanja.

Podmetanje požara predstavlja jedan od najčešće korišćenih, pravno nedopuštenih metoda ekoloških radikalnih aktivista. Ovim putem nastoji se da se ošteti, odnosno uništi pokretna i nepokretna imovina. Zbog prilagodljivosti ovog metoda, moguće je primeniti ga u veoma raznorodnim situacijama. Mete podmetača požara često su stambeni i poslovni objekti, prodajna mesta terenskih vozila, određena postrojenja, specifična mehanizacija i sl.

Tehnika poznatija kao *tree spiking* označava taktiku ukucavanja sitnih šiljaka u stabla drveća za koja se očekuje da bi mogla biti obuhvaćena programom krčenja. Oštećenje testera i drugih sredstava upotrebljivanih za seču i obradu takođe može predstavljati jedan od vidova upotrebe ove strategije.

Tree sitting spada u najmanje invazivne metode i sastoji se u zaposedanju stabala drveća planiranog za seču. U okviru ove taktike, eko-aktivisti privremeno nastanjuju krošnje pojedinog drveća u cilju sprečavanja njihove eksploatacije. Ova tehnika može biti iscrpljena već samim činom nastanjivanja stabala, ali se u okviru naprednijeg pojavnog oblika može paralelno voditi i legalan, sudski vid borbe za ostvarenje konkretnog ekološkog cilja, pri čemu tada *tree sitting* ima za cilj sprečavanje procesa eksploatacije pre donošenja sudske presude povodom predmetnog spora [Matković, 2013].

Upotreba eksplozivnih naprava jeste jedan od najekstremnijih vidova borbe *radikalnih environmentalista*. Željeni cilj, sfera primene i vrsta dobara koja se ugrožavaju ovim putem u velikoj meri se podudaraju sa opisanom taktikom podmetanja požara. Osim toga, dosadašnja eko-kriminalna praksa poznaje i slučajeve bombaških napada na život i telo pojedinaca, čime se proširuje opseg vrednosti ugroženih ovakvim protivpravnim delovanjem.

Nedopušteni akti ugrožavanja života i tela ljudi mogu se ispoljiti u vidu ubistva, nanošenja lakih, odnosno teških telesnih povreda, ugrožavanja lične sigurnosti itd., pri čemu se metodi i oblici izvršenja podudaraju sa klasičnim formama izvršenja korelirajućih delikata.

Uništavanje, odnosno oštećivanje vozila, mašina i ostalog materijala korišćenog prilikom krčenja šuma i drugih aktivnosti usmerenih na remećenje prirodnog staništa jeste značajan aspekt eko-sabotaže, pri čemu se kao *modus operandi* može pojaviti i neko od već navedenih taktičkih rešenja.

Destruktivne aktivnosti usmerene ka saobraćajnicama koje prolaze kroz prirodne celine većeg značaja takođe su deo dosadašnje sabotažne prakse.

Kada je u pitanju zaštita životinjskog sveta u izvornom staništu, kao primer metoda diverzantskog delovanja ovoga usmerenja može biti istaknuto uništavanje opreme i infrastrukture namenjene za lov.

Vodene površine, a naročito mora i okeani, zavređuju visok stepen pažnje ekstremnih ekoloških aktivista, pri čemu postoji značajna raznorodnost među potencijalnim metama napada i ciljevima koji se nastoje ostvariti. Kao početni model klasifikacije možemo ponuditi dve osnovne kategorije. To su akti usmereni na sprečavanje ili sabotiranje zagađivanja i remećenja prirodnog balansa vodenog ekosistema uopšte, sa jedne, i akti koji imaju za cilj osujećivanje eksploatacije prvenstveno životinjskog sveta ovoga staništa, sa druge strane.

Navedenim primerima lista pojava oblika ekološki motivisanog protivpravnog delovanja svakako nije iscrpljena, no pomenuti primeri mogu značajno doprineti boljem razumevanju prirode i suštine analizirane pojave.

Ono što je veoma važno napomenuti jeste činjenica da se svim iznetim sredstvima borbe, pored pomenutih ciljeva, takođe nastoji postići efekat zastrašivanja i prevencije, kao i podizanje ekološke svesti i skretanje pažnje javnosti na pojedina pitanja koja se tiču očuvanja i zaštite životne sredine.

Pojavni oblici ekološki motivisanog kriminala manifestuju se kroz delovanje pojedinaca ili grupa, pri čemu se, kako će u narednim redovima biti pokazano, granica između pomenute dve kategorije neretko teško uočava. Dok u okviru individualnog aktivizma pojedinac nedvosmisleno deluje isključivo u svoje ime, dotle se akti članova određenog radikalnog ekološkog udruženja smatraju i aktima predmetne organizacije. Međutim, osobine pojedinih eko-organizacija (posebno nepostojanje zvanične strukture, ustanovljene hijerarhije, vođstva, formalizovanog članstva i sl.) čine ovu podelu uslovnom i u velikoj meri je relativizuju.

Green Peace predstavlja nevladinu environmentalističku organizaciju sa predstavništvom u preko četrdeset zemalja i sa međunarodnim koordinirajućim telom u Amsterdamu. U pitanju je jedan od prvih organizovanih i omasovljenih pokušaja ekološkog aktivizma odnosnog tipa. Nastalo u rasponu između kasnih šezdesetih i ranih sedamdesetih godina XX veka, ovo udruženje usmerava svoje ciljeve na različita ekološka pitanja poput globalnog zagrevanja, uništavanja šumskog pokrivača, upotrebe nuklearne energije, genetskog modifikovanja i dr. Među metodima delovanja, javljaju se direktna akcija, lobiranje i istraživačka delatnost. Ova organizacija osuđuje agresivne oblike direktne akcije, upotrebljavane od strane ekstremnije orijentisanih udruženja, usled čega svoje ciljeve nastoji ostvariti mirnim sredstvima.

Sea Shepherd Conservation Society osnovao je 1977. godine pod nazivom *Earth Force Society* Pol Votson, ranije član *Green Peace-a*. To je neprofitna organizacija fokusirana na delovanje u pravcu očuvanja morskih i okeanskih celina. U svojim aktivnostima članovi koriste agresivne vidove intervencije, uz obrazloženje da, po njihovom mišljenju, javno mnjenje ne pokazuje interesovanje za rešavanje istaknutih ekoloških problema, usled čega se nasilni metodi nameću kao jedino rešenje. Ono što čini značajan element strategije udruženja *Sea Shepherd*, jeste energično delovanje na širenju i popularisanju njihovih ciljeva i akcija putem medija. Sedište se nalazi u mestu Frajdej Harbor, u američkoj saveznoj državi Vašington.

Earth First! je radikalna organizacija posvećena očuvanju životne sredine, čiji su temelji postavljeni 1979., dok je formalno organizovanje usledilo naredne godine. Udruženje je internacionalnog karaktera, sa frakcijama ustanovljenim u velikom broju zemalja rasprostranjenih na različitim kontinentima. Nastalo je u jugozapadnom regionu Sjedinjenih Američkih Država, kao reakcija na tadašnju aktuelnu politiku ekoloških organizacija u pogledu tekućih projekata zaštite prirodnih regiona SAD. Smatrajući aktivizam tada postojećih udruženja za zaštitu životne sredine neprihvatljivim, osnivači organizacije *Earth First!* istakli su parolu beskompromisne borbe za očuvanje ekosistema i opredelili se za energično delovanje metodom direktne akcije. Brojne zapažene ekološke sabotaze i diverzije izveli su članovi ove organizacije.

Animal Liberation Front ili, kako se često skraćeno navodi, ALF, jeste obuhvatni pojam za različite grupe i individualne aktiviste uključene u borbu za oslobođenje i zaštitu životinja. Udruženje je nastalo u Engleskoj 1976. godine, dok su njegova priroda i struktura internacionalnog karaktera. Specifičnost Fronta za oslobođenje životinja ogleda se u primeni *leaderless resistance* metoda, odnosno strategije pružanja otpora bez formalne organizovanosti udruženja, njegovog zvaničnog rukovodstva i hijerarhijske ustrojenosti. Potencijalnim aktivistima je ostavljena sloboda da se, po sopstvenom nahođenju, priključe pokretu otpora delujući na način koji samostalno izaberu, pri čemu značajan koordinirajući uticaj ima zvanični priručnik ALF-a o oblicima i vidovima delovanja. Usled toga, identitet članova pojedinih ogranaka i samostalnih aktivista ostaje nepoznat većini pripadnika pokreta, čime se postižu brojne prednosti. Naime, ovakva strategija omogućava veliku vitalnost organizacije i visok stepen sigurnosti njenih članova, te efikasnu prevenciju otkrivanja komponenti ALF-a od strane policije. Aktivnosti Fronta obuhvataju oslobađanje životinja iz istraživačko-eksperimentalnih laboratorija i napad na ovakve ustanove i druge sa njima

povezane naučne centre, oslobađanje životinja stacioniranih na farmama, kao i uništavanje i oštećivanje farmi, klanica, tehnike i drugih strateških ciljeva. Ipak, za ovaj rad od interesa su one akcije ALF-a koje se tiču zaštite životinja u prirodnoj sredini, kao i očuvanja njihovog staništa.

Earth Liberation Front, skraćeno ELF, predstavlja svojevrsni ogranak ALF-a. U pitanju je kolektivni naziv za autonomne grupe ili pojedince koji učestvuju u ostvarenju zajedničkih ekoloških ciljeva. *Front oslobodenja Zemlje* nastao je 1992. godine u Engleskoj, od kada se globalno raširio i učvrstio svoje međunarodne pozicije. Budući da je proistekao iz matičnog okrilja ALF-a, sve što je rečeno za njega u pogledu strukture i osnovnih načela organizovanja i metoda delovanja odnosi se i na ELF frakciju. Kako se navodi u zvaničnom programu Fronta, svrha njegovog postojanja jeste sprečavanje eksploatacije i destrukcije životne sredine upotrebom radikalnih metoda. Fokusirajući se na ekonomsku sabotažu, odnosno sprovodeći uništavanje imovine odgovornih korporacija i drugih organizacija uključenih u iskorišćavanje prirodnih resursa, aktivisti ELF-a nastoje potisnuti zloupotrebu životne sredine motivisanu željom za profitom i drugim materijalnim beneficijama zainteresovanih strana. Ovo udruženje preuzelo je odgovornost za veoma veliki broj vandalskih, sabotažnih i terorističkih akcija širom sveta, čime se svrstava u sam vrh najaktivnijih i najdelotvornijih ekoloških ekstremističkih grupacija. Shodno rečenom, FBI je u martu 2001. godine okarakterisao *Earth Liberation Front* kao najveću pretnju domaćem terorizmu na području Amerike. U skladu sa time, ELF se, od svih postojećih radikalnih ekoloških organizacija, najviše i najčešće dovodi u vezu sa ranije objašnjenim, klasično shvaćenim pojmom „ekoterorizam“.

Pravni aspekt. Kao što je pokazano, naziv *proekološki kriminal* čini se kao najoptimalniji za definisanje šarolikog skupa pravno nedopuštenog ponašanja povezanog sa ekološkim aktivizmom. Uvažavajući širinu i raznolikost same oblasti, te uzimajući u obzir iznete manjkavosti i nepreciznosti do sada upotrebljavanih odrednica, predložen je ovaj termin u nadi da će on na najprimereniji način odgovoriti postavljenim zahtevima. U vezi sa navedenim, a posebno u kontekstu obuhvatnosti materije, smatram da je, u daljem razvoju naučne i stručne analize proekološkog kriminaliteta, uputno ostaviti prostor za naknadnu specijalizaciju proučavanja unutar užih sekcija istovrsnih protivpravnih akata. Stoga, iako se na ovome mestu, usled prostornih i tematskih ograničenja, ne mogu detaljnije opservirati sugerisana potklasifikacija i sa njom povezana pitanja, ipak može biti iznet predlog naziva nekolicine osamostaljenih kategorija unutar matične sfere proekološkog kriminaliteta.

Proučavanje predmetnog kriminala moglo bi se, u zavisnosti od vrste prestupa i njegove težine, dodatno specijalizovati formiranjem sledećih podgrupa: *proekološki vandalizam*, *proekološka diverzija*, odnosno *sabotaža* i, u krajnjem stupnju, kada to priroda i težina pojedinih delikata dopušta, *proekološki terorizam* [Matković, 2013].

Potrebno je dodatno naglasiti neophodnost uvažavanja različitosti vrste i vrednosti ugroženih dobara, kao i sa njima povezanog, nejednakog stepena opasnosti koju svaka konkretna kategorija kriminalnog ponašanja povlači za sobom. Ovaj pristup dolazi u obzir kako kod klasifikovanja i upoređivanja *eko-kriminalnih aktivnosti* međusobno, tako i pri njihovom vrednovanju naspram terorističkog, sabotažnog i vandalističkog delovanja uopšte. Slikovit primer može biti prikazan na polju razvrstavanja terorizma, gde se, po nekim modelima klasifikacije, *eko-terorizam* svrstava među najveće opasnosti za društveni i državni poredak. Uprkos vidljivim tendencijama u ovome smeru, mišljenja sam da je neosnovano stvarati jedinstvenu kategoriju potencijalno terorističkog delovanja koja bi obuhvatila i ujedinila najteže oblike direktnog ataka na ljudske živote, opštu sigurnost i bezbednost, izvedene od strane otvoreno militarističkih organizacija, sa jedne, i akte ekološki motivisanog napada na striktno imovinske ciljeve, sprovedene od najčešće deklarirano pacifističkih, u odnosu na ugrožavanje ljudskih života izričito osuđujućih udruženja, sa druge strane.

Nastavljajući objedinjavanje izvedenih zaključaka, može se kao nesporna izneti činjenica da svaki oblik ovde analiziranog nedopuštenog ponašanja zaslužuje adekvatan krivično-pravni tretman. Vraćajući se na tradicionalno pitanje odnosa prava i morala, neumitno se mora izvesti zaključak da se svako od navedenih delovanja treba podvrći pravnom ophođenju, uprkos sadržaju pratećih okolnosti, ukoliko je sukobljeno sa važećim pravnim normama. Nezavisno od ličnih uverenja i logičkih, moralnih i drugih argumenata, u ambijentu aktuelne, u savremenom svetu široko prihvaćene pravne doktrine i sa njom povezane ideologije pravne sigurnosti, neophodno je pridržavati se slova i smisla zakona ukoliko se nastoji da se održi model pravne zajednice i pravno uređenog poretka. Međutim, ovo ni na koji način ne treba da bude shvaćeno kao sugerisanje svesnog ignorisanja potencijalnih pravnih propusta i manjkavosti zakonodavstva. Svaki napor za unapređenje pozitivnog prava usmerenog ka pitanjima ekologije i zaštite životne sredine, uočavanjem i pravilnim razumevanjem mogućih slabosti, protivrečnosti i drugih nedostataka, te iniciranjem njihovog ispravljanja, izuzetno je poželjan, usled čega je potrebno afirmisati i ohrabrivati ovakav kritički pristup unutar naučne i stručne javnosti. Iako aktuelni pravni poredak obavezuje na saglasno ponašanje i primenjivanje propisa, predmetni stručnjaci trebalo bi da kontinuirano i sa posebnom pažnjom

rade na njihovom korigovanju i poboljšavanju, osobito uzevši u obzir globalni interes i najviši stepen važnosti pravilnog regulisanja obuhvaćenih pitanja. Ove postavke, uopšteno gledano, naročito dolaze do izražaja u ambijentu specifičnih kriminalnih ispoljavanja kod kojih je granica između pravnog i moralnog, te pravnog i pravičnog neretko pomućena, pri čemu se ekološki motivisan kriminal nameće kao jedan od najkarakterističnijih predstavnika rečene kategorije. Stoga je prilikom razmatranja i regulisanja iznetog, neophodno nastupati krajnje oprezno i obazrivo, uz punu svest o prirodi i značaju analizirane materije.

3. MOGUĆE POSLEDICE INTEGRACIJA ZEMALJA ZAPADNOG BALKANA U MEĐUNARODNE BEZBEDNOSNE ORGANIZACIJE NA SISTEM NACIONALNE BEZBEDNOSTI

U današnjem odnosu snaga i moći, u procesu globalizacije i stvaranja „novog svetskog poretka“, u smislu postizanja potrebnog nivoa odbrane i bezbednosti u celini, svaka zemlja, pa i zemlje zapadnog Balkana, razmatraju aktuelne oblike *kolektivne bezbednosti*.

Realno posmatrajući geopolitičko i geostrateško okruženje ovog regiona i izazove koji ugrožavaju bezbednost njegovih država, nameće se zaključak da se osloncem na sopstvene snage ne može ostvariti željeni stepen bezbednosti i uspešnog razvoja, te da je *savezništvo* način da se sačuvaju vitalni nacionalni i državni interesi i poveća ukupna društvena i odbrambena moć. Ovakva orijentacija nije sporna kada se ima u vidu ukupna odbrambena moć malih zemalja i činjenica da u savremenom svetu bezbednost više ne može biti definisana u smislu isključivo vojnih interesa, već je treba shvatiti u smislu energije, hrane, životne sredine i ljudske bezbednosti.

Sa druge strane, *Narodna skupština Republike Srbije* usvojila je, 26. decembra 2007. godine, *Rezoluciju o zaštiti suvereniteta, teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka*, prema kojoj je Republika Srbija vojno neutralna u odnosu na postojeće vojne saveze. „Posmatrano sa stanovišta odbrane države, neutralnost podrazumeva oslanjanje na sopstvene snage, nastojanje da se samostalno grade odnosi sa drugim državama i da se sopstvena bezbednost štiti vlastitim snagama, bez pomoći sa strane“ [Kovač, 2009]. To, naravno, ne znači da se Republika Srbija odrekla prava na odbranu i ovakva odluka svakako je ne ograničava u pogledu razvijanja odnosa saradnje sa međunarodnim bezbednosnim subjektima. Posebno što pomenuta *Rezolucija* daje mogućnost da se opredeljenje o vojnoj neutralnosti može promeniti ponovnim referendumom. „Opredeljenje Republike Srbije da bude vojno neutralna prvenstveno se odnosi na vojnu, odnosno odbrambenu funkciju države, odnosno na nezainteresovanost države za pristupanje postojećim vojnim savezima, a ne na politički aspekt neutralnosti. U savremenim međunarodnim odnosima politička neutralnost je više teorijska mogućnost, nego što je realnost“ [Kovač, 2009].

Zapadni Balkan danas je okružen članicama *Evropske unije* i *Severnoatlantskog pakta* i na političkoj karti Evrope jedno je od retkih područja koja nisu u potpunosti uključena u evropske i evroatlantske integracije. Zemlje ovog područja i danas su opterećene mnogobrojnim problemima, koji su u većoj meri posledica ratnih sukoba i ekonomske nerazvijenosti, tako da je verovatnoća njihove skore integracije u EU različita i uglavnom malo verovatna. Pored nasleđa rata i nedovršene tranzicije njihovih privrednih i političkih sistema ove zemlje i dalje opterećuju etničke napetosti, nerešeni teritorijalni sporovi, migratorni problemi, nerazvijena infrastruktura, korupcija i organizovani kriminal i dr. Poseban problem predstavljaju područja koja su dalje pod međunarodnim protektoratom [Vasić, 2014].

Proces izgradnje bezbednosne zajednice u regionu zapadnog Balkana i njena integracija u okvire međunarodne bezbednosti odvija se pod snažnim uticajem međunarodne zajednice. Međutim, region je još uvek osetljiv na niz nerešenih problema – budući status Kosova niko ne može da predvidi, opstanak Bosne i Hercegovine kao jedinstvene države je neizvestan, kao i ishod spora koji Makedonija vodi sa Grčkom oko imena države. Kada razmatramo bezbednosnu integraciju regiona zapadnog Balkana, situacija nije tako jasna kao u slučaju integracionih procesa priključenja EU. Albanija i Hrvatska postale su članice NATO-a, Makedonija je sprečena da postane članica na samitu NATO-a 2009. godine u Bukureštu od strane Grčke, dok je Srbija proglasila vojnu neutralnost. Crna Gora i Bosna i Hercegovina ispoljavaju veliku volju da postanu članice NATO-a, ali je njihov demokratski potencijal veoma slab za ostvarivanje nacionalnog cilja. Imajući sve to na umu, ne možemo reći da region zapadnog Balkana krasi ujednačene politike bezbednosti, iako je sadržaj strategijskih dokumenata uglavnom usaglašen. Upravo zato, jačanjem regionalnih veza (kao preduslov priključenja EU), države zapadnog Balkana moraće ojačati spoljnu i unutrašnju stabilnost države i unaprediti saradnju, čime će stvoriti potrebne uslove za pristupanje u „globalnu mrežu bezbednosti“ [Vasić, 2014].

Analiza efekata nastojanja EU i NATO-a da podstaknu regionalnu saradnju na Balkanu TOKOM poslednje decenije govori da, pored postignutih rezultata, ona ima i neke neočekivane posledice. Opređenje svih država zapadnog Balkana da postanu članovi Evropske unije ne utiče automatski na poboljšanje njihovih međusobnih odnosa. Kao i devedesetih godina, svaka od ovih zemalja zainteresovana je za vlastiti ulazak u EU, čak i ukoliko to ne povećava izgleda suseda da postignu isto. Pojedini istraživači procenjuju da „napori pojedinih zemalja

da ubrzaju proces svoje integracije u EU dovodi do slabljenja regionalne saradnje [Vasić, 2014].

S druge strane, svedoci smo činjenice da međunarodna zajednica ne primenjuje ujednačenu strategiju prema Zapadnom Balkanu. Njen nastup varira od bliske saradnje do uslovljavanja i stvaranja napetosti prema nekim zemljama, čime povećava regionalni konfliktni potencijal. Ovakva situacija predstavlja test zrelosti država zapadnog Balkana, koji im nameće potrebu da definišu i sprovode jasniju i samostalniju spoljnu i bezbednosnu politiku, sa obzirom na to da će međunarodno prisustvo u određenom trenutku biti znatno smanjeno. Da bi ispunile postavljene strategijsko-doktrinarne ciljeve koji se odnose na razvoj regionalne saradnje u oblasti bezbednosti i da bi politike bezbednosti bile nedvosmislene, države zapadnog Balkana moraće da koriste, pored državnog, i regionalni potencijal, razvijajući kulture mira i međusobne saradnje.

3.1. Integracija u NATO

*Organizacija severnoatlantskog ugovora – Severoatlantska alijansa*¹⁴ jeste dinamična političko-vojna organizacija, koja se stalno transformiše u skladu sa procenama novih bezbednosnih izazova, rizika i pretnji, sa težnjom da obezbedi unapređenje i izgradnju onih sposobnosti koje najviše mogu doprineti bezbednosti svih članica saveza [Vasić, 2014].

Nestankom bipolarne podele sveta, NATO je preuzeo odgovornost za bezbednost u celoj Evropi, sa ciljem da državama u tranziciji pomogne u prilagođavanju sistema nacionalne bezbednosti novoj evropskoj bezbednosnoj arhitekturi, pri čemu je svakako preuzeo primat nad svim ostalim kolektivnim sistemima bezbednosti na evroatlantskom prostoru [Janković, 2007].

Danas su zemlje zapadnog Balkana članice NATO-a ili *Programa Partnerstvo za mir*. Ovakvo opredeljenje proisteklo je, svakako, iz prihvatanja ideje da ovaj vid savezništva doprinosi političkoj stabilnosti i znatno jača sopstveni imidž i uticaj u međunarodnoj zajednici. Naravno, na taj način stvaraju se dobri uslovi za realizaciju vlastitih nacionalnih ciljeva i interesa, uz njihovo maksimalno poštovanje, jer:

¹⁴ eng. North Atlantic Treaty Organization – NATO.

-
- mobilizacija nacionalnih oružanih snaga država članica NATO-a i njihovo učešće u međunarodnim operacijama ne mogu se realizovati bez odluke državnih institucija njenih članica;
 - države članice NATO-a imaju jednaka prava i obaveze unutar saveza. Glavne odluke se donose konsenzusom, čime se eliminiše neadekvatan odnos između država, bez obzira na njihovu veličinu i ekonomsku moć;
 - nacionalna bezbednost svake države ima uvek visoku cenu. Bez obzira na to što ulazak u NATO pred države postavlja i određene finansijske zahteve, oni su svakako manji od onih koje bi država morala da izdvoji u slučaju izgradnje samostalnog odbrambenog sistema;
 - članstvo u NATO-u omogućava državama bolje uslove za transformaciju oružanih snaga u skladu sa savremenim zahtevima i potrebama;
 - ulazak u NATO ne označava i automatski dolazak nuklearnog naoružanja na teritoriju novih članica. Novi koncept NATO-a u potpunosti podržava proces redukcije nuklearnog potencijala i ističe važnost ekološke bezbednosti, kao i zaštite od biološkog i hemijskog oružja;
 - članstvo u NATO-u ne podrazumeva obavezu razmeštanja stranih vojnika na nacionalnoj teritoriji, ni izgradnju novih vojnih baza. Naime, konvencionalni sukob više nije u fokusu strategije saveza. U tom smislu treba posmatrati i odluku SAD da se u toku faze „GATE-3“ „oslobodi“ baze „Bondstil“ na Kosovu i Metohiji;
 - takođe, analiza političkog, ekonomskog i bezbednosnog uticaja nameće zaključak da članstvo u NATO-u ima globalne geopolitičke, odnosno geoekonomske implikacije na ekonomiju jedne zemlje, jer pruža snažan podsticaj stranim direktnim investicijama, povećava poverenje u političku i ekonomsku budućnost države i utiče na porast međudržavne trgovine između novih i starih članica [Vasić, 2014].

Evidentno je da novim strateškim konceptom NATO-a Zapadni Balkan više nije u fokusu zbivanja, ali se nikako ne zanemaruje napredak zemalja iz regiona koje su članovi *Programa Partnerstvo za mir*, dok se od članova očekuje veće učešće u misijama za stabilizaciju i rekonstrukciju nestabilnih teritorija u svetu. Istovremeno, NATO preko svojih programa, kao što su *Akcionni plan članstva*¹⁵ i *Individualni partnerski akcionni plan*¹⁶, i institucija EAPC-a i PfP-a, daje mogućnost za stalnu komunikaciju i konsultacije sa *Alijansom* u smeru

¹⁵ Membership Action Plan, skraćeno MAP.

¹⁶ Individual Partner Action Plans, skraćeno IPAP.

određivanja individualno profilisanih političkih, ekonomskih i vojnih reformskih ciljeva država – partnera.

NATO se neretko promovira kao efikasan instrument za promociju demokratije u takozvanim novim demokratijama. Međutim, ovakvi stavovi su se pokazali kao krajnje problematični, jer je činjenica da demokratizacija i dalji napredak zemalja zapadnog Balkana ipak najviše zavise od unutrašnjih činilaca. Istovremeno, proces širenja NATO-a neminovno prouzrokuje razdvojenost između zemalja članica i onih koje to nisu. Takav trend itekako može dovesti do ozbiljnijih bezbednosnih problema, dovodi do nove linije razdvajanja između članova i onih koji to nisu, što takođe može predstavljati ozbiljan bezbednosni problem u regionu [Vasić, 2014].

S druge strane, konačna odluka npr. Republike Srbije u vezi sa članstvom u NATO-u sigurno zavisi od „specifičnog“ iskustva koje naša zemlja ima sa *Alijansom* i činjenice da, i pored komplementarnosti dva procesa, ulaskom u NATO zasigurno se ubrzavaju evropske aspiracije Srbije. Podrška javnog mnjenja u Srbiji za ovakav aranžman još uvek je vrlo skromna, jer su odnosi između NATO-a i Srbije TOKOM poslednje dve decenije bili više nego teške prirode. Takođe, ne sme se zanemariti ni istorijski ambivalentan odnos NATO-a prema Srbiji, kao i neminovno povećanje bezbednosne osetljivosti naše zemlje na terorističke pretnje.

3.2. Integracija u EU

U uslovima delovanja savremenih bezbednosnih izazova, rizika i pretnji, većina evropskih država polazi od stanovišta da imaju iste ili slične zajedničke i opšte vrednosti. To su: demokratija, tržišna ekonomija i vladavina prava, uključujući poštovanje ljudskih prava i sloboda.

U uslovima delovanja savremenih bezbednosnih izazova, rizika i pretnji, sve članice EU zastupaju stav da je evropska bezbednost nedeljiva, odnosno da bezbednost svake države pojedinačno zavisi od bezbednosti okruženja. Takođe, stav je da Evropa nije usamljeno ostrvo i da evropska bezbednost zavisi od šireg transregionalnog i globalnog okruženja. Upravo zato je izražen interes zemalja članica EU za širenjem saradnje i očuvanje bezbednosti i izvan evropskog kontinenta. Dakle, sa aspekta unutrašnje evropske bezbednosti članice su opredeljene da u okviru EU razvijaju model kooperativne bezbednosti.

Tokom pristupnog procesa, kao i samog članstva u Evropsku uniju, na svaku državu se odražavaju određeni neposredni i posredni uticaji, koji mogu biti kratkoročni ili dugoročni:

-
- 1) na politički pristup – politiku bezbednosti i odbrane (strategiju nacionalne bezbednosti, odbrane, determinante spoljne politike);
 - 2) na proces donošenja odluka;
 - 3) na organizaciju sistema ili sektora bezbednosti i odbrane;
 - 4) na bezbednosno-odbrambene sposobnosti;
 - 5) na ekonomisanje i budžetiranje u sistemu bezbednosti i odbrane;
 - 6) na sistem vojnog zdravstva, regrutni sistem i popunu, na vojno školstvo, obuku, vežbe itd.
 - 7) na odbrambene tehnologije, opremanje i razvoj vojnobezbednosnih snaga [Vasić, 2014].

Zemlje zapadnog Balkana delom su postale članice EU, a neke od njih se nalaze na tom putu. Kvalitativna i kvantitativna analiza svih uticaja integracije u EU ovih zemalja bila bi preobimna za iznošenje, ali u ovom radu biće naveden samo deo uticaja na osnovu separatih rezultata istraživanja zasnovanih na kriterijumu intuitivne vrednosne skale samih istraživača:

Uticaj na politiku bezbednosti i odbrane svake države podrazumeva izmenu njenih osnovnih konceptualnih dokumenata: ustava, nacionalne strategije bezbednosti, strategije odbrane i, posledično, niza zakonskih i podzakonskih akata. U suštini te izmene bi bile u pravcu: konkretizacije odredbe EU kao subjekta bezbednosti i odbrane; konkretizacije širenja bezbednosne odgovornosti pojedinačne zemlje na zajedničku evropsku bezbednost, redefinisane nadležnosti donosioca odluka o angažovanju nacionalnih vojnih i bezbednosnih snaga izvan nacionalnih granica; eliminaciji odredbi o bilo kojoj vrsti pretnji od država iz okruženja; učešća nacionalnih vojnobezbednosnih snaga i drugih kapaciteta u zajedničkoj bezbednosti EU; definisanja nacionalnih vojnobezbednosnih kapaciteta za katalog snaga na raspolaganju EU i njihovo obavezujuće učešće u zajedničkim akcijama u okviru ZBOP EU¹⁷ u svetu i sl.

Transnacionalni karakter izazova, rizika i pretnji koji iziskuju nadnacionalno suprotstavljanje. Upravo članstvo u EU i zajedničko delovanje uvećava efikasnost država u suprotstavljanju savremenim izazovima, rizicima i pretnjama: kao što su terorizam, organizovani kriminal, različiti vidovi ugrožavanja životne sredine, klimatske promene, prirodne i tehničko-tehnološke katastrofe, ugrožavanje energetske bezbednosti, i sl.

Usklađivanje nacionalne budžetske politike za sektor bezbednosti i odbrane sa odgovarajućom politikom/mehanizmom finansiranja zajedničkih akcija EU, po znatom pod

¹⁷ Zajednička bezbednosna i odbrambena politika EU.

nazivom „ATHENA“, putem koje svaka članica participira u finansiranju operacija i misija EU.

Uspostavljanje regionalne saradnje, dobrosusedskih odnosa i pune saradnje sa *Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju* (ICTY). Njihovo ispunjavanje samo po sebi podrazumeva eliminaciju kritične količine nerešenih regionalnih bezbednosnih pitanja:

- definisanje misije na nacionalnom nivou (sastav, uloga, zadaci, veze sa resornim nacionalnim institucijama i organima itd.) u organima i telima ZBOP EU.

- uspostavljanje i/ili ojačavanje već uspostavljenih segmenata delotvorne demokratske civilne kontrole bezbednosti i odbrane („resornih ministarstava sile“) u skladu sa opštim načelima civilnog demokratskog društva razvijenog u državama „stare demokratije“, članicama EU.

Mogućnosti za razvoj nacionalnog vojnoindustrijskog kompleksa kroz efikasno otklanjanje nedostataka vojnih i bezbednosnih sposobnosti snaga stavljenih na raspolaganje EU i učešće u razvoju zajedničkih evropskih programa o vojnoj opremi i naoružanju u okviru Evropske odbrambene agencije.

Razvijanje evropske bezbednosne kulture, kroz osećaj pripadnosti evropskoj porodici naroda i odgovornosti za očuvanje evropskih vrednosti.

Navedeni su samo neki oblici uticaja članstva zemalja zapadnog Balkana u EU na njenu politiku i praksu u oblasti bezbednosti i odbrane na opštem, državnom nivou. Tokom operacionalizacije mogu se očekivati još brojni drugi zadaci i posledice koje će se prvenstveno odnositi na obuku, opremanje, vežbe i angažovanje vojnih i drugih bezbednosnih sastava. Svakako, članstvo u EU za zemlje zapadnog Balkana može imati veoma pozitivan odraz i na njihove politike bezbednosti i odbrane i na ukupnu spoljnu bezbednost i unutrašnju stabilnost svake ponaosob.

Jedna od, svakako, najefikasnijih poluga za unapređenje evropskih odbrambenih sposobnosti u oblasti upravljanja krizom je *Evropska odbrambena agencija*¹⁸. Osnovana je 2004. godine zajedničkim naporom Saveta ministara, sa ciljem da se zajednička spoljna i bezbednosna politika održi na dostignutom nivou, ali i da se stalno deluje u pravcu njenog unapređenja u budućnosti.

Ključne oblasti delovanja *Evropske odbrambene agencije* su:

- 1) razvoj odbrambenih sposobnosti (Development of defence capabilities),

¹⁸ European Defence Agency – EDA.

-
- 2) promovisanje istraživanja i tehnologija u oblasti odbrane (Promotion of defence research and Technology – R&T),
 - 3) promovisanje saradnje u oblasti opremanja naoružanjem i vojnom opremom (Promotion of armament cooperation) i
 - 4) stvaranje konkurentnog tržišta naoružanja i vojne opreme i jačanje tehnološke i industrijske baze Evropske unije (Creation of a competitive European Defence Equipment Market and strengthen the EDTIB) [Vasić, 2014].

Ove četiri oblasti delovanja okosnica su za formiranje lanca u razvoju potrebnih odbrambenih sposobnosti, počev od definisanja zahteva, preko istraživanja i saradnje, do isporuke naoružanja i vojne opreme iz industrijskih kapaciteta. Veća saradnja i međusobna povezanost država članica EU treba da obezbedi uspešno restrukturiranje industrijskih kapaciteta, unapređenje mehanizama ponude i tražnje naoružanja i vojne opreme u evropskim razmerama, što je i primarna potreba industrije.

Od ukupno dvadeset i osam država članica *Evropske unije*, njih dvadeset i sedam učestvuje u radu i funkcionisanju EDA – sve osim Kraljevine Danske. U Upravljačkom komitetu EDA nalaze se ministri odbrane država članica EU koje finansiraju godišnji budžet EDA, obezbeđuju učešće nacionalnih eksperata u projektima i programima EDA, te finansiraju deo projekata od nacionalnog interesa radi unapređenja svojih odbrambenih sposobnosti. Preko Agencije razvija se saradnja sa međunarodnim organizacijama i trećim državama, odnosno sa svim subjektima koji na neki način koriste usluge EDA.

Ministar odbrane Republike Srbije je 13. decembra 2013. godine u Briselu potpisao *Administrativni ugovor o saradnji između Ministarstva odbrane Republike Srbije i Evropske odbrambene agencije (EDA)*. Na taj način Republika Srbija je postala prva zemlja u regionu zapadnog Balkana koja je obezbedila konkretne preduslove za unapređenje interoperabilnosti sa državama članicama EU, ali i jačanje domaće namenske industrije i istraživačkih potencijala i, na taj način, unapređenje vojnih i odbrambenih sposobnosti.

4. ZAŠTITA I SUZBIJANJE TERORIZMA NA ZAPADANOM BALKANU

Prvi ozbiljan korak u borbi protiv terorizma u Evropi desio se nakon ubistva jugoslovenskog kralja Aleksandra i francuskog ministra Bartoau Marselju 9. oktobra 1934. godine, kada je Francuska i zvanično predložila osnivanje *Međunarodnog krivičnog suda*. U odgovoru na francuski predlog, *Savet Lige naroda* je odlučio da osnuje komitet eksperata koji je imao zadatak da napravi predlog teksta konvencije o sprečavanju zločina terorizma. Nacrt *Konvencije o sprečavanju terorizma* bio je usvojen pod imenom *Konvencija Lige naroda za sprečavanje terorizma* [Živaljević, Jugović, 2014].

4.1. Političko-diplomatska zaštita od terorizma

Savremena politička diplomatija predstavlja kompleksan skup veština, institucionalnih i vaninstitucionalnih međunarodnih odnosa, koji se, za razliku od tradicionalne političke diplomatije, ne ograničavaju na formalne kontakte između predstavnika vlada različitih država. Današnja politička diplomatija je mnogo više diplomatija koja se odvija između predstavnika građanskih društava, neformalnih institucija, nevladinih organizacija, intelektualaca, analitičara i istraživača, nego diplomatija između dva ili više ministarstava vanjskih poslova, koja se ostvaruje preko diplomatskih predstavništava u određenim državama.

Politička diplomatija predstavlja najmoćnije sredstvo svake zemlje u borbi protiv savremenog terorizma, koji, očigledno, u mnogim svojim oblicima prevazilazi državne granice. Tako terorizam kao globalni problem preko terorističkih grupa i organizacija pokriva cijelu planetu. Adekvatno i vešto vođena, diplomatija je centralni subjekt koji sve antiterorističke mere objedinjava u kompaktnu i povezanu cjelinu. **Političko-diplomatske antiterorističke mere** treba da doprinesu rešavanju konflikata rezolutnog tipa i usmerene su rešavanju sukoba sredstvima javnog dijaloga i tzv. tajne diplomatije. Dakle, politička diplomatija ima glavnu ulogu u antiterorističkim aktivnostima uopšte, bilo da se dogovara, pregovara ili pak posreduje u iznalaženju antiterorističkog rešenja mirnim putem. Nosioci

političko-diplomatskih aktivnosti su najviši državni rukovodioci i organi (predsednik, skupština, vlada). Njihova uloga u diplomatskim antiterorističkim aktivnostima je odlučujuća, jer oni: pravovremenim aktivnostima u inostranstvu osiguravaju ujednačen pristup problematici savremenog terorizma, gde se posebno potencira **obaveza država da terorističke aktivnosti materijalno ne pomažu** niti politički podržavaju, insistiraju na otklanjanju uzroka terorizma, bez obzira na obim i intenzitet njegove aktivnosti, u početnoj fazi terorističke aktivnosti pravovremeno javno dostavljaju podatke i dokaze na osnovu kojih se može potvrditi prisustvo terorističkih organizacija i grupa, kako bi se osigurala međunarodna pomoć i podrška u antiterorističkoj borbi, obavljaju pravovremeno konsultacije sa regionalnim, evropskim i svetskim relevantnim političkim činiocima radi podrške za planirane antiterorističke akcije. Pored navedenih, političko-diplomatske antiterorističke aktivnosti obuhvataju i aktivnosti sa kojima se upoznaju velike sile i UN o **uzrocima terorizma** u cilju dobijanja međunarodne podrške za izvođenje efikasne antiterorističke akcije. Vrlo je bitno da se ubijede zvaničnici država i predstavnici međunarodnih organizacija **da odbijaju tajne kontakte sa teroristima** i da im ne pružaju podršku, posebno materijalnu pomoć (tranzit, boravak, nabavku oružja i edukaciju terorista), a značajno je da vlade prijateljskih zemalja pruže javnu podršku ugroženoj zemlji u vezi sa merama koje ona preduzima u antiterorističkim aktivnostima [Vejnović, Kovačević, 2011].

Pregovaranje sa teroristima. U vremenima krize, kao što je ova u kojoj se nalazimo, kada ni militaristička rešenja više nisu dovoljna, pregovarač je onaj koji rešava razmirice internacionalne prirode i promovise pomirenje. U tome je efektnost političke diplomatije koja „vodi bitku“ na više frontova. Terorizam je otvorio i jedno novo poglavlje u unutrašnjem i međunarodnom pregovaranju. Vlade su često prinuđene **da pregovaraju** sa teroristima, posebno kad je u pitanju držanje talaca. One pregovaraju sa teroristima u nastojanju da ih privole da odustanu od namere i predaju se ili, ako su pod kontrolom odnosno u zatvoru, da sarađuju u otkrivanju terorističke mreže i namera. To je veoma specifična vrsta pregovora – na jednoj strani je država, a na drugoj pojedinci ili organizacije koje su nepriznate, ali kojima pregovarački status daje gola sila ili pretnja njome. Vlade često nude teroristima kombinaciju bezbedne predaje, amnestije ili smanjenja kazni za prethodna krivična djela, nagrada i garancije bezbednosti za njih ili članove njihovih porodica. Smisao ovakvih nagodbi je smanjenje broja terorista i slabljenje njihove mreže. Nuspojava može biti nepoverenje i sumnjičavost među samim teroristima. Dakle, teroristi su, poučeni iskustvom prve amnestije, primijenili kontrataktiku da obesnaže drugu. Kad su teroristi uhvaćeni, vlada ima dobru

priliku da pregovara sa njima, nudeći im umanjeње kazne u zamenu za informacije. *Crvene brigade* su smatrane ideološki najopredeljenijim od svih glavnih italijanskih terorističkih grupa i najnepomirljivijim u odnosu na bilo kakvu saradnju sa državom. Naime, *Crvene brigade* su od relativno male grupe ideološki čvrsto opredijeljenih istomišljenika, koji su se dobro lično poznavali, izrasle u veliku i složenu organizaciju koja je regrutovala i sasvim marginalne članove u odnosu na opšte ciljeve. Neki od tih novih pripadnika su bili prosto nasilnici, dovedeni da obavljaju prljave zadatke. Drugi su navodno bili zavisnici od droge. U svakom slučaju, ideološki ciljevi su za pridošlice značili mnogo manje nego za one iz prvobitnog jezgra. Nije bila uvedena institucija specijalnog tužioca sa velikim ovlaštenjima, zatvorenici su imali priliku da međusobno komuniciraju (i da se dogovaraju), a uhapšeni su očuvali međusobno poverenje, jer se radilo o manjoj, čvrsto povezanoj grupi. Svi ovi slučajevi ukazuju na ozbiljan problem sa kojim se susreću demokratska društva koja počivaju na vladavini prava: u kojoj mjeri je opravdano ograničiti demokratske postulate i individualne slobode da bi se omogućila efikasnija borba protiv organizovanog kriminala i terorizma [Kovačević, 2004].

Teroristi koji pripadaju ideološkim, verskim ili rasnim fundamentalističkim strujama su po pravilu najmanje spremni da sarađuju. Do kraja indoktrinirani i uvereni u opravdanost i najbrutalnije akcije, oni se teško opredeljuju da pregovaraju sa vlastima kad su uhvaćeni, jer veruju da je to izdaja velikog cilja. Kidnapovanje i držanje talaca su vrlo česti oblici terorističkih akcija, u kojima teroristi postavljaju ucenu i traže za oslobađanje zatočenih određenu akciju vlasti: nekad je u pitanju finansijska ucena, ali u slučajevima političkog, ideološkog ili verskog terorizma najčešći zahtev je oslobađanje njihovih drugova uz garanciju sopstvenog bezbednog odlaska u azil ili promjena vladine politike koja ugrožava njihove ciljeve.

Bitni elementi za donošenje odluke su vezani za procenu, sa jedne strane, rizika policijske akcije protiv terorista, sa druge, spremnosti terorista da realizuju pretnju i stvarno likvidiraju taoce, iako to znači i njihovu sopstvenu smrt. Za tu procenu ključan je motiv terorista: verski ili drugi fanatizam, borba za nezavisnost, odnosno autonomiju, pomračena psiha, lična sloboda ili želja za novcem ili publicitetom. Od toga uveliko zavisi i da li je riječ o dobro obučenoj i indoktriniranoj grupi, sa kojom su izgledi na policijsku akciju bez ugrožavanja života talaca mali ili o amaterima, gde su izgledi za uspeh veći. Neka istraživanja pokazuju da je samo 1% terorista u slučaju držanja talaca odustalo od postavljenih zahteva. Manji, instrumentalni ustupci prilikom pregovora, kao što su obezbeđenje hrane, bezbedna predaja, a

čak i bezbedan odlazak (ako su taoci nepovređeni) nisu imali direktnog uticaja na porast terorizma [Kovačević, 2004].

Kovačević tvrdi da kada država u borbi protiv terorizma pređe u neselektivnu represiju i prema onima koji se nenasilno suprotstavljaju politici vlade ili upotrebljava preterana sredstva prisile protiv osumnjičenih za simpatije ili podršku teroristima i samim uhapšenim teroristima, sva je verovatnoća da će to doneti novo nasilje. Istraživanja ukazuju na direktnu vezu između torture prema osumnjičenim i osuđenim teroristima i rasta terorizma. Isto tako, ni vanredne mere ni ograničavanje građanskih sloboda nisu doveli do slabljenja terorizma. U **borbi protiv terorizma** moraju se poštovati ljudska prava. Aktivnosti *Organizacije* treba da budu deo trostrane strategije koja će podržati globalne napore da se: **(a) odvrate nezadovoljne grupe od pribjegavanja terorizmu; (b) uskrate grupama i pojedincima sredstva za izvršenje terorističkih akata; (c) ustraje u široko zasnovanoj međunarodnoj saradnji u borbi protiv terorizma** [Kovačević, 2004].

Ujedinjene nacije moraju osigurati da suštinska briga bude zaštita ljudskih prava. Terorizam često uspeva tamo gde se krše ljudska prava, što dodatno traži jačanje akcije da se suzbiju povrede ljudskih prava. Sam terorizam se mora shvatiti kao nasrtaj na osnovna prava. U svim slučajevima, borba protiv terorizma mora poštovati međunarodne obaveze u pogledu ljudskih prava. (Iz izveštaja *Radne grupe za politiku UN protiv terorizma*) [Vejnović, Kovačević, 2011].

4.2. Međunarodne mere u suprotstavljanju terorizmu

Osnovne pretpostavke za efikasnu zaštitu od savremenog terorizma jesu: visokoprofesionalna i organizovana služba zaštite; objektivna (realana) procena opasnosti (odnosno ugroženosti), sa tim da se terorističke organizacije ne smeju potceniti niti pak preceniti; zalaganje za profesionalno i uspešno obavljanje svojih dužnosti na radnim mestima građana; dosledna primena važećih propisa smanjuje prostor za terorističke aktivnosti, što je veoma važan činilac u zaštiti društva; razvijanje demokratske društvene svijesti u svim strukturama zemlje; neprekidna aktivnost na razvijanju bezbednosne kulture, pod kojom se podrazumeva znanje i motivisanost pojedinca da se lično i samoinicijativno suprotstavlja, te da preduzima mere i postupke za sprečavanje terorističkih aktivnosti; stalno preduzimanje i unapređivanje mera zaštite u svim kolektivima i u svim sredinama; sticanje određenih znanja o metodima i sredstvima koja teroristi koriste pri izvođenju svojih aktivnosti [Kulić, 2011].

Pored preventivnih mera koje imaju za cilj odvracanje terorista od akcije, država preduzima i represivne mere, koje se odnose na primenu krivičnih, administrativnih i drugih mera prema izvršiocima terorističkih aktivnosti. Iako se državna zaštita mora sve više orijentisati na preventivnu akciju, ona se ne može odreći represivne funkcije. Prilikom primene svih mera, bitno je imati jasnu predstavu o snazi terorističke organizacije i stepenu opasnosti od njene aktivnosti.

Državni organi, kao neposredno odgovorni za ukupnu bezbednost zemlje i građana, moraju preduzeti najefikasnije mere zaštite od terorizma kroz: procenu mogućih nosilaca terorizma; pravovremenu i realnu procenu jačine i stvarne moći terorističke organizacije u cilju pripreme antiterorističkih mera i aktivnosti; pravovremeno predstavljanje javnosti ciljeva i načina djelovanja terorističke organizacije prema civilnom stanovništvu, kako bi ona doživjela osudu i diskreditaciju u svetskoj i domaćoj javnosti, kao i efikasno sprečavanje jedinstvenog „nastupa“ unutrašnjeg i spoljnog terorizma, ali i međunarodnu procenu naročito međunarodnog odnosa u datom trenutku. Ove aktivnosti moraju dobiti svoju konkretizaciju kroz donošenje normativnopravnih; političko-diplomatskih; bezbedonosno-obaveštajnih; policijsko-represivnih; tehničko-tehnoloških, i drugih mera [Gaćinović, 2008].

Na međunarodnom planu, uloga UN je od presudne važnosti, naročito u globalnim nastojanjima na borbi protiv terorizma i elemenata strategije borbe protiv terorizma sa namerom usvajanja i implementacije strategije za unapređenje sveobuhvatnih, koordiniranih i dosljednih odgovora na nacionalnom, regionalnom i međunarodnom nivou u borbi protiv terorizma. Tu su aktivnosti UN sa naglaskom na nastavak međunarodnih napora u poboljšanju dijaloga i širenju razumijevanja među civilizacijama, u nastojanju da se spreči diskriminirajuće delovanje između različitih religija i kultura, zatim bavljenje nerešenim regionalnim sukobima i globalnim pitanjima, uključujući pitanja regionalnog razvoja i stabilnosti; prepoznavanje važnosti da u rastućem globalnom svetu države u međusobnoj saradnji rade na tome da spreče izvršioce terorističkih akata u korištenju sofisticiranih tehnologija, komunikacija i drugih savremenih tehničkih sredstava za podsticanje i podstrekavanje za vršenje terorističkih delikata; podsticanje na izvršenje terorističkih akata, motivisano ekstremizmom i netolerancijom, predstavlja ozbiljnu i rastuću opasnost za uživanje osnovnih ljudskih prava, ugrožava socijalni i ekonomski razvoj zemalja, narušava globalnu stabilnost i prosperitet, te stoga treba prioritetno biti predmet bavljenja od strane *Ujedinjenih nacija* i svih zemalja [Kulić, 2011].

U okviru savremenih mehanizama na suprotstavljanju terorizmu, posebno mesto zauzimaju „međunarodne restriktivne mere“ koje uključuju: embargo na oružje (potpune ili djelimične restrikcije uvoza ili izvoza), restrikcije ulaska u zemlju, finansijske restrikcije, kao i druge mere u skladu sa međunarodnim pravom. Poseban akcenat se stavlja na mere koje se odnose na finansijski sistem, a koje se manifestuju kroz mnogobrojne mere nadzora finansijskih sredstava i načina njihovog korištenja, čime je teroristima otežan pristup legalnim sredstvima, koja su do tada dobijali iz niza izvora i donacija. Globalno upravljanje finansijama se tako udružuje u borbi protiv finansiranja terorizma, te se u tu svrhu transformiše internacionalni finansijski sistem na svim nivoima obezbeđujući savremene i efikasne načine osiguranja. Isto tako, transformiše se bankarstvo kao i pristup nadzoru klijenata, a posebno se nadziru novčane transakcije imigranata u matične zemlje. Naime, suština je u pristupu zasnovanom na analizi rizika, koja se oslanja na pronalasku anomalija u finansijskim transakcijama sa ciljem da se identifikuje i spreči finansiranje terorista. Ključna karakteristika je u tome što se tradicionalno, za „kriminalno stečenim ili opranim novcem“, tragalo tek nakon „zločina“. Tako je „predviđanje mogućih terorističkih napada“ postalo cilj nakon 11. septembra 2001, tj. prevencija a ne istraživanje zločina [Kulić, 2011].

Rezolucijom Saveta bezbednosti UN 1373 (2001) izražava se zabrinutost zbog veza između međunarodnog terorizma i transnacionalnog organizovanog kriminala, krijumčarenja i stavljanja u promet opojnih droga, pranja novca, ilegalne trgovine oružjem i ilegalnim kretanjem nuklearnih, hemijskih, bioloških i drugih potencijalno opasnih materijala i u tom smislu naglašava potreba da se ojača saradnja u naporima na državnom, subregionalnom, regionalnom i međunarodnom nivou kako bi se pojačao globalni odgovor na ovaj ozbiljan izazov i pretnju međunarodnoj bezbednosti.

Režim sankcija protiv terorističkih organizacija predstavlja ključni instrument u borbi protiv terorizma. Tako je *Komitet Saveta bezbednosti* na osnovu *Rezolucije 1267 (1999)* uspostavio uputstva za pisanje izvještaja za sve zemlje shodno paragrafima 6 i 12 *Rezolucije 1455 (2003)*, kojom *Savet bezbednosti* poziva sve zemlje da dostave izvještaje (u roku od 90 dana od usvajanja *Rezolucije* – 17. 04. 2003) o svim koracima preduzetim da se primeni režim sankcija protiv Talibana/Al Kaide. Ove mere se sastoje od: zamrzavanja novčanih sredstava, ograničenja putovanja i embarga na oružje, a koje su usmerene protiv pojedinaca i pravnih lica koja se nalaze na konsolidovanoj listi *Komiteta za borbu protiv terorizma*. *Komitet za borbu protiv terorizma* je osnovan *Rezolucijom 1373 (2001)* kojom se potvrđuju rezolucije 1299 (1999) i 1368 (2001) i izražava nedvosmislena osuda terorističkih napada koji su se

dogodili u Njujorku, Vašingtonu i Pensilvaniji 11. septembra 2001. godine. Navedenom *Rezolucijom* se potvrđuje potreba borbe svim sredstvima protiv pretnji međunarodnom miru i bezbednosti koje predstavljaju djela terorizma i izražava duboka zabrinutost zbog porasta terorizma u mnogim dijelovima sveta motivisanog netolerancijom ili ekstremizmom. Rezolucijom se obavezuju države: da sprečavaju i suzbijanju finansiranje terorizma; da proglase krivičnim delom namerno snabdevanje ili prikupljanje bilo kojim putem, direktno ili indirektno, finansijskih sredstava od svojih državljana ili na svojoj teritoriji sa namerom da sredstva budu iskorištena za izvođenje djela terorizma; zamrznuti bez odlaganja fondove i druga finansijska sredstva ili ekonomske resurse pojedinaca koji izvedu ili nameravaju da izvedu dela terorizma; sprečiti svoje državljane ili bilo koje druge osobe i entitete na njihovim teritorijama da stvaraju takve fondove, fininansijska sredstva ili privredne resurse u korist osoba koje izvedu ili nameravaju da izvedu, pomognu ili učestvuju u izvođenju dela terorizma [Kulić, 2011].

4.3. Strategijski aspekti suzbijanja terorizma

Svedoci smo da danas nijedna zemlja nije imuna na ovu opasnost. Sagledavajući sve aspekte terorizma koji se uglavnom odnose na globalnu sigurnost, UN i *Europska unija* su pojačale diplomatsku aktivnost i donele odgovarajuće dokumente obvezujuće prirode za sve države članice. Pored *Konvencije Ujedinjenih nacija* u području borbe protiv terorizma i svih konvencija i protokola, *Rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija br. 1137* donesena je *Globalna strategija Ujedinjenih nacija* za borbu protiv terorizma i *Akcionni plan Ujedinjenih nacija* za borbu protiv terorizma od 08. 09. 2006. godine, a pored ove postoji i strategija *Europske unije* za borbu protiv terorizma [Papić, 2011].

Nakon terorističkog napada na zgrade *Svetskog trgovinskog centra* u New Yorku, *Organizacija za sigurnost i saradnju u Europi* (OSCE) je na sednici *Ministarskog veća* održanog 04.12.2001. godine u Bukureštu, na kojoj je bilo pedeset pet država učesnica, donela *Odluku br.1* Borba protiv terorizma, u kojoj se sve učesnice OSCE-a ujedinjuju protiv terorizma, pretnje današnjeg vremena.

Države učesnice OSCE-a rezolutno osuđuju varvarske činove terorizma koji su počinjeni protiv SAD 11. rujna 2001.godine. Oni predstavljaju napad na cijelu međunarodnu zajednicu i ljude svih vera i kultura. Ova gnusna dela, kao i druge terorističke radnje u svim oblicima i pojavama, bez obzira ko ih čini, kada i gde, predstavljaju pretnju za cijeli međunarodni i

regionalni mir, sigurnost i stabilnost. Za one koji podržavaju, finansiraju, skrivaju ili na drugi način podržavaju odgovorne za ovakve kriminalne radnje ne smije postojati sigurno utočište. Terorizam, bez obzira na motiv i poreklo, nema opravdanje¹⁹.

Države članice OSCE-a neće posustati pred pretnjama terorizma, već će se protiv njih boriti svim sredstvima u skladu sa njihovim međunarodnim obvezama. Ovo će zahtevati dugotrajne i dosledne napore, ali će oni biti ojačani širokom koalicijom koja se proteže od Vankuvera do Vladivostoka. One će braniti slobodu i štititi svoje građane protiv činova terorizma, uz potpuno poštivanje međunarodnih zakona i ljudskih prava. One čvrsto odbijaju identificiranje terorizma sa bilo kojom nacijom ili religijom i potvrđuju norme, principe i vrednosti OSCE-a²⁰. Ovakvo jedinstveno i jasno određenje država potpisnica ove *Odluke* govori da je terorizam zaista shvaćen kao jedan zajednički, globalni problem svih demokratskih zemalja i da neće dozvoliti bilo kojoj terorističkoj organizaciji da deluje na njihovom prostoru i da će se zbog toga pojačati bilateralna i multilateralna saradnja u okviru OSCE-a i *Ujedinjenih nacija* i sa ostalim međunarodnim i regionalnim organizacijama. Države učesnice OSCE-a se obvezuju na primenu svih dvanaest konvencija i protokola UN-a vezano za terorizam, što je pre moguće²¹.

Na temelju ove *Odluke* donesen je *Akcioni plan iz Bukurešta za borbu protiv terorizma* sa jasnim ciljevima, međunarodnim pravnim i političkim obvezama zemalja učesnica. Ono što je bitno u toj zajedničkoj borbi protiv terorizma na koju su sedržave obvezale, a što je sadržano u *Akcionom planu* i odnosi se na sve države, jeste jačanje državnih zakona protiv terorizma. Na taj način se države učesnice obvezuju na implementaciju svih obveza koje su preuzele porelevantnim konvencijama i protokolima vezanim za pitanje terorizma, kao i po *Konvenciji Ujedinjenih nacija* protiv međudržavnog organizovanog kriminala i njegovih dodatnih protokola, deleći informacije i metode po tom pitanju, i uzimajući u obzir načine i sredstva saradnje u implementaciji na bilateralnim, OSCE rasprostranjenim i subregionalnim sastancima.

Ovakvu svoju čvrstu odluku u borbi protiv terorizma OSCE potvrđuje svojom *Poveljom o sprečavanju i borbi protiv terorizma*, donesenom u Portu 2002. godine, gde se ponovo naglašava da su države učesnice OSCE-a čvrsto opredeljene za zajedničku borbu protiv terorizma.

OSCE ove svoje napore u borbi protiv terorizma nastoji ojačati i dati značaj *Strategiji za*

¹⁹ OSCE, Odluka br. 1. Borba protiv terorizma. Bukurešt 04. 12. 2001. godine. Str. 1.

²⁰ OSCE, Odluka br. 1. Borba protiv terorizma. Bukurešt 04. 12. 2001. godine.

²¹ Isto delo.

borbu protiv terorizma na način što je u Madridu 2007. godine data i potpisana *Ministarska izjava o podržavanju Globalne strategije Ujedinjenih nacija za borbu protiv terorizma*. Prema usuglašenoj *Ministarskoj izjavi* naglašena je vodeća uloga *Ujedinjenih nacija* u međunarodnim naporima protiv terorizma i ona podržava *Globalnu strategiju UN-a* koju gledamo u smislu da daje smernice aktivnosti OSCE-a u borbi protiv terorizma, pri tome misleći na poštovanje ljudskih prava, vladavinu zakona i postupanjima u skladu sa obvezama po međunarodnom pravu, pogotovo *Međunarodnom zakonu o ljudskim pravima, Zakonu o izbeglicama* i *Humanitarnom pravu* [Papić, 2011].

Ministarska izjava podsjeća na sveobuhvatni globalni pristup *Strategije borbi protiv terorizma* na način da se ne bavi samo ispoljavanjima terorizma nego i uvjetima pogodnim za njegovo širenje. *Generalna skupština UN-a* ohrabruje regionalne organizacije da podrže provedbu *Strategije* putem mobilizacije resursa i stručnosti. Ova *Ministarska izjava* podržava rad *Sekretarijata OSCE-a* u unapređenju provedbe *Strategije*, a posebno godišnje konsultacije na visokom nivou između predstavnika *Veća Evrope*, OSCE-a i UN-a u tripartitnom-plus formatu, kao i okrugle stolove onih koji se bave borbom protiv terorizma unutar regionalnih organizacija i centara za borbu protiv terorizma u Kopenhagenu (2006) i Vilniusu (2007), koje je organizirala *Jedinica OSCE-a za djelovanje protiv terorizma*. OSCE će nastaviti sa podržavanjem UN-a u njegovim naporima u borbi protiv terorizma, te će sarađivati sa drugim međunarodnim i regionalnim organizacijama koje su aktivne u ovoj oblasti, pomažući im u zgradnji kapaciteta država učesnica, podržavajući i unapređujući njihove standarde u borbi protiv terorizma i sigurnosti²².

4.4. Bezbednosna analiza terorističke pretnje

Sa aspekta bezbednosti, pretnja predstavlja najneposredniji oblik ugrožavanja bezbednosti i činilac krize ili nekog sukoba. Kroz pretnju se najdirektnije ispoljavaju izazovi i rizici. Oblici ispoljavanja pretnje zavise od dimenzija iz kojih se ispoljavaju (vojna, politička, ekonomska, socijalna, ekološka).

Teroristička pretnja ima svoje specifičnosti koje je čine osobenom i koja se znatno razlikuje od drugih oblika ugrožavanja bezbednosti. Ona ima svoje dominantne sadržaje, način izvođenja, objekat terorističkog dejstva, izvršiocyte, ubojna sredstva i opremu koja se koristi u

²² OSCE, *Ministarska izjava o podržavanju globalne strategije Ujedinjenih nacija za borbu protiv terorizma*. Madrid, 2007. godine, str. 1.

ostvarivanju sadržaja terorističke delatnosti. Svoju delatnost teroristi ostvaruju kroz neposrednu primenu oružja i drugih sredstava nasilja na izabranim objektima, sa ciljem da se izazovu opšti strah i lična egzistencijalna nesigurnost građana i stvori nepoverenje u državni poredak. U analizi terorističke pretnje mnogi autori razlikuju četiri faktora, pri čemu je svaki faktor povezan sa više atributa, i to:

- oružje,
- izvršilac,
- objekat dejstva i
- scenario [Milošević i sar., 2011]

Bezbednosna analiza obuhvata oblike i metode delovanja terorističkih grupa usmerenog na ugrožavanje ustavnog poretka. Pored toga, analiza predstavlja i prikupljanje, obradu, čuvanje i distribuciju svih podata koji se odnose i na različite oblike neprijateljskog delovanja. Kvalitetna analiza određena je sadržajem podataka ali i formom kojom su ti podaci obrađeni, iskazani i dostupni korisnicima. Kao značajna radna funkcija, stvaranje bezbednosne procene nameće određena pravila ponašanja, određene principe odnosno načela stvaranja i korišćenja bezbednosne analize. Ta načela su izuzetno važna kako za stvaraoce tako i za korisnike bezbednosne analize.

Doslednim poštovanjem osnovnih načela (objektivnost, sistematičnost, potpunost, tajnost, blagovremenost) obezbeđuje se potreban kvalitet analize i uspešno donošenje odluke o preduzimanju daljih mera u suprotstavljanju bezbednosnoj pretnji. Pri tome treba napomenuti da načela predstavljaju sintezu odredaba zakona i drugih normativnih akata koja određuju postupanje nosilaca analize ali i iskustava iz dosadašnje prakse.

U praksi se prilikom analize stanja bezbednosti upotrebljavaju dve ocene i to:

- povoljno, što predstavlja dobro, stabilno, zadovoljavajuće stanje,
- nepovoljno, predstavlja slabo, nestabilno, nezadovoljavajuće stanje.Šira analiza stanja bezbednosti se može klasifikovati odnosno označiti i prema nivoima opasnosti kao:
 - mala opasnost,
 - srednja opasnost i
 - strateška opasnost, kada pretnja dostigne takve razmere da njen intenzitet ili vrsta ugrožavanja prei da se proširi na region ili šire [Milošević i sar., 2011].

Bezbednosna analiza ima višestruki značaj, koji se prvenstveno ogleda u tome što omogućava analitičko praćenje i dalje istraživanje bezbednosnih pojava i problema i predstavlja osnovu za predviđanje budućeg stanja bezbednosti. Kroz analizu se iskazuju saznanja o bezbednosnom problemu i pojavama, nosiocima ugrožavanja bezbednosti, kao i mere i sredstva koja se primenjuju u suprotstavljanju konkretnom obliku ugrožavanja bezbednosti. Prema tome, cilj analize je da se putem interdisciplinarnih, specifičnih i primenljivih istraživanja kvalitetno prognoziraju predstojeće aktivnosti nosilaca ugrožavajućih delatnosti [Godson, 1980, navod prema: Milošević i sar., 2011].

Kada govorimo o analizi terorističke pretnje, opšti zajednički imenitelj jeste da je treba napisati prema faktorima kao što su: postojanje terorističke grupe; sposobnost terorističke grupe; namere terorističke grupe; istorijat dosadašnje terorističke aktivnosti i ciljevi terorističkog delovanja. Pri tome je težište, sa jedne strane, na analizi sposobnosti terorističkih grupa, a sa druge strane na analizi njihovih namera.

Analiza sposobnosti terorističkih grupa. Iako je važno proceniti terorističke grupe u pogledu njihovih namera, izuzetno je važno i proceniti sposobnost terorističke organizacije za izvođenje terorističkog akta. Suština shvatanja sadržaja sposobnosti jeste u mogućnosti postizanja efekata upotrebom snaga, sredstava i načina izvršenja zadatka. Pored toga, sposobnost predstavlja moć za ostvarivanje željenog operativnog efekta u konkretnom okruženju i u određenom vremenu, kao i za održavanje tog efekta u projektovanom periodu [Australian department of Defense, 2006, navod prema: Milošević i sar., 2011].

Pored toga, sposobnost predstavlja mogućnost terorista da postignu određeni efekat upotrebom snaga i sredstava i određenim načinom izvršenja terorističkog akta. Sposobnost terorističke grupe može biti određena na više načina, i to kao stečeni, procenjeni ili demonstrirani nivo sposobnosti. Sposobnost terorističke organizacije dobija se analizom akata nasilja u prethodnom periodu ili procenjivanjem elemenata koji bliže određuju sposobnost terorističke organizacije. Za određivanje sposobnosti terorističke organizacije postavljeno je pet nivoa sposobnosti. Oni su nastali na osnovu istorijskih podataka i predstavljaju isključivo trendove u terorističkim napadima. Kao rezultat dobijamo nekoliko kriterijuma koji obezbeđuju dovoljno građe za stvaranje okvira za merenje sposobnosti terorista. Ovi kriterijumi omogućavaju upoređivanje relevantne sposobnosti terorista pomoću niza mera.

Najniži nivo terorističke sposobnosti ne zahteva prethodno planiranje, izviđanje i tehničko znanje. Ovaj nivo obuhvata terorističke akcije koje se sastoje od upotrebe konvencionalnog naoružanja, pri čemu nije potrebno posebno planiranje i sprovođenje terorističke akcije. To su

teroristički napadi za koje je neophodno da teroristi nabave oružje ili eksplozivna sredstva, isplaniraju minimalnu operativnu sigurnost kako bi stigli do mesta napada, a da pri tome ne budu uhvaćeni ili sprečeni. Treba napomenuti da većina terorističkih napada širom sveta pripada ovom nivou sposobnosti [Milošević i sar., 2011].

Prvi nivo sposobnosti predstavlja spremnost da se ubije ili povredi 50 ljudi u jednom napadu. Iako to nisu sofisticirani napadi, oni su rezultat posedovanja dovoljno veština za planiranje i sprovođenje da bi se uspešno napala koncentrisana grupa ljudi.

Drugi nivo predstavlja sposobnost za namerno napadanje neobezbeđenih stranih državljana. Određenje ovog nivoa podstaknuto je namerom terorista da u realizaciji svojih ciljeva napadaju i strane državljane. Realizacija ovih napada zahteva veći nivo izviđanja, tehničkog znanja i planiranja u odnosu na prethodni. I dok su neke terorističke grupe sposobne za otmice i ubistva jednom ili dva puta u toku svog postojanja, ovaj nivo operacija je težak za mnoge grupe.

Treći nivo predstavlja sposobnost da se ubije ili rani 150 i više ljudi u jednom napadu. U svetu su poznati mnogi spektakularni napadi, i to napad na Svetski trgovinski centar u Njujorku 1993. godine, samoubilački napadi putničkim avionima na Njujork i Vašington 11. septembra 2001. i serija bombaških napada u Madridu 11. marta 2004.

Četvrti nivo ustanovljen je kao uočena sposobnost terorističke grupe da napadne obezbeđene ciljeve. U ovom kontekstu, napad na obezbeđene ciljeve obuhvata uspešne napade na vojne objekte, ambasade i ostale značajne (zaštićene) objekte. Iako veština napada na obezbeđene ciljeve više odgovara gerilskim organizacijama nego teroristima, oni koriste nasilje da skrenu pažnju na svoje političke ciljeve i da izvrše pritisak na vlade da promene svoju politiku. Pojedine terorističke grupe uspešno napadaju obezbeđene ciljeve, npr. ambasade.

Peti nivo, i ujedno najveći nivo sposobnosti koji je uključen u ovaj okvir, predstavlja sposobnost da se koordinira veći broj napada. Ovaj nivo je određen iz razloga što takvi napadi zahtevaju pažljivo planiranje, prikupljanje podataka, operativnu bezbednost, tehničku stručnost, vođstvo i kontrolu. Napad na Njujork i Vašington od 11. septembra 2001. godine pripada ovom nivou.

Radi dalje operacionalizacije i upoređivanja sposobnosti terorističkih grupa, svakom nivou je određena brojčana vrednost. Postavljanjem ovakvog okvira mogu se uporediti terorističke pretnje od strane brojnih militantnih grupa.

Tabela 3: *Nivoi terorističkih sposobnosti*²³

Nivoi terorističkih sposobnosti	Brojčana vrednost
Ubistva ili ranjavanje 50 i više ljudi u jednom napadu	1
Namerno napadanje neobezbeđenih stranih državljana	2
Ubistava ili ranjavanje 150 i više ljudi u jednom napadu	3
Napadi na obezbeđene ciljeve	4
Uspešno koordiniran veći broj napada	5

Sve terorističke grupe se mogu svrstati prema petostepenim indikatorima sposobnosti kako je opisano, gde je nivo pet najviši stepen sposobnosti. Terorističke grupe sa najvećim nivoom sposobnosti su one koje imaju značajan nivo operativne sposobnosti i one zaslužuju najveći prioritet za antiterorističku politiku. Terorističke grupe sa najmanjim nivoom operativne sposobnosti predstavljaju najmanju pretnju. Međutim, njih ne treba zanemariti, već ih treba sagledavati u kontekstu njihovih mogućnosti da dostignu veći nivo.

U osnovi procesa analize sposobnosti različitih terorističkih organizacija jesu organizacione i operativne sposobnosti koje održavaju grupu i čine je uspešnom u izvođenju terorističkih akcija. U odnosu na aktivnosti terorističkih grupa, možemo načelno odrediti osnovne elemente koji čine operativnu sposobnost terorističke grupe. To su prvenstveno organizacione sposobnosti terorista, i to (1) vodeća – motivišuća ideologija, (2) vođstvo, (3) regrutovanje i (4) publicitet. Pored navedenih organizacionih sposobnosti, operativnu sposobnost terorista čine i (1) komanda i kontrola, (2) oružje, (3) obuka, (4) operativni prostor, (5) operativna sigurnost, (6) obaveštajna podrška i (7) finansijska podrška [Milošević i sar., 2011].

Teroristička organizacija, struktura, članstvo, resursi determinišu njihove mogućnosti i domete. Nove globalne terorističke organizacije se po svojoj unutrašnjoj strukturi bitno razlikuju od tradicionalnih. Klasične terorističke organizacije iz sredine XX veka bile su organizovane isključivo po vertikalnom sistemu. U načelu, bile su to manje organizacije, sa svega nekoliko desetina aktivnih pripadnika stacioniranih na određenom području, sa tačno definisanom ulogom, a ti pripadnici su postupali u skladu sa preciznom subordinacijom. Kada analiziramo opštu strukturu terorističkih grupa, uočavamo da postoje dva osnovna tipa organizacije, i to (1) mrežna i (2) hijerarhijska.

²³ Tabela preuzeta iz: Milošević, M., Trivan, D., Milosavljević, B. [2011]. Bezbednosna analiza terorističke pretnje. *Zbornik radova, Međunarodna naučnostručna konferencija Suprotstavljanje terorizmu – međunarodni standardi i pravna regulativa.*

Analiza namera terorističkih grupa. Jedan od kriterijuma analize terorističke pretnje predstavlja namera terorističkih organizacija. U cilju analize namera terorističkih organizacija postavljen je petostepeni nivo analize namera različitih terorističkih grupa, što nam, između istalog, omogućava upoređenje njihovih namera. Izgradnja nivoa različitih namera terorističkih organizacija ima za cilj stvaranje analitičkog modela koji mora da bude dovoljno fleksibilan za sve raznolikosti među terorističkim grupama. Opisi nivoa preuzeti iz Milošević i sar., [2011].

Prvi nivo namera terorističkih organizacija jeste antidržavna retorika. Mnogi teroristi izražavaju mržnju prema pojedinim državama, ali ne napadaju državne ciljeve, državljane i interese određene države. Teroristi u okviru ovog nivoa ne prate svoju antidržavnu retoriku napadima na državne ciljeve, što ih logično svrstava na niži nivo na lestvici namera u odnosu na grupe koje napadaju državne ciljeve.

Drugi nivo predstavlja vezu terorista sa drugom terorističkom grupom koja namerava da napadne institucije i građane određene države. Ovo je poseban nivo, koji se prvenstveno bazira na modelu podrške i obuke koju pruža jedna teroristička organizacija drugim regionalnim terorističkim grupama. Iako su mnoge terorističke grupe (PLO, ETA, IRA) tokom svoje istorije delovanja održavale neformalne veze, ovaj oblik obuke i sponzorstva drugih terorističkih grupa je relativno nov i u ovom trenutku specifičan je za Al Kaidu. Međutim, mnoge ekspoziture Al Kaide ne vrše terorističke napade, već umesto toga obezbeđuju logističku podršku ili zaštitu za članove Al Kaide. Ova veza deluje kao viši nivo u odnosu na antidržavnu retoriku, ali nije nivo na kome se vrše teroristički napadi.

Treći nivo obuhvata eksplicitnu antidržavnu ideologiju ili istoriju značajnih napada na države ili savezničke države. Tako, na primer, pakistanske terorističke grupe ne napadaju američke ciljeve, ali predstavljaju opasnost za važne američke saveznike. U kontekstu rata protiv terorizma, Pakistan predstavlja strateškog saveznika. Otuda su terorističke grupe koje su poznate po napadima na Pakistan, važnije u pogledu namera nego neke druge terorističke grupe.

Četvrti nivo čine terorističke grupe koje ciljaju na građane ili državne objekte radi zadovoljenja ciljeva. Neke terorističke organizacije isključivo napadaju određene ciljeve kako bi promovisale svoja lokalna pitanja odnosno ciljeve. Albanski teroristi primenjivali su različite oblike nasilja, a žrtve su pažljivo birane. Njihovim zlostavljanjem, sakaćenjem, držanjem u zatočeništvu, ubijanjem i masakriranjem hteli su da upute jasnu zastrašujuću poruku svojim neistomišljenicima.

Peti nivo je najviši i obuhvata terorističke grupe koje su isključivo fokusirane na napade na državne objekte (ciljeve). Ovako postavljeni nivoi namjera terorističkih organizacija omogućavaju merenje namjera terorističkih grupa i mogu biti upotrebljeni u analizi terorističke pretnje. Zato je potrebno da svaki nivo dobije brojčanu vrednost i da te vrednosti koristimo radi poređenja namjera terorističkih grupa prema određenoj državi.

Tabela 4: *Nivoi terorističkih namjera*²⁴

Nivoi terorističkih namjera	Brojčana vrednost nivoa
Antidržavna retorika	1
Veza sa drugom terorističkom grupom koja namerava da napada građane i institucije određene države	2
Eksplisitna antidržavna ideologija i istorija značajnih napada na važne državne ciljeve	3
Napadi na građane ili državne objekte radi ispunjenja lokalnih ciljeva	4
Napad na državne ciljeve	5

Osnovni cilj ovog modela terorističkih namjera jeste da obezbedi niz relativno objektivnih kriterijuma kojima bi se merila namjera terorističkih grupa da napadnu državne ciljeve i interese. Pored toga, on omogućava poređenje pretnje od strane podjednako sposobnih grupa. Korist od ovog modela je u tome da se omogući donosiocima odluka da odrede grupne razlike i da fokusiraju antiterorističku politiku. Ovaj model može takođe pomoći u razlikovanju terorističkih grupa sa sličnim ideologijama ali različitim namerama. Tako Al Kaida i Hamas predstavljaju islamističke grupe, ali je prva poprimila globalne razmere opasnosti, a druga se drži ciljeva isključivo u Izraelu. Kao rezultat njihovih sličnih ideologija, ove grupe se svrstavaju u jednu kategoriju – islamistički teroristi.

²⁴ Tabela preuzeta iz: Milošević, M., Trivan, D., Milosavljević, B. [2011]. Bezbednosna analiza terorističke pretnje. *Zbornik radova, Međunarodna naučnostručna konferencija Suprotstavljanje terorizmu – međunarodni standardi i pravna regulativa.*

5. JAČANJE REGIONALNE SARADNJE KAO PRELAZNI PERIOD ILI ALTERNATIVA INTEGRACIJAMA U MEĐUNARODNE BEZBEDNOSNE ORGANIZACIJE

Prvi pokušaji regionalne saradnje na Balkanu nisu novijeg datuma, jer ih nalazimo krajem 19. veka (*Balkanski sporazum*, *Balkanski pakt*, *predlozi o balkanskoj federaciji* i slično). Najnoviji period regionalnih inicijativa i organizacija koincidira sa procesom „konsolidacije“ političkih i ekonomskih odnosa između novih zemalja zapadnog Balkana, sa jedne strane, što je praćeno i podsticano procesom proširenja *Evropske unije* na region centralne i jugoistočne Evrope sredinom prve decenije 21. veka.

Regionalna saradnja nije samo uslov ulaska u EU i evropskih integracija Zapadnog Balkana već i nasušna potreba ovih država. Saradnja dopunjuje, jača i pomaže, ali ne može da zameni put ka učlanjenju u EU. Dobrosusedski odnosi, plodan politički dijalog u regionu, primena zajedničke strategije u rešavanju problema koji su zajednički za region jesu ciljevi koji, ako se ostvare, jačaju poverenje EU prema ovim državama. Privredni razvoj ovih zemalja zavisi i od njihove sposobnosti da „rekonstruišu“ ovaj region koji je rascepan i duboko podeljen zbog događaja u prethodnom periodu. Uspešna regionalna saradnja pokazuje stepen pomirenja različitih etničkih zajednica posle žestokih sukoba u prošlosti. Praktično, EU pruža politički okvir, odnosno postavlja uslove i podstiče regionalnu saradnju [Vasić, 2014].

Pakt za stabilnost zemalja jugoistočne Evrope imao je ključnu ulogu u regionalnoj saradnji. Pored toga, *Pakt* se starao o brojnim inicijativama i programima ostvarivanja regionalne saradnje, a osnovan je na predlog Nemačke sa zadatkom da usklađuje i pomaže sprovođenju regionalnih projekata svojih partnera (zemlje jugoistočne Evrope, Evropska komisija, NATO, OEBS, Međunarodne finansijske institucije, članice EU, SAD, Rusija i drugi). Osnivačkim dokumentom je uređeno da *Pakt* ima tri velika „radna stola“: za demokratiju i ljudska prava, za ekonomsku obnovu, saradnju i razvoj, kao i za pitanja bezbednosti i odbrane. U okviru nekoliko desetina oblasti i više desetina regionalnih projekata, *Pakt* je posebno podstakao ključne oblike saradnje, poput slobodne trgovine, saradnje u oblasti bezbednosti i izgradnje poverenja, saradnje civilnog društva i drugo.

Evropska unija je u vreme predsedavanja Francuske inicirala *samit zemalja EU* sa jedne strane, i zemalja zapadnog Balkana koji je imao osnovni cilj da otvori put za regionalnu saradnju i pomirenje zemalja sa prostora bivše Jugoslavije. Usvojena je zajednička deklaracija, a pet zemalja iz regiona obavezale su se da između sebe zaključe regionalne sporazume o saradnji koji će biti osnova za politički dijalog, regionalnu zonu slobodne trgovine i blisku saradnju u oblasti pravosuđa i unutrašnjih poslova. Ovi sporazumi predstavljaju element procesa stabilizacije i pridruživanja, a produbljivanje regionalne saradnje ići će paralelno sa pridruživanjem EU. Radi toga, šefovi država i vlada EU potvrdili su evropsku perspektivu zemalja koje učestvuju u Procesu stabilizacije i pridruživanja, i njihov status potencijalnih kandidata za članstvo.

U junu 2003. godine u Solunu je održan drugi *samit šefova država ili vlada zemalja članica EU* i pet zemalja zapadnog Balkana (Albanija, BiH, Srbija i Crna Gora, Hrvatska i Makedonija). Na navedenom skupu usvojena su dva dokumenta koja su od ključnog značaja za dalji razvoj odnosa između EU i regiona, i to Zajednička deklaracija i Solunska agenda za Zapadni Balkan. U deklaraciji se naglašava da je budućnost Balkana unutar EU, ali se naglašava da brzina procesa integracije zavisi prvenstveno od zemalja zapadnog Balkana. Pored toga, za države zapadnog Balkana i njihove integracije važan je dokument koji je usvojio *Evropski savet EU*, pod nazivom *Solunska agenda za Zapadni Balkan – napredak ka evropskoj integraciji*. Dokument sadrži strateške osnove za razvoj saradnje prema zemljama našeg regiona. Njegovi osnovni elementi su:

- potvrđuje se evropska perspektiva zemalja zapadnog Balkana, uz čvrsto naglašavanje svih obaveza i uslova koje bi zemlje trebalo da ispune u procesu ulaska u EU,
- najavljuje se jačanje procesa stabilizacije i pridruživanja, putem sledećih mera:

- razvoj političkog dijaloga,
- razvoj saradnje parlamenata,
- uvođenje instrumenta „evropskog partnerstva“,
- otvaranje nekih internih programa EU i za zemlje zapadnog Balkana,
- razvoj saradnje u oblastima unutrašnjih poslova i pravosuđa, posebno u borbi protiv organizovanog kriminala,
- podrška ekonomskom razvoju i

-
- podrška regionalnoj saradnji [Vasić, 2014].

Činjenica da je *Solunski samit* bio drugi, ali za sada i poslednji samit održan između *Evropske unije* i zemalja zapadnog Balkana u periodu od 2003. do 2010. godine, jasno ilustruje određeni politički pad interesa *Evropske unije* za ovaj region. Nakon nekoliko inicijativa za održavanje sastanka na višem nivou, tekje Španija u prvoj polovini 2010. godine uspela da održi simbolični sastanak ministara inostranih poslova EU i zemalja zapadnog Balkana. Ovaj sastanak je predstavljao više simboličan skup, na kojem čak nisu ni učestvovali svi ministri, pri čemu nisu doneseni operativni zaključci. Zbog toga, *Solunski samit* i dalje ostaje glavna referenca za stratešku politiku EU prema regionu.

Pored navedenih, i mnoge druge različite inicijative u ovom delu Evrope pozitivno utiču na nove oblike ponašanja, na prevazilaženje uskogrudog nacionalizma i svesti o samodovoljnosti država. Inicijative podstiču saradnju administracija, privrednih i drugih krugova zemalja regiona, smanjuju razne vrste prepreka i olakšavaju komunikaciju u regionu, stvaraju mreže kontakata samim svojim postojanjem i aktivnostima, utiču na javno mnjenje i na stvaranje svesti o zajedničkim ciljevima svih država regiona. One olakšavaju procese pripremanja prekograničnih projekata i angažovanja međunarodnih finansijskih sredstava. I pored pozitivne ocene u pogledu „mikroefekata“ regionalnih inicijativa, takođe treba konstatovati da ove inicijative i oblici multilateralne saradnje do sada nisu zaista bile presudne u naporima država regiona da se obezbedi integracija u EU ili da se promeni politički i ekonomsko-socijalni ambijent regiona.

Analiza strukture i načina formiranja regionalnih inicijativa koje su aktivne na Balkanu ukazuju na to da je malo njih predstavljalo autohtoni proizvod samih balkanskih zemalja. Veliki broj inicijativa su ili formirane izvan regiona Balkana, pa se proširile i na države zapadnog Balkana, ili je njihov nastanak posledica podsticaja razvijenih zemalja. Pored toga, većina, ako ne i sve regionalne inicijative, od samog početka su zamišljene kao komplementaran oblik procesu integracija čiji se glavni tokovi odvijaju u okviru Evropske unije. One predstavljaju dopunu evropskoj arhitekturi, a ne zamenu za uključivanje zemalja zapadnog Balkana u EU i druge panevropske organizacije. Zbog toga, eventualno kašnjenje, zaostajanje regiona zapadnog Balkana u procesu integracije u EU povratno deluje i na ulogu i na rezultate regionalnih inicijativa i njihov uticaj na stanje u regionu. Pitanje regulisanja bezbednosti u užem i širem smislu (soft security issues), borba protiv kriminala i korupcije pokazuju se kao ključna pitanja na Balkanu koji zahtevaju specifične metode i rešenja na regionalnom nivou.

Međuagencijska i međunarodna ssradnja. U sklopu ove saradnje pokrenuti su projekti na polju međuagencijske saradnje, posebno na polju razmene podataka, a sve u cilju lakše razmene podataka. Jedan od bitnijih projekata je i realiziran i odnosi se na *Projekat jačanja saradnje između policije i Tužiteljstva BiH*, potpisan između Tužiteljstva BiH, FUP-a i kantonalnih MUP-ova. Unaprediti i intenzivirati saradnju sa SECI centrom, INTERPOL-om, EUROPOL-om, kao i nominirati osobu za kontakt sa EUROJUST-om.

Strategija predviđa educiranje pravosudnih istražnih organa – od prikupljanja dokaza do procesuiranja – kroz razne seminare, savetovanja i studijske posete. Posebno je značajan odnos sa medijima, gde se naglašava medijska kampanja u cilju promoviranja Strategije. Tom prilikom je trebalo sačiniti konkretan plan informiranja kada su u pitanju teroristička dela, kao i plan preventivnog djelovanja kroz medije. Nažalost, niti jedna aktivnost u ovom pogledu nije realizovana.

5.1. Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije

Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije predstavlja najvažniji strateški dokument kojim se utvrđuju osnovi politike bezbednosti u zaštiti nacionalnih interesa Republike Srbije.

Osnovno polazište *Strategije nacionalne bezbednosti* čine poštovanje ljudskih prava, ekonomski prosperitet, socijalna stabilnost, razvoj demokratije i vladavina prava, proevropska spoljna politika i unapređenje odnosa i saradnje sa najuticajnijim subjektima međunarodne zajednice, susednim državama i ostalim državama u regionu.

Ostvarivanjem ciljeva politike nacionalne bezbednosti Republika Srbija izražava spremnost da u okviru evropskih, kao i drugih međunarodnih i regionalnih struktura doprinosi izgradnji i unapređenju regionalne i globalne bezbednosti.

Globalno okruženje. Poslednju deceniju prošlog i početak ovog veka obeležila su nova bezbednosna kretanja u svetu. Bezbednost je iz isključivo vojne sfere proširena i na druge oblasti, prvenstveno ekonomsku, energetska, socijalnu i ekološku. Savremenim poimanjem bezbednosti povećava se mogućnost rešavanja konfliktnih stanja mirnim putem i perspektiva razvoja politike saradnje i sporazumevanja na globalnom i regionalnom nivou. Integracioni procesi u oblasti bezbednosti, kao i sve veća ekonomska i kulturna saradnja i međuzavisnost značajno smanjuju rizike sukobljavanja između država, kao i mogućnost izbijanja nekontrolisanih kriza i prenošenja sukoba sa jednog prostora na drugi.

Uporedo sa ovim povoljnim bezbednosnim trendovima, svet je i dalje suočen sa brojnim izazovima, rizicima i pretnjama bezbednosti. Pogodnosti za umnožavanje bezbednosnih rizika na globalnom nivou su, pre svega, velike razlike u stepenu ekonomskog i kulturnog razvoja, čija su posledica siromaštvo i beda znatnog dela stanovništva, što uslovljava nastanak negativnih demografskih i psiho-socijalnih pojava. Regionalni i lokalni sukobi, etnički i verski ekstremizam, terorizam, organizovani kriminal, proliferacija oružja za masovno uništenje i ilegalne migracije, kao i sve izraženiji deficit energetske resursa ugrožavaju stabilnost pojedinih zemalja i čitavih regiona, a takođe i globalnu bezbednost. Suštinska odlika tih izazova, rizika i pretnji jeste da oni danas sve više postaju nepredvidivi, asimetrični i da imaju transnacionalni karakter.

U uslovima globalizovane ekonomije, makroekonomske posledice značajnijih poremećaja u funkcionisanju finansijskih tržišta u svetu odraziće se ne samo na stabilnost globalne ekonomije nego umnogome i na stanje globalne bezbednosti.

Međunarodna zajednica se suočava sa izazovima koje nameće praksa preventivnog napada i intervencionizma u unutrašnje stvari suverenih država. Pokušaji davanja legitimiteta od strane jednog dela međunarodne zajednice stvaranju novih državnih tvorevina na teritorijama suverenih država, članica OUN, narušavaju postojeći međunarodnopravni poredak i u značajnoj meri ugrožavaju opšte stanje bezbednosti u svetu. Politički, ekonomski, kulturni i vojni odnosi u svetu sve više će se kretati u pravcu multilateralnosti i sve više će se ispoljavati njihova složena međuzavisnost.

Transnacionalni i asimetrični karakter savremenih izazova, rizika i pretnji bezbednosti uticali su na to da je danas bezbednost nedeljiva, pri čemu je sve očiglednije da danas nijedna zemlja nije u stanju da samostalno rešava sve složenije probleme očuvanja i jačanja bezbednosti. Zbog toga se bezbednost u savremenim uslovima sve više tretira globalno, a nacionalna bezbednost je sve značajnije povezana sa stanjem bezbednosti u bližem i daljem okruženju.

Mogući odgovor na transnacionalno profilisane asimetrične pretnje nalazi se u integraciji nacionalnih sistema bezbednosti i jačanju multilateralnih foruma bezbednosti, kao ključnih činilaca u obezbeđenju mira, stabilnosti i demokratskog razvoja država savremenog sveta. U takvim okolnostima jača potreba za kooperativnim pristupom u očuvanju i unapređenju bezbednosti zasnovanim na saradnji i udruživanju bezbednosnih kapaciteta nacionalnih država.

Regionalno okruženje. Region jugoistočne Evrope nalazi se na području pravaca kojima se evropski kontinent povezuje sa energetske izvorima Kavkaskog i Kaspijskog regiona, kao i pravaca koji povezuju ekonomski razvijene države zapadne Evrope sa industrijski nerazvijenim, ali resursima bogatim područjem istočne Evrope, Bliskog istoka i Sredozemlja. Mogući sukobi interesa u ovladavanju tranzitnim pravcima pristupa ovim resursima, kao i sukobi interesa država koje poseduju resurse mogu dovesti do pojava širih regionalnih kriza, čime se otvara mogućnost ugrožavanja bezbednosti i stabilnosti Republike Srbije.

Sve veći broj država u regionu jugoistočne Evrope deli i unapređuje vrednosti demokratije i tržišne ekonomije. Zato se one zalažu za dijalog i saradnju, što znatno umanjuje mogućnost za sukobe i pozitivno utiče na bezbednosno okruženje. Unapređenje regionalne bezbednosti sve više se zasniva na saradnji i zajedničkim i usaglašenim aktivnostima u oblasti bezbednosti, politike i ekonomije i drugim oblastima koje su usmerene na očuvanje stabilnosti i predupređivanje kriza u ovom regionu.

Rizici od izbijanja ratova i drugih oružanih sukoba na prostoru jugoistočne Evrope znatno su smanjeni. Pokušaj revizije odredaba Dejtonskog sporazuma, koji bi bio u suprotnosti sa interesima bilo kog konstitutivnog naroda, destabilizovao bi bezbednosnu situaciju u Bosni i Hercegovini, a time i u regionu. Separatističke težnje u regionu realna su pretnja njegovoj bezbednosti. Po svojoj težini i kompleksnosti, u Republici Srbiji posebno se izdvaja problem Autonomne Pokrajine Kosovo i Metohija, imajući u vidu da secesionističke težnje Albanaca imaju negativne implikacije na unutrašnju stabilnost država u regionu i njihovo bezbednosno stanje.

Priznavanje nelegalno i jednostrano proglašene nezavisnosti takozvane Republike Kosovo od strane država u neposrednom okruženju Republike Srbije, kao i država u širem regionu nepovoljno se odražava na jačanje mera poverenja i saradnje i usporava proces stabilizacije na ovim prostorima.

Postojanje terorizma i ekspanzija organizovanog kriminala, prvenstveno korupcije, nedozvoljene trgovine narkoticima i oružjem, kao i trgovine ljudima, čine da ovaj prostor bude jedan od glavnih izvora nestabilnosti u čitavom regionu. Neadekvatno rešavanje povratka izbeglih, prognanih i interno raseljenih lica još više pogoršava složenu bezbednosnu situaciju u regionu.

Stanje bezbednosti u regionu karakteriše izražen nacionalni, verski i politički ekstremizam i uništavanje kulturnog nasleđa, što, pored postojećih ekonomskih i socijalnih problema i

nedovoljno izgrađene državne institucije, otežava proces brže i uspješnije demokratske tranzicije država u regionu. Odnose država u regionu takođe opterećuju problemi granica, povratak izbeglica i vraćanje njihove imovine, kao i određeni problemi manjina. Zbog toga je integracija ovog regiona u evropske i druge međunarodne bezbednosne strukture otežana, čime se uvećava opasnost od obnavljanja kriza i oružanih sukoba.

U takvim uslovima međunarodno vojno i bezbednosno prisustvo u regionu može doprineti stabilizaciji stanja i sprečiti nastajanje konflikata i njihovo prerastanje u sukob širih razmera.

Zbog složenog karaktera bezbednosti u regionu, države jugoistočne Evrope sve više su upućene na to da zajedničkim naporima suzbijaju negativne procese koji ugrožavaju njihovu bezbednost. Izgradnjom zajedničkih mehanizama za prevenciju rizika i pretnji i za upravljanje kriznim situacijama ostvaruju se pretpostavke za bržu demokratsku tranziciju država regiona, čime se stvaraju uslovi za približavanje i priključenje svih država tog regiona Evropskoj uniji.

Bezbednost Republike Srbije. Spoljnopolitička orijentacija Republike Srbije pozitivno utiče na kreiranje i unapređenje politike saradnje i uključivanje u evropske i druge međunarodne bezbednosne strukture. Shodno takvoj orijentaciji, izgrađuje se bezbednosna politika na osnovu koje Republika Srbija postaje sve aktivniji i značajniji činilac regionalne bezbednosne saradnje i pouzdan partner u međunarodnim odnosima.

Bez obzira na pozitivne tendencije u jačanju bezbednosnog položaja, Republika Srbija je još uvek suočena sa značajnim izazovima, rizicima i pretnjama bezbednosti. Osnovna pretnja bezbednosti sa kojom se Republika Srbija suočava jeste bezbednosna situacija na teritoriji Autonomne Pokrajine Kosovo i Metohija. Ona je opterećena etnički motivisanim aktima nasilja koji doprinose stvaranju osećaja nesigurnosti i straha kod pripadnika srpskog naroda i manjinskih etničkih zajednica. Sporo uspostavljanje demokratskih standarda na Kosovu i Metohiji, nepoštovanje osnovnih ljudskih prava, uskraćivanje slobode kretanja, ekspanzija organizovanog kriminala, učestali slučajevi terorističkih akata, fizičkog nasilja, ubistava na etničkoj osnovi, uzurpacija i uništavanja privatne imovine i kulturno-istorijske baštine i otežan proces povratka prognanih i interno raseljenih lica, kao i ostali bezbednosni problemi koji imaju regionalne razmere čine da ovaj prostor bude jedan od glavnih izvora nestabilnosti u Republici Srbiji.

Nelegalno i jednostrano proglašena nezavisnost Kosova i Metohije doprinosi daljem jačanju činilaca koji ispoljavaju negativan uticaj na bezbednost u Republici Srbiji i koji će kao takvi predstavljati izvor njene dugotrajne nestabilnosti.

Etničke i verske tenzije i separatistička nastojanja, kao i mogućnost dalje radikalizacije krize u pojedinim delovima Republike Srbije takođe predstavljaju pretnju bezbednosti zemlje. Zajedničkim naporima državnih organa Republike Srbije i međunarodne zajednice stvaraju se pretpostavke za mirno rešavanje krize.

Republika Srbija je, kao i ostale države regiona, suočena sa terorizmom, raznim oblicima organizovanog kriminala, prvenstveno korupcijom, nelegalnom trgovinom narkoticima, trgovinom ljudima, finansijskim i visokotehničkim kriminalom. Narkomanija je sve ozbiljniji društveni i bezbednosni problem, kao i delovanje verskih sekti koje nastoje da ispolje sve veći uticaj na mlade ljude.

Na ukupno bezbednosno stanje u Republici Srbiji u znatnoj meri utiču posledice višegodišnjeg građanskog rata vođenog na prostorima nekadašnje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, međunarodne izolacije, kao i izraženi problemi tranzicije i svetska ekonomska kriza.

Izazovi, rizici i pretnje bezbednosti. Reformski procesi u Republici Srbiji i njenom okruženju, kao i angažovanje međunarodne zajednice doprineli su uspostavljanju mira, relativne stabilnosti i bezbednosti u regionu jugoistočne Evrope. Međutim, zbog složenog nasleđa, kao i tranzicionih problema, još postoje značajni izazovi, rizici i pretnje bezbednosti Republike Srbije koji u određenim okolnostima mogu ugroziti mir i stabilnost, kako u zemlji tako i u regionu. Oni se mogu ispoljiti na globalnom, regionalnom i unutrašnjem nivou, pri čemu se neki od njih pojavljuju na jednom ili na više nivoa.

Opasnost od oružane agresije na Republiku Srbiju značajno je smanjena, ali nije u potpunosti isključena. Ona bi mogla da nastane kao posledica šire regionalne i globalne krize prouzrokovane suprotstavljenim interesima i nedovršenim integracionim i tranzicionim procesima. Oružani sukobi globalnog i regionalnog karaktera mogući su u slučaju opšte svetske i evropske krize i nekontrolisanog poremećaja stanja bezbednosti.

Bezbednost Republike Srbije može biti ugrožena i *oružanom pobunom*, kao specifičnim oblikom oružanog sukoba motivisanog neustavnom i nasilnom težnjom za promenom granica. Takođe, *sporovi sa upotrebom oružane sile* mogu nastati i kao posledica eskalacije terorizma i graničnih, teritorijalnih i drugih sporova.

Pored vojnih pretnji, postoje i brojni netradicionalni i nevojni izazovi, rizici i pretnje bezbednosti Republike Srbije koji sve više dolaze do izražaja u uslovima globalizacije i procesa tranzicije.

Najveća pretnja bezbednosti Republike Srbije jeste *protivpravno jednostrano proglašena nezavisnost Kosova i Metohije*. U vezi sa tim, postoji opšta saglasnost političkih subjekata u Republici Srbiji da jedino sporazumno rešenje tog pitanja, u skladu sa Ustavom Republike Srbije, osnovnim načelima na kojima se zasniva međunarodni poredak i Poveljom Ujedinjenih nacija, obezbeđuje suverenost i teritorijalnu celovitost Republike Srbije i pruža mogućnost za mirnu koegzistenciju srpskog i albanskog naroda, kao i ostalih nacionalnih zajednica na Kosovu i Metohiji. Nametanje jednostranog rešenja može da učini da taj prostor postane dugotrajni faktor nestabilnosti u regionu. Poštovanje ljudskih prava i sprovođenje standarda na Kosovu i Metohiji koje je utvrdila međunarodna zajednica, a naročito standarda u pogledu bezbednosti i zaštite srpskog i drugog nealbanskog stanovništva, povratka prognanih i interno raseljenih lica i decentralizacije Kosova i Metohije, nije u skladu sa proklamovanim ciljevima, što može da izazove ozbiljne rizike i pretnje bezbednosti na širem području. Potencijalna eskalacija nasilja na Kosovu i Metohiji mogla bi biti izvor destabilizacije regiona.

Terorizam je jedan od najvećih rizika i pretnji po globalnu, regionalnu i nacionalnu bezbednost. Savremeni terorizam je globalan po svom obimu, a povezan je i sa nasilnim verskim ekstremizmom. U uslovima globalnog terorizma, Republika Srbija može biti meta terorističkog delovanja, kako neposredno tako i kroz korišćenje njene teritorije za pripremu i izvođenje terorističkih akcija u drugim zemljama. Sa stanovišta bezbednosnih rizika i pretnji sa kojima se suočava Republika Srbija, važno je istaći neposrednu vezu terorizma sa svim oblicima organizovanog, transnacionalnog i prekograničnog kriminala.

Separatističke težnje, kao i raspirivanje verske i nacionalne mržnje, netrpeljivosti i isključivosti predstavljaju ozbiljne bezbednosne rizike i pretnje. Separatističke težnje Albanaca na Kosovu i Metohiji direktna su pretnja teritorijalnoj celovitosti Republike Srbije i izvorište stalnog bezbednosnog rizika. Takve težnje mogu podstaći širenje separatističkih ideja i tako postati faktor destabilizacije u drugim delovima Republike Srbije i širem regionu.

Nacionalni i verski ekstremizam, koji ima korene u sukobima na etničkoj i verskoj osnovi u bližoj i daljoj prošlosti, predstavlja stalni faktor rizika i ozbiljnu pretnju bezbednosti. Sporost u demokratizaciji ekonomskih i političkih procesa može znatno doprineti porastu međuetničkih tenzija i njihovom potencijalnom prerastanju u sukobe.

Organizovani kriminal na prostoru Republike Srbije posebno se ispoljava u oblastima nedozvoljene trgovine narkoticima, trgovine ljudima i ilegalnih migracija, kao i u ekonomsko-finansijskoj sferi, proliferaciji konvencionalnog oružja i mogućnosti proliferacije oružja za

masovno uništenje. Po svom karakteru, organizovani kriminal predstavlja ozbiljnu pretnju bezbednosti i ukupnom razvoju države.

Korupcija ugrožava temeljne vrednosti društva i dovodi do opadanja poverenja u institucije države, otežavanja sprovođenja suštinskih reformi, usporavanja procesa tranzicije, ekonomskog razvoja, priliva stranih investicija i integracionih procesa i do destabilizacije prilika u zemlji i regionu.

Problemi ekonomskog razvoja Republike Srbije usled višegodišnjih ekonomskih sankcija, uništenja vitalnih objekata privredne i saobraćajne infrastrukture tokom bombardovanja NATO-a imaju za posledicu brojne nepovoljne društvene pojave koje su po svom ukupnom učinku značajan faktor rizika u procesu tranzicije. Visoka stopa nezaposlenosti i siromaštvo znatnog dela stanovništva, uz prisustvo velikog broja prognanih i interno raseljenih lica, potencijalna su žarišta ozbiljnih socijalnih i političkih tenzija koje mogu proizvesti stanje visokog rizika. Odliv visokoobrazovanog kadra, uzrokovan nemogućnošću adekvatnog zapošljavanja i vrednovanja rada, umanjuje izgleda za brži ekonomski i svaki drugi oporavak zemlje oslanjanjem na sopstvene resurse.

Neravnomeran privredni i demografski razvoj Republike Srbije i država u neposrednom okruženju, koji je u prošlosti bio snažan izvor kriza, i dalje predstavlja faktor visokog rizika na tom prostoru. Različit stepen ekonomske razvijenosti pojedinih područja, u sprezi sa njihovim demografskim karakteristikama, može uzrokovati pojavu većih nekontrolisanih migracija stanovništva iz nerazvijenih regiona ka razvijenima; iz područja izrazite prenaseljenosti izazvane demografskom eksplozijom ka područjima sa izraženom pojavom depopulacije. sa obzirom na to da svaku nekontrolisanu migraciju, pored socijalnih problema, neizbežno prati rast kriminala, ona predstavlja bezbednosni rizik koji je prisutan u Republici Srbiji i u njenom neposrednom okruženju.

Nerešen status i težak položaj izbeglih, prognanih i interno raseljenih lica sa prostora Republike Hrvatske, Republike Bosne i Hercegovine i Autonomne Pokrajine Kosovo i Metohija, spora realizacija njihovog povratka i negarantovanje bezbednog opstanka, kao i neresavanje sudbine nestalih sa tih prostora otežavaju normalizaciju odnosa na prostoru nekadašnje SFRJ i predstavljaju potencijalni izvor nestabilnosti u regionu.

Nedovršen proces razgraničenja između država nekadašnje SFRJ predstavlja potencijalni izvor sukoba i otežava uspostavljanje pune saradnje između država. Svaki pokušaj

jednostranog rešavanja pitanja prava i zaštite nacionalnih manjina u državama regiona može biti značajan izvor nestabilnosti.

Nekontrolisano trošenje prirodnih resursa i ugrožavanje životne sredine već je dostiglo ozbiljne razmere. To se prvenstveno odnosi na prekomernu eksploataciju šuma, nekontrolisano raspolaganje izvorima pitke vode, zagađivanje vazduha, vodenih tokova i zemljišta i nekontrolisano odlaganje otpada. Pored nenadoknadiive materijalne štete, takvim postupanjem izazvane su nepovoljne promene u makroklimi i mikroklimi i ozbiljno je ugroženo pravo ljudi na život u zdravoj sredini.

Posledice elementarnih nepogoda i tehničkih i tehnoloških nesreća, kao i *ugrožavanje životne sredine i zdravlja građana* usled radiološke, hemijske i biološke kontaminacije stalni su bezbednosni rizici za Republiku Srbiju, njeno stanovništvo i materijalna dobra. Značajan rizik predstavljaju i *tehnološke nesreće* u kojima efekti dejstva opasnih materija mogu da zahvate ne samo teritoriju Republike Srbije već i susedne države. Životnu sredinu dodatno ugrožavaju i objekti sa visokim stepenom rizika u zemljama regiona, kao i privredni objekti sa tehnologijom koja ne zadovoljava međunarodne ekološke standarde.

Opasnosti povezane sa pojavljivanjem i širenjem infektivnih bolesti kod ljudi i zaraza kod životinja predstavljaju bezbednosni rizik koji bi u budućnosti mogao biti sve izraženiji.

Narkomanija, kao sve izraženiji društveni problem, dobija i karakter bezbednosnog problema i utiče na porast broja teških krivičnih dela.

Zbog negativnih efekata po porodicu i društvo *delovanje verskih sekti* postaje sve izraženiji društveni problem koji dobija karakter sve značajnijeg bezbednosnog rizika.

Tendencija povećanja korišćenja informaciono-komunikacionih tehnologija praćena je konstantnim povećanjem rizika od *visokotehnološkog kriminala i ugrožavanja informacionih i telekomunikacionih sistema*. Rizik u ovom pogledu postoji od ugrožavanja spolja, ali i u mogućnosti zloupotrebe podataka o građanima i pravnim licima.

Prisutni su i drugi rizici i pretnje bezbednosti, sa manjom ili većom verovatnoćom ispoljavanja i prepoznavanja, kao što su: obaveštajna delatnost, zloupotreba novih tehnologija i naučnih dostignuća u oblasti informatike, genetskog inženjeringa, medicine, meteorologije i drugih naučnih oblasti. Specifičnost ovih bezbednosnih izazova, rizika i pretnji jeste smanjena mogućnost njihovog blagovremenog otkrivanja i preventivnog delovanja. Izazovi, rizici i pretnje bezbednosti na globalnom, regionalnom i nacionalnom nivou stalno se umnožavaju i menjaju karakter i oblike ispoljavanja.

ZAKLJUČAK

Terorizam predstavlja veoma izražen izazov globalnoj bezbednosti, odnosno ispoljava se kao globalni bezbednosni problem, i kao takav nije svojstven isključivo manje razvijenim zemljama, kao što su zemlje zapadnog Balkana. Tome su doprineli brojni krupni geopolitički događaji i globalne društvene promene koje su se desile krajem XX i početkom XXI veka kao rezultat tih događaja.

Zbog kompleksnosti, posebno teške predvidljivosti i time komplikovanosti odbrane, terorizam se može i mora posmatrati sa više aspekata. Naime, terorizam predstavlja višeslojnu pretnju bezbednosti – za neke države je samo mogući izazov ili rizik, za druge perspektivna pretnja, dok za treće, aktuelna, čak najveća pretnja njihovoj bezbednosti. U skladu sa navedenim, savremeni terorizam ima obeležja specifične agresije, od čijeg suzbijanja i potpunog otklanjanja zemlje žrtve se brane primenom specifičnih protivterorističkih mera i aktivnosti. Jedan broj tih mera je u radu prikazan.

Ukoliko protivterorističke mere na zapadnom Balkanu u što skorije vreme ne rezultiraju iskorenjivanjem ove opasnosti, može se očekivati i dodatno intenziviranje terorističke aktivnosti odnosno širenje terorističkih ćelija. Takođe, neophodno je istaći da mere i aktivnosti, koje se budu preduzimale u funkciji zaštite od terorizma na obavještajno-bezbednosnom, normativnom i edukativnom planu, moraju biti višestruko povezane i sa drugim merama (političko-diplomatskim, informativno-propagandnim, finansijskim, oružanim i drugo) i predstavljati jednu harmoničnu celinu koja se neprekidno razvija, unapređuje i menja. U tom pravcu učinjen je i određen iskorak u aktivnostima nadležnih institucija zemalja zapadnog Balkana, odnosno u saradnji na bilateralnom i multilateralnom planu, a što je rezultiralo, u nekoliko slučajeva, i pravovremenim detektovanjem tzv. pripremne faze terorističke delatnosti, odnosno blagovremenim procesuiranjem njenih aktera.

Upravo iz tog razloga neophodna je kontinuirana koordinacija i saradnja subjekata protivterorističkog sistema kako unutar država zapadnog Balkana tako i između njih, a pretnje terorizmom se moraju shvatati ozbiljno, odnosno one se ne smeju precenjivati ali ni potcenjivati. Takav trend aktivnosti neophodno je nastaviti i u segmentu permanentne edukacije obaveštajno-bezbednosnog sektora, odnosno pravosudnih i istražnih organa o

karakteristikama terorizma, kao i strategiji i taktici terorističkog delovanja uz specifičnosti obavještajnog ciklusa od momenta prikupljanja početnih obavještajnih indikatora o planiranju terorističkog akta, odnosno faze konstituisanja i razvoja terorističke organizacije, pa do obezbeđenja dokaza i procesuiranja njegovih nosilaca (uz primjenu operativnih metoda i sredstava), naročito ako se ima u vidu kompleksnost odbrane od terorizma, sa jedne, i maksimalna konspirativnost terorista, sa druge strane.

Naravno da su, u suprotstavljanju terorizmu, bezbednosne mere veoma bitne, ali one se moraju dopunjavati i kroz prevenciju i rešavanje konflikata, međureligijski dijalog, poštovanje različitosti i sl. Borba protiv terorizma, u narednom periodu, zahtevaće jedan sveobuhvatan odgovor, kako država na zapadnom Balkanu tako i ostalih zemalja, obzirom na to da savremeni terorizam predstavlja ozbiljnu pretnju svim državama i narodima, odnosno međunarodnom poretku uopšte.

Međutim, borba protiv terorizma ne sme postati sukob naroda, vera ili civilizacija, već naprotiv, zbog njegove brutalnosti i činjenice da terorizam nema razuma, milosti ni granica, ta borba mora biti istovremeno i borba za mirni suživot zemalja različitih civilizacijskih krugova i verskih opredeljenja, a u interesu čovečanstva uopšte.

Saradnja zemalja zapadnog Balkana u borbi protiv terorizma predstavlja jedan od osnova njihovog zbližavanja. Pravovremeno sprečavanje terorizma predstavlja otklanjanje uzroka, a aktivnosti po načinjenom terorističkom aktu predstavljaju otklanjanje posledica. Zemlje ovog područja su teritorijalno male, jezička barijera nije velika, multietničke su, opterećene ratovima kroz istoriju do skorije prošlosti, pa su i problemi i pretnje terorizma velike za sve njih. A sa globalnim problemom može se i mora boriti upravo tako – na globalnom nivou.

LITERATURA

Knjige

1. Despotović, L. [2010]. *Politički mitovi i ideologije*. Sremski Karlovci: Kairos.
2. Dženkins, R. (2001), *Etnicitet u novom ključu*. Beograd: „Biblioteka XX vek“.
3. Grujić, Z. [1997]. *Avijacija Srbije i Jugoslavije 1901–1994*. Beograd: Novinsko-izdavačka ustanova Vojska.
4. Kisindžer, H. [1999]. *Diplomatija*. Beograd: Verzal pres
5. Kovač M. [2009]. *Politika ili vojna neutralnost Republike Srbije*. Beograd: Publikacija Ekonomija i bezbednost, CCV.
6. Kovačević, Ž. [2004]. *Međunarodno pregovaranje*. Beograd: Filip Višnjić, Diplomatska akademija MSP SCG.
7. Mijalkovski, M; *Terorizam iprotivteroristička borba*, Vojna Akademija, Beograd, 2003.
8. Milošević Milan: *Odbrana od terorizma*, Svet knjige, Beograd, 2005, str. 14.
9. Milošević, M. [2005]. *Odbrana od terorizma*. Beograd: Svet knjige.
10. Pejanović, Lj. [2008]. *Ugrožavanje bezbednosti vazdušnog saobraćaja*. Beograd: Milireh.
11. Simeunović Dragan: *Terorizam*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2009.
12. Simeunović, D. [2009]. *Terorizam, opšti deo*. Beograd: Pravni fakultet u Beogradu.
13. Simić, D. [2002]. *Nauka o bezbednosti – savremeni pristup bezbednosti*. Beograd: Službeni list SRJ.
14. Simić, D., ur. [2011]. *Integracija Zapadnog Balkana u mrežu globalne bezbednosti*. Beograd: Udruženje za studije SAD u Srbiji.
15. Smit, D. A. [1998]. *Nacionalni identitet*. Beograd: „Biblioteka XX vek“.
16. Stajin, D. [2005]. *Zbirka vazduhoplovnih propisa i izdanje na cd-u – Knjiga II*. Beograd: Finansijski vodič.
17. Vejnović, D; Šikman, M; Radulj, S; *Društveni aspekti terorizma*, Banja Luka, 2006.

Članci u časopisima

1. Dragišić, Z., Radojević, K., & Samojlovski, G. [2014]. Protivteroristička bezbednosna procena. *Vojno delo*, 66(3), 110-127.
2. Đukić, S. [2011]. Ugroženost zapadnog Balkana terorizmom. *Zbornik radova, Međunarodna naučnostručna konferencija Suprotstavljanje terorizmu – međunarodni standardi i pravna regulativa*, 625-638.
3. Janković D. [2007]. Evroatlantske integracije kao moguće bezbednosno opredeljenje Republike Srbije. *Vojno delo*, (4).
4. Janković, D. [2007]. Evroatlantske integracije kao moguće bezbednosno opredeljenje Republike Srbije. *Vojno delo*, 59(4), 12-39.
5. Janković, M. [2004]. Savremeni/globalni terorizam - sociološki pristup. *Sociologija*, 46(4), 313-326.

-
6. Janković, M., & Janković, B. [2014]. Organizovane kriminalne grupe kao subjekti ugrožavanja bezbednosti. *Nauka, bezbednost, policija*, (3), 135-145.
 7. Jovanić, V., Vasić, G. [2011]. Terorizam i globalizacija. *Zbornik radova, Međunarodna naučnostručna konferencija Suprotstavljanje terorizmu – međunarodni standardi i pravna regulativa*, 493-508.
 8. Krštenić, A., & Matijašević, M. [2014]. Problemi obaveštajnih službi u procesu prilagođavanja savremenim izazovima, rizicima i pretnjama. *Vojno delo*, 66(1), 105-125.
 9. Kulić, D. [2011]. Međunarodne restriktivne mere u suprotstavljanju terorizmu. *Zbornik radova, Međunarodna naučnostručna konferencija Suprotstavljanje terorizmu – međunarodni standardi i pravna regulativa*, 549-568.
 10. Matković, A. [2013]. Proekološki kriminal. *Pravni zapisi*, 4(2), 529-546.
 11. Milošević, M., Trivan, D., Milosavljević, B. [2011]. Bezbednosna analiza terorističke pretnje. *Zbornik radova, Međunarodna naučnostručna konferencija Suprotstavljanje terorizmu – međunarodni standardi i pravna regulativa*, 361-370.
 12. Papić, D. [2011]. Strategijski aspekti suzbijanja terorizma. *Zbornik radova, Međunarodna naučnostručna konferencija Suprotstavljanje terorizmu – međunarodni standardi i pravna regulativa*, 737-748.
 13. Pavlica, B. K. [2004]. Albanska manjina u Republici Makedoniji - od međuetničkih sukoba do albanskog terorizma, 1991-2001. *Teme*, 28(4), 325-360.
 14. Petrović, D. [2014]. Pokušaj određenja univerzalno prihvatljive definicije terorizma. *Bezbednost, Beograd*, 56(1), 23-40.
 15. Radojević, K. [2010]. Religija i terorizam. *Religija i tolerancija*, 8(14), 239-252.
 16. Radosavljević, V., Stojković, K., Anđelković, R., & Andrejić, M. [2010]. Agroterorizam kao aktuelni izazov. *Vojnosanitetski pregled*, 67(11), 933-940.
 17. Sajed, T., & Mojzes, P. [2006]. Muhamed nije prorok terorista. *Teme*, 30(2), 183-190.
 18. Šijaković, I. [2002]. Terorizam i problem identiteta. *Sociologija*, 44(3), 241-254.
 19. Simeunović, D. [2010]. Kritički ogled o otvrdjivanju vremena nastanka terorizma i njegovim pretečama. *Vojno delo*, proleće, 307-325.
 20. Stanković, V. A., & Stojaković, G. G. [2014]. Terorizam u vazдушnom prostoru. *Vojno delo*, 66(2), 301-319.
 21. Stevanović, O. M. [2015]. Efekti albanskog terorizma na Kosovu i Metohiji. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, 45(1), 143-166.
 22. Vasić, S. S. [2014]. Uticaj međunarodnih bezbednosnih subjekata na bezbednost zemalja zapadnog Balkana. *Vojno delo*, 66(3), 7-29.
 23. Vejnović, D., Kovačević, B. [2011]. Političko-diplomatska zaštita od terorizma. *Zbornik radova, Međunarodna naučnostručna konferencija Suprotstavljanje terorizmu – međunarodni standardi i pravna regulativa*, 163-172.
 24. Velić R, Dukić B, Arapović L, Čamo D. [2001]. Bioterorizam. Sarajevo: *Veterinar*; (5), 98–104.
 25. Živaljević, D., & Jugović, A. [2014]. Terorizam kao bezbednosni problem i društvena devijacija. *Nauka, bezbednost, policija*, (1), 85-96.

Zakonske odrednice i pravni akti:

1. OSCE, Ministarska izjava o podržavanju globalne strategije Ujedinjenih nacija za borbu protiv terorizma. Madrid, 2007. godine, str. 1.
2. OSCE, Odluka br. 1. Borba protiv terorizma. Bukurešt 04. 12. 2001. godine. Str. 1.

-
3. Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije, 2009.
 4. Strategija Bosne i Hercegovine za prevenciju i borbu protiv terorizma za period 2010–2113.
 5. Zakon o bezbednosti hrane („Službeni glasnik RS“ br. 41/2009).
 6. Zakon o odbrani („Službeni glasnik RS“ br. 116/2007).
 7. Zakon o veterinarstvu („Službeni glasnik RS“ br. 91/05 i 30/10).
 8. Zakon o Vojsci Srbije ("Službeni glasnik RS", br. 116/2007).
 9. Zakon o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti („Službeni glasnik RS“ br. 125/04).
 10. Zakon o zdravlju bilja („Službeni glasnik RS” br. 41/2009).